MOST

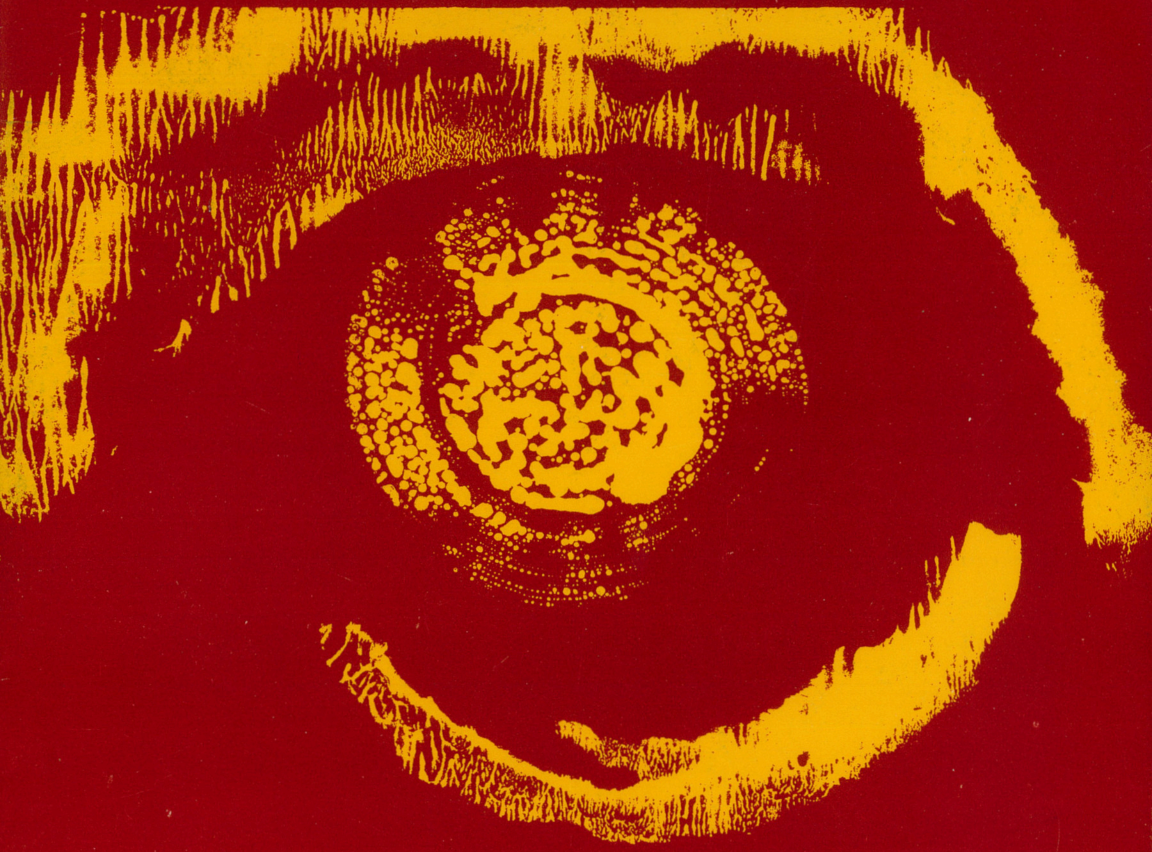

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUATERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 23 VOLUME ČÍSLO 3—4 NUMBER

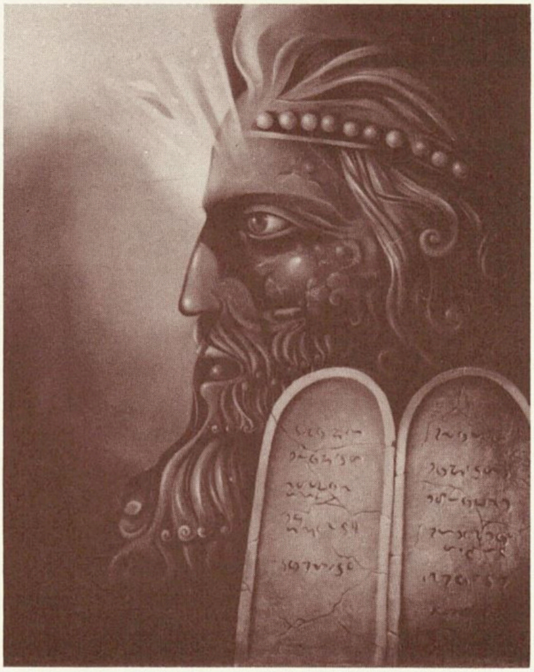

TIBOR KOVALIK: «MOSES» (Egg oil, 16"×19")

PETER KOVALIK: «THIRST» (Egg oil, 1976)

Umelecké prílohy: z výstavy Tibora a Petra Kovalikovcov v Toronte v Kanade: október 1976.

MOST 1976

ROČNÍK-VOLUME 23
ČÍSLO-NUMBER 3-4

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU ● A QUATERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA ● Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA

Predseda: Osv. pán Jeronym Kováľ, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svorada ● President: Right Reverend Abbot Jerome Koval', OSB, Saint Andrew's Abbey

Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc ● Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA ● Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA

Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka ● Predplatné: USA a Kanada $8.00. V ostatných krajinách **$8.00** alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH

Dr. Imrich Kružliak, Spomienka na direktora *114*
Konrád Neumann, O slovenskej hudbe — tak i onak *117*
Jozef Milučky, Peckovská roľa *121*
Dr. Jozef Staško, Katolíci a «Aprílová dohoda» (pokračovanie) *126*
R. Dilong Na slovíčko *144*
Dr. Anton Hlinka, Partnerstvo—konkordát—dialog *146*
Ján Okáľ, Variácie na štvorveršie Omára Chajjáma *153*
Jozef Špetko, Príspevok Slovenska k vývoju vedy vo svete *161*
Dante Alighieri, Očistec: Prvý spev *(Preložil Gorazd Zvonický) 177*
Dr. Anton Hlinka, Strom života *181*
Gorazd Zvonický, Verše ľudské (Smútim - Tušenie - Prijímanie - Samota), Protest, Popoludnie, Na mori, Pri vode *190*
Janko Mlynár, Spev počas sucha *194*
Láska *195*
Jozef Sabo, Je to tak *195*

ZAZNAMENÁVAME
M.Lacko, S.J., Vážny dokument k slov. cirk. dejinám *196*
Dvadsaťpäťka Lýry *200*
M.Lacko, S.J., Stredisko pre štúdium prisťahovalectva do Ameriky *203*
M.Lacko, S.J., Uhorská vláda a biskupovanie Š. Moyzesa *206*
Na okraj výstavy Kovalikovcov *208*

STANOVISKÁ
Ideály spoločnosti v soc. kultúre *(I.K.) 209*
Krídlo padlého anjela *(G. Zvonický) 213*

KNIHY
Fr. Vnuk, *Slovenská otázka na Západe v rokoch 1939-40* (J.A.Mikuš)-215 ● J. Tibenský-M. Bokesová-Uherová, *Priekopníci slovenskej kultúry* (Dr. Jozef Staško) - 218 ● K. Závadová, *Verný a pravý obraz slov. miest a hradov...* (m) 220 ● Fr. Bielik, *Slovenské vysťahovalectvo. Dokumenty III.* (J.M.Kirschbaum) - 221 ● J. Kuzmík, *Slovník autorov za humanizmu, I.* (J.M.Kirschbaum) - 222 ●

Obálka od majstra T. Kovalika.
Uprava: Dobrá kniha.
© Slovenský ústav Cleveland 1976
Printed in Canada
by
Friends of Good Books
Cambridge, Ontario, Canada.

Dr. Imrich Kružliak:

Spomienka na direktora

K 20. výročiu smrti dr. Fr. Hrušovského

Odchovanci znievského gymnázia nazývali dr. Františka Hrušovského «pán direktor». Tak to bolo od roku 1931, kedy prišiel do Kláštora pod Znievom mladý a skvelý pedagóg, vynikajúci rečník, nádejný historik, muž ktorého by žiaci jeho gymnázia boli najradšej nosili na rukách. S Hrušovským prišiel do Znieva dôstojný nástupca zakladateľa znievského gymnázia, nezvyčajného rodoľuba a vzorného učiteľa Martina Čulena. Zniev nemohol získať lepšieho riaditeľa pre svoje historické gymnázium. Hrušovský mal možnosť ísť ako profesor do miest, na gymnázia s modernou reputáciou, mal možnosť zakotviť hneď ako vedecký pracovník, jedno či už v Bratislave alebo v Martine, ale on — znalec významných úsekov národných dejín, medzi ktoré patrilo aj založenie Matice slovenskej a troch slovenských gymnázií — rozhodol sa pre Kláštor pod Znievom, aby tu pokračoval v stopách svojho veľkého predchodcu Martina Čulena.

Hovoriť o tom, že patril k najlepším pedagógom a že v popularite medzi svojimi žiakmi a odchovancami nemal páru, je skoro zbytočné. Hrušovský čoskoro po príchode do Znieva stal sa známou osobnosťou na celom Slovensku. Bol mužom, ktorý svojou intelektuálnou kapacitou prevýšil svoje okolie. Nie div, že čoskoro vzbudil aj záujem slovenských politických predstaviteľov. Vie sa takmer všeobecne, že sa oňho uchádzal dr. Milan Hodža. Hrušovský bol spočiatku na rozhraní medzi Hlinkovými autonomistami a Hodžovými regionalistami. Nedal sa však zlákať politikou. Výchova mládeže — to bola láska jeho života, jeho pravé povolanie a aj poslanie.

Kto čo len pár rokov vyrastal pod jeho rukou na znievskom gymnáziu nezabúda naňho do smrti. Nie len pre jeho teplý ľudský vzťah ku žiakom, pre jeho podporu športu, pre otvorenosť pre moderné myšlienky, pre skvelý rečnícky talent, akým priam strhával poslucháčov, jedno už kde sa zjavil, a nielen pre jeho bohaté historické znalosti a spôsob, akým vedel sprístupňovať a oživovať zašlé doby a zabudnuté osobnosti, ale hlavne, a vari

nadovšetko preto, že svojím mladistvým zjavom, bezprostrednosťou priam vyzývajúcou k otvorenosti, kritičnosti a odvahe imponoval každému. Nemal rád mŕtvy život a nemysliacich, nekritických ľudí. Ale rovnako nemal rád fanatikov, samoľubcov, karieristov a malicherných záškodníkov. Chcel mať pluralistickú spoločnosť s otvorenými slobodnými ľuďmi, ktorí sa neboja vyjadriť svoju mienku, priznať vlastné omyly a vedieť pochopiť, kedy človek má odísť. Aj od vlastných žiakov chcel, aby boli otvorení voči nemu, kritickí, a kde nesúhlasia, aby mu protirečili alebo kládli aj provokačné otázky. Tak sa mysle tríbia, hovorieval, tak sa duch dostáva vyššie. Len nie hlivieť, lenošiť a nemyslieť. Chcel z mládeže vychovať sebavedomých, nezastrašených a samostatne mysliacich ľudí.

Časopis Gaudeamus, ktorý začal vydávať cez prázdniny, aby aj v tomto čase držal myšlienkou pokope svojich žiakov, bol jedinečnou vecou na celom Slovensku. A na žiakov znievského gymnázia pôsobil ako Mojžišov prút, keď viedol Židov z Egypta. Cítili sme nielen skvelého direktora, ale aj skvelého vodcu. Vedeli sme všetci, že sme v dobrých rukách. Preto voči Hrušovskému zostala vďačnosť jeho žiakov aj potom, dávno potom, čo opustili znievské gymnázium.

Spomínam si aj na zájazdy s Hrušovským do Matice, do Martina. To boli slávnostné chvíle. Direktor si pre tieto návštevy obzvlášť vyberal žiakov, ktorí mali záujem o kultúrne veci a o ktorých predpokladal, že nezostanú pasívni ani v neskoršom živote. Najdojímavejšie tu pôsobili stretnutia s báťkom Škultétym. Jeho rozprávanie o pomeroch za starého Uhorska poznačili nás na celý život. Po takýchto návštevách na hodinách dejepisu zoznamoval nás často s poprednými mužmi z verejného života. Takto sme sa na znievskom gymnáziu dozvedeli o vedúcich slovenských osobnostiach v politike, kultúre i hospodárstve. Hrušovský priam so živelnou radosťou zaznamenával každý prírastok na slovenskom kultúrnom a verejnom poli. To pôsobilo povzbudzujuco aj na jeho žiakov.

Po vyhlásení Slovenskej republiky stal sa poslancom slovenského snemu. Kto chce túto inštitúciu považovať za fašistickú, nech prihliada na to, že v nej sedeli takí čistí ľudia ako dr. František Hrušovský. K vlastnému štátu viedla ho jedine láska ako služba národu. Jeho cieľom bolo prežiť vojnové časy a po

vojne — ako hovorieval — s pomocou božou budovať Strednu Európu na bezpečnejšom, širšom a trvanlivejšom základe, ako bola politická štruktúra po 1918. V tomto smere obdivoval Hodžu, ale jeho plán považoval za nedostatočný, lebo nerešpektoval základný princíp: individualitu národov a ich rovnoprávne uplatnenie v novej politickej štruktúre.

Po vojne, ktorá rozhadzovala ľudí a zamotala ich osudy stretol som svojho milovaného direktora r. 1954 pri emigrácii do USA. Prvá cesta viedla k nemu. Videl som, že v exile ešte viac dozrel, že zmohutnela jeho autorita, že sa z neho vytvára nová vedúca slovenská sila. Pri rozhovore za prítomnosti jeho i mojich priateľov Šprinca, Strmeňa a Rev. A. Pira bolo jasné, že sa stal dušou nového slovenského života v Clevelande. Z jeho iniciatívy rodil sa tu pohyb a život: noviny, ústav, knihy — a vôľa pracovať. Ako predtým na Slovensku aj tu, v Amerike, stávalo sa jeho slovo silou, jeho pracovitosť príkladom a jeho charakter magnetom, ktorý strhuje priateľov a mierni protivníkov. Dr. František Hrušovský bol neohrozeným vyznavačom slovenskej samostatnosti. Jeho argumentom bolo právo kultúrneho národa, jeho silou viera v pravdu a slobodu. Svojou konštruktívnou povahou, toleranciou, vzdelanosťou a intelektuálnou prevahou podmaňoval si bližšie i široké okolie. Šprinc právom napísal, že «jeho prítomnosť medzi americkými Slovákmi bola pre nich sviatkom, povznesením ducha a zohriatim srdca.» Nie div, že roku 1953, po smrti Karola Sidora stal sa predsedom SNRvZ. A keby ho nebola r. 1956 predčasne vytrhla smrť z radov živých, mal všetky predpoklady stať sa vedúcou osobnosťou nielen exulantov, ale zahraničných Slovákov vôbec.

Kto chce pochopiť koncepciu orientácie i politiky tohoto vzácneho človeka, musí poznať jeho historické štúdie od Veľkej Moravy, cez Slovenských vladárov, Styky slovenských kniežat so Svätou stolicou, cez jeho Dejiny Slovenska, Slovenské rehole v Amerike až po cestu Cestu slovenských dejín k Slovenskej republike. To bola Hrušovského životná priamka. Jej zasvätil celý svoj život. Muži tejto veľkosti neumierajú v národe, lebo ich myšlienky presvecujú časy a vedú potomkov k novým nádejám a víťazstvám.

Konrád Neumann

O slovenskej hudbe — tak i onak

Hodnotenie slovenskej hudobnej kultúry, jej vývoja, niektorých jej symptómov a peripetií konfrontuje o objektívnejší prístup usilujúceho, pre vec zaujatého pozorovateľa s niektorými problémami.

Nie je náhoda, že komplex neraz divergentných, hudobne imanentných alebo zdanlivo okrajove s ňou súvisiacich javov, raz priehľadnejších, inokedy zložito-zastretých, pripomína problémovú sféru literatúry, poézie, výtvarného i iných umení. No konvergenčné teórie vychádzajúce z porovnávacích a estetických úvah, reflektujúce najmä otázky inšpirácie, invencie, tvorivého aktu, symbolizačné intencie a ich použitie, materiálove-technické zvládnutie a pod. narážajú zvyčajne na pribúdajúce prekážky, čím viac a dôkladnejšie sa približujú k recepčnej problematike. Netreba priveľa zdôrazniť, že o.i. miery disponovanosti prijať, prežívať a spracovávať umelecko-verbálne na jednej a hudobné informácie na strane druhej, sa často značne rôznia. Z celého radu príčin tohto javu možno uviesť aspoň jednu: Zatiaľ čo napr. komunikačný vzťah medzi básnikom a jeho konzumentom je viazaný na priestor kódovej dosažnosti — aj najlepší preklad nenahrádza absolútne írečitosť originálu — a nadto na socio-kultúrne zázemie často elitnej adresátskej menšiny, skladateľ užívajúci «medzinárodnú», sémanticky voľnejšiu reč hudby, najmä ak jeho hudobný idiolekt neprekračuje zaužívanejšie, hoci aj náročnejšie normy, obdobne diferencovanú problematiku takmer nepozná. Hudbu viažu v tejto súvislosti isté paralely s výtvarným umením.

Bolo by, pravda, príliš jednoduché, redukovať dosažnosť hudobného, básnického alebo výtvarného diela iba na regionálne tolerancie. Dali by sa uviesť prípady, kedy spomenuté úvahy nie sú plne aplikovateľné. Zvyčajne však ide o výnimky, ktoré potvrdzujú pravidlo. Slovom, rozptyl hudby nenaráža nutne na prekážky, hudba sa pomerne ľahko prenáša ponad hranice, má náchylnosť k amalgamovaniu, vstrebáva rôznymi prúdeniami prenášané vplyvy.

Ak sa zamyslíme nad podielom a postavením národne

vymedzenej, v našom prípade výlučne slovenskej hudby, môžeme vychádzať principiálne z dvoch zorných uhlov.

Prvý je zásadne zaostrený na izolovanejšie slovenské danosti, na špecifické pomery kultúrneho vývoja, na jeho etnický svojráz a eficienciu. Takáto reflexia odsúva iné, napr. heterogénne historické a geopolitické súvislosti a ich dôsledky do pozadia, prípadne ich jednostranne prehodnocuje alebo celkom vylučuje.

No kritéria možno tiež aplikovať — tu sme pri druhom pohľade — so zaostrením na širšiu kontextovosť, podmienenú bytostnými vlastnosťami hudby ako priam elementárneho média. Čiže pri všetkom uznaní a starostlivosti o výdobytky regionálneho kultúrneho špecifika dochádza nutne k objektívnemu porovnávaniu, a to najmä s hudbou susedných národov, čiže aj k relativizovaniu javov a hodnôt.

Analýzy a evaluácie sú, pravda, presvedčivejšie (vedeckejšie), ak tieto dve optiky nebudú strnulé, neprelínateľné. Najspoľahlivejší bude napokon panoramaticky, dialekticky tolerantný, presvecujúci pohľad, rešpektovanie a zvažovanie katalytických, socio-kultúrnych a iných činiteľov.

Protagonisti slovenskej hudby, najmä skladatelia, hudobní vedci, teoretici a propagátori — medzi ktorých patrí za súčasných pomerov zvláštna kategória ideologických aktivistov — sa zacielili takmer výlučne na prvý pohľad. Retrospektíva poskytuje zaujímavé príklady rozborov, hodnotení, argumentácií, postulátov a metód, ktoré, ak ich skúmame o.i. obsahovou analýzou, odhaľujú najmä sociologické, psychologické a politické motivácie. Siahajú od úprimných, niekedy rojčivo-romantických predstáv po takticko-strategické koncepcie, ktoré vyvrchoľujú úsilím spájať národnú hudbu s platnou štátnou ideológiou.

*

Cesta od prvých zberateľov a upravovateľov ľudových piesní, usilujúcich o ich funkčnú, národne motivovanú aplikáciu, po profesionálnych ospevovateľov takzv. socialistickej súčasnosti bola zložitá. Bola pretkávaná idealizmom, tvorbou a estetickými úvahami typickými pre tie-ktoré obdobia vývoja, ale aj neorganicky, to je umelo vnášanými, krčovitými deformáciami, konštruovanými zásadami a úsilím o ich umelecké pretlmočenie. Aj snaha o sebarealizáciu, sebautvrdzovanie, o dokazovanie

vlastnej svojráznosti a schopností viedla neraz k strnulým pozíciám a stanoviskám zdôrazňujúcim slovenskosť za každú cenu aj tam, kde vplyvom rôznych daností prebiehali ustavičné amalgamovačné procesy, na ktorých sa podieľali rôznorodé vplyvy.

Pštrosie tendencie, vedecky sotva urdžateľné obchádzanie alebo zamlčovanie pluralistických vplyvov a čŕt zaznamenávame v rôznej odstupňovanosti aj u Čechov, Poliakov, Maďarov, Rusov a u mnohých iných národov.

Pohľady na umelú hudbu strácajú príliš forsírovanou kultúrnou autarkčnosťou na serióznosti, pretože stoja často v nesúlade so skutočnými umeleckými kvalitami hodnotených diel a s nimi súviciacich činiteľov. Napr. z tejto pozície uskutočnené analýzy skladieb J.L. Bellu, M. Schneidra-Trnavského a aj celého radu súčasných skladateľov, čiastočne deformujú ich umelecké profily, poťažne vedú až k neudržateľným konklúziám. Ako keby objektívnejšie hodnocovacie kritériá im ubrali na význame v národnom a medzinárodnom kontexte!

Tendenčne ohraničené hodnotenia sa však často ochotne obchádzajú, ak mimohudobné, najmä kultúrno-politické konštrukcie alebo ideologické direkcie určujú iný normatívny postup, ktorý — ak vôbec — iba zdanlivo pripomína už spomenutý objektívnejší, poťažne tolerantnejší (druhý) pohľad. Napr. okolnosť, že za predvojnových rokov niekoľkí slovenskí skladatelia študovali v Prahe u Vítězslava Nováka — skutočnosť, ktorú z historicko-situačného hľadiska treba vysoko hodnotiť — sa značne odzrkadlila v ich kompozíciách (štylisticky a pod.). Viedla však zavše k hodnocovacím záverom, že ich Novákom ovplyvnená tvorba sa vyznačuje atribútmi «európskosti».

Novák a niektorí jeho súčasníci, ako J. Suk, J.B. Foerster a iní, hodnotení zo spomenutých izolovaných, v tomto prípade českých pozícií ako majstri európskeho, ba svetového významu, boli pri všetkej tvorivej individualite pokračovateľmi českej romantickej tradície (Smetana, Dvořák a iní), ktorej kontextovosť najmä s nemeckou hudbou by si zaslúžila osobitnú štúdiu. Spájali túto tradíciu s prvkami novoromantizmu a impresionizmu nečeskej proveniencie, a to v čase, keď sa svetová hudba uberala novými priebojnejšími cestami. Provnávacou metódou sú epigónske atribúty ich diel ľahko odhaliteľné. Tieto sa prenášali na

slovenských odchovancov V. Nováka, z ktorých sa niektorí stali, dokonca v svojich typických vývojových štádiách, epigónmi epigóna. Na geniálneho a skutočne svetového Janáčka sa vtedy slovenskí skladatelia neorientovali, ten bol najmä pričinením českých odborníkov-nežičlivcov dlho outsiderom. Až E. Suchoň, tiež odchovanec V. Nováka, sa operou «Krútňava», pravda až po desaťročiach, zjavnejšie primkol k Janáčkovmu hudobnému svetu.

Nebude tiež možné obchádzať doteraz iba kde-tu naznačené vplyvy B. Bartóka, I. Stravinského, K. Szimanowského a iných na slovenských skladateľov. Možno teda tvrdiť, že väčšina doterajších hodnocovacích ťažísk a hľadísk je labilná a preto zrevidovateľná.

Motivácie jdnostranných pohľadov sa menia. V súčasnosti sú multiplikované aj usmerňovacou kultúrno-ideologickou politikou, ktorá sa usiluje vytvárať na jednej strane hrádze, na strane druhej sa však zastáva až zveličenej kontextovosti, pričom pokrytecky zdôraznený národný aspekt v skutočnosti degraduje a podriaďuje svojim cieľom. Žiaľ, týmto intenciám nahráva afirmatívna ochota niektorých skladateľov. Svedčí o tom ich produkcia, tituly, «programové» zameranie skladieb. Stačí si prečítať, čo sa tak všetko komponovalo napr. naposledy na počesť XV. zjazdu KSČS. Zasvätenému poslucháčovi neostávajú neodkryté protirečenia a napokon aj umelecká pochybnosť týchto kompozícií, ktorých kvalitám nenapomáhajú doxologické prejavy ideológov a oficiálne tolerovaných, tzv. špičkových skladateľov prihrávajúcich si vzájomne, na základe pokynov a súhlasu zhora, štátne ceny a tituly.

Pre nedostatok podmienok a predpokladov zatiaľ takmer najestuvje prísne objektívne hodnotenie hudobných javov na Slovensku. Za súčasných daností mnoho nasvedčuje renesancii triviálneho historizmu a násilného zideologizovania, pripomínajúceho situáciu v 50. rokoch. Vtedy vyšla o.i. priam neuveriteľne banálna kniha «Súčasná slovenská hudobná tvorba» (1955), ktorú napísal Zděnek Nováček, ako aj vedecky pochybné «Dejiny hudby na Slovensku» (1957), ktoré politicky revidoval ten istý autor. Po udalostiach roku 1968 sa Nováček stal opäť šéfideológom slovenskej hudby. Nieto teda veľa nádejí, aby sa za terajších podmienok prerazil kvalitatívny kruh, ktorý zahrnuje,

žiaľ, nekontextové, jednostranné hudobné analýzy, profilové publikácie o skladateľoch a pod.

Napriek odbornému potenciálu, súčasná slovenská hudobná kritika, ktorá by mohla byť najoperatívnejším a objektívnejším ukazovateľom súvislostí, kvalitatívne veľa zaostáva. Pozoruhodnejších hudobno-teoretických prác v posledných rokoch nebolo, azda odpočívajú v zásuvkách autorov. Ako už naznačené, neide o slovenské špecifikum, podobné symptómy nachádzame aj inde.

Hudobnú teóriu, históriu ako aj disciplíny systematickej hudobnej vedy, to je hudobnú psychológiu a estetiku, ale aj hudobnú sociológiu čakajú nové úlohy. Na základe objektívnejších ako teraz ešte zaužívaných a platných kritérií bude treba zrevidovať súdy a stanoviská o mnohých teraz reprezentovaných skladbách, poťažne o odsúvanej tvorbe skladateľov, ktorí v dôsledku neprajných pomerov živoria na okraji slovenskej kultúrnej scény. Obavy, že by sa novšími metódami skúmania, analýz a hodnotenia otriasol fundament slovenskej hudobnej kultúry, sú neopodstatnené. Slovenská hudba má dobrý potenciál tvorivých, výkonných hudobníkov, teoretikov a vedcov, z nich mnohých minulosťou nezaťažených a prítomnosťou nedeformovaných, ktorí v ničom nezaostávajú za predstaviteľmi iných národov. Aj keby v dôsledku nových prístupov niektoré diela nutne poklesli v nateraz akoby skamenelom prostredí, iné určite zaplnia ich miesta. Najmä by však slovenská hudobná kultúra našla svoje objektívnejšie a pevnejšie miesto v kontexte európskej a svetovej hudby.

Peckovská roľa

Jozef Milučký

1.
V Peckove otec s mamou
zaorávali
zemiaky.

Koník sa vzpínal, oblaky
výparov mu tancovali nad svalstvom.
Brázda za brázdou,
bolestný výstrel biča za potknutím,
až biela ruža pien mu okrášlila zubadlá.

Roľa, rezaná pluhom, ťažko dýchala.
Nahnutá ako strecha stodoly
krivým ramenom sa prisúvala k potoku,
očami nezábudok s hrôzou pozerala,
ako jej voda humus odplaví.

Nadšene prijímala plody.
Fialoveli, nožom vyškrobené,
mokvali ešte, keď ich dlane
púšťali do korýtok brázd.
A potom bubnovanie kopýt. Slzenie podzolu.
Oceľ sa zabárala za hranicu
bolesti. Zemiaky skryli
kypré vlny
hliny.

Rodičia vystierali chrbáty, pozohýňané
ako polmesiace, prášili
prázdne šaty vriec,
skladali do košíka.

Oráč vypriahol pluh, po ostrie
posadnutý bleskami,
zdvihol ho ako byľ,
vyhodil na voz.

Koník stál na chodníku nad roľou,
všetkými štyrmi v dymiacej pahrebe.

2.

Trucuj, milá, trucuj,
srdce nezarmucuj,
ešte budeš banovať...

Od Peckova k dreveným lebkám salašov,
parádne, akoby na paripách,
nosievala sa pieseň tety Korčekovej.

Po ôstí chodníka šľapala bosonohá,
dôstojne vzpriamená ako poľný maršál.

Pri kosenisku zahla k jarku. Ostrv
vyslobodila zo zovretia vrbiny. Slimáci
suchých listov zamĺkli na nej
a zamatovej plesni.
Treba ju k zemi prikovať
na mieste pre piaď, znásobenom istotou.

Železo kola udieralo o lúku,
po trávach svahov hrmotali
mlynské kolesá ozveny.
Strieborné mravce potu vybiehali z pokožky,
štípali čelo, križované páľavou.

Kúpil som jej ovce,
mali zlaté zvonce,
ešte mi ju nechcú dať...
Kobylky ako prskavky
vyskakovali spod drevených vidiel,
krídlami škrtali o kresadlo
vzduchu. Seno
dymilo vôňami a prachom.

Oni mi ju dajú,
len ma preháňajú,
oni ma chcú probovať...

Krvavou sírou
slnko
vraždilo
pokorný kŕdeľ
petrencov.

3.

Cestou z bačova sa pristavil vždy Ďuro.
Vytiahol fajku, prikŕmil tabakom. Zápalka
sykla dôverou. Vo vreckách plášťa, dorezaného
bodľačím a rosou, pokorný
hríbik nahmatal. Čepeľou noža načal
voňavý obrad utrpenia.
Presnými rezmi (ako dobrý chirurg)
oddelil hlúbik od podhubia,
prsti.

Ako keď ruky rozhadzuješ, naširoko
rozhovoril sa o júlovej paši.
Bola mizerná.

A potom, prečo už neprídeme
na hlt reči *hore*.
Maselnica mu dutná žinčicou. A tvaroh,
väčší od vozového kolesa, ešte nenačal.

4.

Krok za krokom sa posúvali dni, zapavúčené
slnkobitím. Obloha nehou vystielala
boľavé prsia brázd. Zemiaky,
pod milostivou penou pôdy,
plamienky tepla sýtili.

Skríkli,
keď v sladkom kŕči do tmy žblnkol
zázračný prameň
klíčenia. Cez hrudy
chvatne drali sa dužné jazyky
býľ, už čečinovo celené.

Zakvitli,
vybuchli vo vetre
šrapnely vôní.

Keď sparná udreli a poludnia sa chveli,
pukali vňate,
žobronili o tieň.

5.

Peckovské jesene, závratné vodopády.
Daždivá vražda, pľušť,
obetné lôžka tráv,
kolená oráčin puchnú jak ropuchy.

A vietor haraší v korunách javorov,
ako keď na skelet udiera kladivom.

V zahmlených tabuliach slzavých jesení
mama vždy čakala ohnivú soľničku,
čo špetkou tu i tam, teplom a pohodou
zahladí zárezy smútku a bezprávia.

A keď už blčala v náručí oblohy,
s motykou na pleci cupkala do brehov.

Za ráznym úderom číhalo prekvapenie,
spod vňate vytryskol splašený zlatý úľ.
(Na ostrí vrúbili kamene vretenicu).

Zemiak bol ako päsť,
zemiačky, poľné trnky.

6.

Pod lampou mesiaca, hrdzavým sojčím krídlom,
v plachietkach domov sme úrodu odnášali.
Išli sme vzpriamení,
nikto si nepoťažkal.

Len roľa stonala,
chudobná ako myš.

Dr. Jozef Staško

Katolíci a «Aprílova dohoda»

(30. marca 1946)

(Pokračovanie)

V novembri Dr. Kempný rokoval v Prahe s lidákmi a vyzvedal sa o ich stanovisku k myšlienke kresťansko-demokratickej, alebo sociálnej strany. Podobne do Prahy cestoval aj posl. P. Čarnogurský a Dr. Obtulovič, spolu s pisateľom navštívili Strahovského opáta Jarolímka, ktorého politický vplyv bol veľký a viedol aj ku priateľstvám s komunistami, s ktorými bol spolu v koncentračnom tábore (David). V kláštore Teplá pri Karlových Varoch bolo spoločenské stretnutie, na ktorom sa diskutovali otázky katolizicmu v ČSR. Keďže strahovský opát Jarolímek bol kandidátom arcibiskupskej stolice v Prahe, jeho pokus sprostredkovať stretnutie s Fornim, zástupcom Vatikánu v Prahe bol takticky postúpený vedúcemu arcibiskupského úradu. Forni si žiadal písomný rozbor situácie na Slovensku a stretnutie odložil až na neskoršie, neurčené dátum. Vedúci arcibiskupskej kancelárie v Prahe Dr. Kalač doniesol však odpoveď na Slovensko do rúk pisateľa, a to pri príležitosti jeho prednášky v Bratislave o cyrilo-metodskej tradícii v Čechách a na Morave. Nepodpísaný elaborát potvrdil tie isté zásady, ktoré sme Fornimu predložili ako smernice, on však navrhoval viac pružnosti v oblasti politickej. Elaborát robil dojem dokonalej informácie o pomeroch na Slovensku aj pokiaľ ide o charakteristiku vedúcich osobností v Cirkvi. Celkový dojem bol, že Vatikán sleduje slovenské veci z konceptu oblasti a predpokladaného vývoja smerom ku demokratizácii ČSR. Forni dostával priame informácie od biskupov a podrobnosti si overil hneď pri prvom stretnutí s biskupmi v Prahe. Memorandum slov. biskupov, ktoré mu bolo odovzdané, konštatovalo nielen újmy a prenasledovania Cirkvi na Slovensku, ale aj bezvýhľadnosť politickej ochrany zo strany Prahy a Bratislavy. Z novembrového zasadania čsl. biskupov (13. - 15. nov.) v Olomouci priniesol

informácie do Bratislavy Dr. Beňuška. Celkové vyhodnotenie konferencie z hľadiska politického stiahol vo vyhlásenie, že obranné a bojové úlohy slovenského katolicizmu si musíme obstarávať sami. Z českej strany niet ani porozumenia, ani pomoci. Procesné otázky podriadenia slovenských biskupov Prahe boli dôležitejšie ako záujem o spoločný postup proti komunizmu. V podobnom smere referoval zo svojej cesty posl. Čarnogurský a Dr. Kempný. Konštatovalo sa, že v Čechách niet chuti do ideového zápasu s komunistami, a že sme v tomto smere ponechaní sami na seba.

Jedna časť katolíckej inteligencie, na čele s posl. Čarnogurským sa klonila k názoru, že len vo vlastnej strane môžeme ukázať, že sme tu a že túto vôľu po samostatnom vystúpení treba skoncipovať do programu. Takto sa začiatkom decembra v redakcii Katolíckych novín zišli: Čarnogurský, Čavojský, Kempný, Kružliak, Špánik, Horváth, Jurčovič, Kosorín, Franek, Obtulovič a iní, aby vypočuli referát Čarnogurského o prípravách organizácie tretej strany, ďalej o výsledku rozhovorov s Novomeským a napokon návrh diskusie programu novej strany a výber osôb.

Program musel rešpektovať podmienky prijatia do Národného frontu a pritom mal byť dosť príťažlivý, aby získal voličov. Stanovili sa tieto zásady: Ideove zastávať kresťanský svetonázor, v sociálnych otázkach postaviť radikálny sociálny program, ktorým by sa čelilo komunistom, v oblasti práva stáť na zásadách nedotknuteľnosti osoby a majetku, brániť právo na súkromný majetok, v zahraničnej politike hlásať spoluprácu so všetkými národmi, v národných otázkach pridať sa ku Košickému vládnemu programu a tento uplatňovať aj v pomere k Čechom. Zostavením politického programu boli poverení: Dr. Kempný a Dr. Kružliak; Kultúrny program: Dr. Špánik; Hospodársky: Inž. Horváth a Inž. Jurčovič; Sociálny: Čarnogurský a Dr. Spesz; Roľnícky: Dr. Kosorín; Právny: Dr. Obtulovič, Dr. Franek a Dr. B. Lojek. V oblasti personálnej boli problémy voľby Predsedu strany. Návrh Cvinčeka za predsedu neprešiel z tých príčin, lebo sa dosiaľ Cvinček jednoznačne nevyjadril o samostatnej strane. Osoba Dr. Böhma bola navrhnutá pod podmienkou, že prejde v Národnom fronte, t.j. v diskusii s ko-

munistami pred zasadaním NF. Meno strany bolo navrhnované najprv ako Kresťanské sociálne hnutie, potom Kresťansko-republikánska, Kresťansko-demokratická či Kresťansko-sociálna strana, ale posledné slovo k tejto otázke bude povedané pri stretnutí tesne pred Vianocami. V predvianočnom období na schôdzach u Dr. Kempného, Dr. Obtulovića a posl. Čarnogurského sa prejednávali konkrétne otázky, súvisiace so založením tretej strany, t.j. programové body, osobné zloženie a prvé kroky. Dr. Botek oznámil, že Dr. Lazík má pozvanie biskupov do Prahy, na Hrad. Biskupi žiadali Ústrednú kat. kanceláriu o vypracovanie prehľadu postavenia Cirkvi na Slovensku. K tomuto prehľadu bolo treba dodať prostriedky náprav, odstránenie krívd a podať návrh na praktickú účasť katolíkov v politike. Kým prvú časť vypracovala UKK, politickú časť pripravila istá skupina ľudí, ktorá zakladala tretiu stranu. Bolo zásadne konštatované, že stranu treba založiť, a to skôr stranu mladej katolíckej inteligencie, ako oživovať starších politikov.Tým, že Hrad odložil schôdzku biskupov na jar 1946, bolo dosť času na stretnutie sa s biskupmi pred odchodom do Prahy. Tak sa stalo, že dňa 8. jan. 1946 biskupi (Jantausch, Škrábik, Kmeťko, gen. vikár Tomanóczy a Cvinček) sa zastavili cestou do Prahy v Bratislave, kde sa na Kapitulskej ul. v Seminári stretli so zástupcami pripravovateľov tretej strany. Prejednali sa zásadné body novej strany, hlavne časti cirkevného záujmu ako poštátnenie škôl, sloboda zhromažďovacia, povolenie kat. organizácií, bohosloveckých učilíšť. Nová strana plánovala ponechať vplyv Cirkvi na výchovu.Zatiaľ čo mladí nástojili na pružnom, mladom vedení strany, Dr. Kmeťko zdôrazňoval jej štátotvornosť a oddanosť ČSR. Otázku vedenia strany ponechali na rozhodnutie neskôr, po rozhovoroch v Prahe a po získaní stanoviska NF. Biskupi zobrali so sebou jednak Memorandum o postavení katolíckej Cirkvi na Slovensku a Prehľad politickej situácie, videnej z katolíckeho stanoviska, čiže návrh na politickú reprezentáciu. Bolo tiež dohodnuté, že cestou späť z Prahy, biskupi sa zastavia v Bratislave a na tú príležitosť táto istá skupina sa znovu zíde na Kapitulskej ulici.

Dňa 10. jan. 1946 biskupi boli prijatí prez. Benešom. Dr. Kmeťko odovzdal Memorandum prez. Benešovi,zatiaľ čo Prehľad politickej situácie opatroval biskup Škrábik ako podklad

ku event. diskusii o novej strane. Diskusie sa viedli v duchu vzájomného sondovania. Beneš bol ochotný podporiť vznik novej strany na Slovensku a prisľúbil preštudovať sťažnosti slovenského kat. kléru, obsiahnute v Memorande. V ten istý večer pozval Dr. Šrobár biskupov na večeru do autoklubu. Okrem biskupov bol tam aj Cvinček, Dr. Juraj Slávik a jeho syn, Dr. Dušan Slávik. Slávikovci zdôrazňovali potrebu založiť stranu na Slovensku, pričom sa zdalo jasným, že im ide o založenie odbočky národne-socialistickej strany na Slovensku. Biskupi žiaden úväzok na seba nezobrali, odvolávajúc sa na nepolitičnosť Cirkvi.

V Bratislave biskupov čakal a pozval na večeru Dr. Lettrich. Aj on prejavil záujem o dôvernejšie rozhovory a naznačoval, že DS je najvhodnejším nástrojom na legalizovanie slov. katolicizmu.

Keď už biskupi mali svoj obraz z Prahy a od Lettricha, na stretnutí v seminári na Kapitulskej sa ich názory rozoberali. V podstate bolo zamietnuté zakladať novú stranu na čele so Šrobárom, alebo niekym, nasadeným Prahou. Navrhovaný bol Dr. Böhm a Dr. Pietor, a ďalšie rokovania sa mali viesť v tomto smere Dr. Kempným, Cvinčekom a Ing. Fillom.

Podpísanie dohody

Januárový vývoj doniesol niekoľko novôt vo vytváraní nových strán. V prvom rade vznikla nová strana — Strana práce — ako tretia strana. Strana štátnej jednoty, o ktorú sa usilovali Národní socialisti, bola zamietnutá [28] Národným Frontom. KSS sa v zá-

28 *Strana práce* vznikla ako kepienok nepovolenej Sociálnej demokracie na Slovensku. Počas povstania sa časť soc. demokratov zlúčila s komunistami, zatiaľ čo druhá časť po povstaní žiadala zvolať zjazd Československej soc. demokracie a reklamovať väčšinový súhlas. Na zjazde, v dňoch 18.-21. okt. 1945 sa slovenskí soc. demokrati vyslovili za rozšírenie činnosti Čsl. soc. demokracie na celé územie štátu. Keďže slov. NF sa rozhodol proti celoštátnym stranám, slov. soc. demokrati sa rozhodli dňa 20. jan. 1946 založiť vlastnú stranu, ktorú pomenovali Strana práce. Čestným predsedom sa stal Dr. I. Dérer a predsedom Frlička. Strana práce sa takto stala vlastne treťou politickou stranou Slovenska. Svoju činnosť započala začiatkom marca verejným vyhlásením v Žiline. Jej tlačovým orgánom sa stal Hlas práce. V okt. 1946 sa premenovala na Sociálnu demokraciu.

Strana štátnej jednoty bola síce plánovaná ako odnož českej Národno-

sade vyjadrila za ďalšiu stranu a Benešovo stanovisko bolo treba tiež považovať za posmelenie. Koncom januára Ing. Fillo zvolal schôdzku skupiny mladých kat. intelektuálov do UKK (pridali sa tiež, Dr. Brúha, Dr. Gašparík, Dr. Franek) a oznámil, že odchod z DS je už istý, že je zaistený súhlas NF a tak neostáva len sa dohodnúť na pomenovaní strany a postaviť organizačnú a personálnu štruktúru. Nová strana sa mala volať stranou Kresťansko-republikánskou. Kým Dr. Brúha bude jednať s komunistami o programe strany, poslanci DS sa zídu a pripravia návrh nových ľudí na funkcie.

Vedenie DS bolo informované o vývoji a tak povereník Fraštacký zvolal k sebe schôdzku mladých slov. katolíckych inteligentov a prehlásil, že podľa neho niet dôvodu, prečo by mali byť katolíci neuspokojení Demokratickou stranou, keďže sa k bližšej diskusii o katolíckych problémoch v lone strany nehlásili. Navrhoval viesť rokovanie s Lettrichom a Ursínym s tým, že sa katolícke požiadavky koncipujú a zašlú menovaným.

Porada, ktorú zvolal Cvinček ku Dr. Kempnému bola už reflexom vedenia DS na blízky rozchod. Mimo členov skupiny mladej slov. katolíckej inteligencie, prítomní boli tiež Dr. Bugár, Dr. Brúha, Dr. Beharka, Dr. Böhm, Ing. Blaho, Ing. Fillo a Prof. Pavlov. Cvinček oznámil, že vedenie DS prejavilo záujem riešiť sťažnosti katolíkov v rámci strany, reorganizáciou funkcií a deľbou reprezentácie v politike a v hospodárstve podľa volebných výsledkov.

Diskusia mala už veľmi konkrétny ráz. Šlo o získanie peňazí pre fungovanie novej strany, išlo tiež o horizontálnu sieť orga-

---

socialistickej strany na Slovensku, ale nepochodila v NF. Zakladali ju nár. socialisti zo Slovenska, ale ako tvrdili českí nár. socialisti, prekročili rámec poverenia, a tak koncom januára 1946, keď NF odmietol jej prihlášku, Nár. socialisti sa rozhodli podporovať túto stranu, kde bude Šrobár a Slávik. Medzitým sa ešte raz pokúsil Ripka a Drtina o dohodu s Inž. Fillom, ale tento už bol angažovaný s katolíkmi.

K tomuto Ing. Blaho dodáva: «Začiatkom r. 1946 vyslal Šrobár Ing. Blahu a Dr. Dušana Slávika do Klubu nár. socialistov jednať o súhlase založenia tretej strany. Nár. socialisti žiadali, aby to bola ich odnož. Dušanovi Slávikovi to bolo jedno, ja som ale zastával stanovisko, že hlavný problém je otázka katolícka. Firt nám ponúkol 18 mil. Kčs na zahájenie činnosti strany, ja som však tvrdil, že sme neprišli hľadať peniaze, ale len mravnú podporu pre novú stranu. Nová strana nebude pobočkou nár. soc. strany. S tým že

nizácie a o vhodných vedúcich okresných sekretariátov. Do úvahy prišli aj otázky, súvisiace s voľbami. Ktoré osobnosti majú pritiahnuť katolíckych voličov? Je dosť času pripraviť voľby, informovať voličov o nových krokoch? Ako predstaviť voličom osobnosti novej strany, ktoré mali a majú národne československú orientáciu? Úvahy a odvaha zamŕzali na nevyjasnených pozíciách. Skupina Ing. Blahu, Dr. Brúhu, Dr. Beharku a Prof. Pavlova sa vyhlásila ochotnou ísť do novej strany za každých okolností. Druhá skupina, na čele s Cvinčekom uvažovala o možnostiach viesť ďalej rokovania s DS, pretože sa bála, že ľudácke voličstvo bude si stavať príliš vysoké požiadavky, ktoré ale strana splniť nemôže. Skutočnosť, že nová strana získa volebné víťazstvo bola o toľko nebezpečnejšia, že obe «urazené» strany — KSS a DS, označia novú stranu za reakcionársku a bude v NF bez moci.

Hneď po tejto schôdzi bolo zrejmé, že je treba precizovať postoje v užšom kruhu. Čarnogurský, Kempný, Obtulovič, Kružliak, Špánik, Horváth, Jurčovič, Kosorín, Staško, Botek, Böhm postavili argumenty za a proti novej strane a na návrh Čarnogurského a Kempného bolo dohodnuté viesť rokovania za novú stranu a pritom nespustiť zo zreteľa jednania s Lettrichom a Ursínym. Kým Fillo a Cvinček povedú rokovanie o novej strane v Prahe, Kempný a Ševčík zariadia vystúpenie z DS a vyhlásia novú stranu. Dňa 16. marca 1946 Dr. Bugár, z poverenia Ing. Fillu, Dr. Beharku a Dr. Brúhu otvoril sekretariát štvrtej politickej strany na Hviezdoslavovom námestí č. 10.[29] Dňa 13. 3. 1946 predstavitelia NF vyslovili súhlas s programom

---

súhlasil Drtina aj Krajina, ale Zenkl nekompromisne trval na tom, aby nová strana bola pobočkou nár. soc. strany. To malo za následok, že k dohode neprišlo. Pred voľbami sme potom ako Strana slobody urobili dohodu s Hálom a Klimkom, že po voľbách sa Strana slobody spojí s Československou stranou lidovou.» (Zvukový záznam. 26. 3. 1976.)

29 Financovanie strany bolo obstarané Ing. Fillom a Dr. Šrobárom, ktorý na ňu dal jeden milión Kčs. Napriek tvrdeniam, národní socialisti nedali žiadne peniaze na túto stranu. Politickým stranám bolo totiž dovolené v určenej kvóte použiť dary z viazaných vkladov straníkov. Keď sa mala organizovať tretia strana, Dr. Šrobár poveril Dr. Dušana Slávika, aby odovzdal posl. Firtovi, hospodárovi Nár. socialistickej strany sumu jeden milión Kčs do úschovy. Keď sa ustanovila Strana slobody, transakciu previedol p. Lančarič.

novej strany, ale žiadali zmeniť jej meno. Podľa názoru NF, Kresťansko-republikánska strana pripomínala konfesijnosť a agrarizmus. Preťahovanie povolenia novej strany sledovalo ubrať na čase v agitácii pred voľbami. Najprv bolo zlé meno, potom osoba predsedu strany. Namiesto Dr. Böhma bol navrhnutý Dr. Šrobár. Cvinček, aby urýchlil vybavenie povolenia strany, navrhol zmenu mena na Stranu slobody. Tak aj bola ohlásená v NF. Keď ešte koncom marca 1946 nebolo zásadne rozhodnuté o štvrtej strane, bolo tu podozrenie z čachrov a zo zákulisia ostatných členov NF. Šrobárova osobnosť bola základnou prekážkou pre všetkých členov skupiny mladej kat. inteligencie. Nie len Šrobárov čechoslovakizmus, ale aj jeho odklon od katolicizmu a nakoniec aj spor s Hlinkom boli prekážkou vyjsť s jeho menom pred voličov.

Dňa 27. marca 1946, Bugár mal rokovať o štvrtej strane v NF. Keďže bol zjazd KSČ a ani Dr. Lettrich sa nedostavil, zasadanie bolo odložené. Kým na jednej strane disidenti z DS tlačili na Kempného, aby dal vyhlásenie v parlamente, že vystupujú zo strany a zakladajú novú, komunisti plánovali vohnať DS do opozície a prehlasovali, že chcú spolupracovať len s novou stranou. Všetky tieto akcie boli predzvesťou veľkých ťažkostí. Cvinček ešte v ten večer hovoril s Ursínym a dňa 28. marca ho navštívili Kempný, Bugár, Fillo a Cvinček a vypočuli Ursínyho pripomienky ku návrhu dohody, ktorú tohože dňa pripravil Kempný a Bugár v kaviarni Slávia. Ursíny si návrh prečítal a za svoju osobu sľúbil podporu pod podmienkou, že to schváli výkonný výbor a predsedníctvo DS.

Dňa 29. marca 1946 bolo stretnutie na sekretariáte štvrtej strany, na ktorom sa zúčastnili Dr. Šrobár, Dr. Bugár, Dr. Kempný, Ing. Fillo, Dr. Brúha, Dr. Beharka, Dr. Gašparík a Prof. Pavlov. Tu sa ukázalo, že len časť prítomných pôjde s novou stranou, pretože už dňa 30. marca bola zvolaná schôdza zástupcov vedenia DS a novej strany na tajné rokovanie do reštaurácie Sedliackej Banky v Harmónii. Prítomní: Dr. Lettrich, Ursíny, Fraštacký, Ing. Styk, Dr. Josko, Dr. Hodža, Dr. Kempný a Dr. Bugár prejednali otázku dohody pomeru evanjelikov a katolíkov v DS a uzniesli sa, že dohoda bude preštylizovaná a podpísaná na druhý deň u Dra Lettricha na byte. Tak sa aj stalo

a dohoda bola dňa 31. marca 1946 o 12. hod. podpísaná na Mudroňovej ulici v byte Dr. Lettricha.[30] Kempný, Cvinček a Fillo prihlášku štvrtej strany z NF odvolali. Dohoda bola neskôr prijatá vedením DS.[31]

Strana slobody bola povolená dňa 1. apríla 1946 a ako taká začala fungovať hneď ako jej odovzdal Dr. Bugár sekretariát. Ešte pred zverejnením dohody Cvinček, Bugár, Kempný a Fillo ohlásili svoje návštevy u biskupov, aby ich informovali o dohode a jej dôsledkoch.[32]

Slovo o dohode

Neviem, ktorá iná udalosť politického života na Slovensku v rokoch 1945-46 by podala plnší obraz o myslení a konaní sloven-

---

30 Dohoda bola úradne ohlásená v Čase, čís. 81, dňa 7. apríla, 1946. Jej plné znenie nebolo zverejnené, pretože šlo o vnútrostranícku záležitosť. Dohady, ktoré šírili komunisti o tajných klauzulách a ústnych obligáciách, boli načisto lživé. Nič podobného neexistovalo. (Viď prehlásenie Dr. Bugára a Dr. Kempného na súde v máji, 1948). Pokiaľ ide o kauzu Dr. Tisu, slovenskej vlády a ľudového súdnictva, o tom bolo jednané v princípoch. Obojstranne bolo konštatované, že treba vyhnúť nenávistnej kampani pred konaním súdov a že budeme spolu nástojiť na uplatňovaní právneho súdneho procesu. Počas jednania viackrát bola zdôraznená potreba konsolidácie politického ovzdušia na Slovensku a Tisov prípad vyvolá iste opačnú tendenciu. Je teda v záujme štátu a Slovenska zvlášť, aby sa prípad Tisov riešil v perspektíve dobrého nažívania Slovákov s Čechmi, a tak isto aj v záujme Slovenska bude nepredlžovať rozpoltenie, nenávisť, alebo trpkosti.

31 Výkonný výbor a Predsedníctvo DS schválili dohodu, ale nie bez protistanovísk. Jedni, ako Lichner, hlasovali proti dohode, pre jej formálny nedostatok, že je vyjadrená na písme, čiže môže byť zneužitá komunistami. Lettrich zas hľadal formulu schválenia dohovoru ako vnútrostranícky akt, ktorý po schválení Výkonným výborom a Predsedníctvom strany prestane mať charakter dohody dvoch zmluvných strán, z ktorých ani jedna nepredstavovala konfesijné splnomocnenia. Lichnerovo stanovisko dostalo zapravdu hneď po voľbách. Lettrichovo stanovisko nechcelo mať tú obligačnú silu, ktorú jej pripisovali katolíci. S ohľadom na typ voličov a na skúsenosti s agrárnikmi z minulosti, katolíci chceli mať v hrsti rukolapný dôkaz ich postupu i úväzok druhej strany.

32 Vedenie DS nežiadalo ordinárov ani o stanovisko k dohode, ani o jej odobrenie. Celú ťarchu komunikácií na voličov, prevzali katolíci. Aj stanoviská biskupov neboli jednotné a bolo treba dosť presviedčania, kým sa

ských katolíkov, ako práve popis okolností a sprievodných uvažovaní, ktoré viedli k podpísaniu Aprílovej dohody. Pre slovenských katolíkov je to dokument zápasu o legalitu vo vlastnom národe a písomným dokladom o ich mravnej a politickej zodpovednosti za osud celej národnej pospolitosti.

S úvahami o dohode sa vynorili aj hodnotenia dôsledkov tých politických aktov minulosti, o ktorých sme naivne mysleli, že sú už do dejín pevne zaknihované ako národné stanovisko. Počas povstania a potom sa ukázalo, že Žilinskú dohodu zo 6. okt. 1938 podpisovali s plnou zodpovednosťou chvíle a poslania len ľudáci. Tak isto Slovenský štát, ktorý cez vojnu patril všetkým, teda aj odbojárom, po vojne patril len ľudákom. Museli sme konštatovať, že sú ešte medzi nami Slováci, ktorí nechcú patriť k slovenskému národu. Po odstránení politického katolicizmu povyrástol politický luteranizmus. Mohli sme tiež konštatovať, že slovenský «katolícky národ» zásoboval svojimi hlasmi a bojovými akciami nielen čechoslovákov, ale aj komunistov. Koniec-koncov, aj tých 30.4% komunistických hlasov na Slovensku je tvrdou skutočnosťou. Keď pripočítame k týmto hlasom ostatné katolícke hlasy, roztratené po rôznych stranách, iste nebudeme môcť tvrdiť, že všetci katolíci na Slovensku politicky poslúchali ústrednú autoritu Cirkvi. Tento stav sa síce r. 1946 zmenil, a to nie zásluhou politickej aktivity katolíkov, ale skôr ako dôsledok prenasledovania Cirkvi. Pri obrane záujmov katolicizmu bolo možno počítať, že katolíci postavia cirkevnú poslušnosť nad politickú.

Po odchode vlády Slovenského štátu do emigrácie, bez garnitúry vhodných ľudí, bolo prakticky veľmi ťažko nájsť dosť mien slov. inteligentov, ktorí by podľa štandardu Národného Frontu boli prijateľní pre verejné vystúpenie. Národný Front

---

ich stanoviská scelili. Vojtaššáka si vzal na starosť Staško, Jantauscha Obtulovič, Kmeťka a Škrábika Čarnogurský a Kempný. Túto skupinu nasledovala ďalšia: Dr. Böhm, Ing. Fillo, Dr. Španik a až potom došli na rad miestni navrhnutí kandidáti.

Politicky najschopnejším medzi biskupmi bol Dr. Škrábik; on vedel zvážiť oba konce; aj Dr. Kmeťko porozumel pravidlá politickej hry. Jantausch sa staval kladne k dohode a Vojtaššák úplne záporne. Bolo treba dlhých debát a pomoci priateľskej auly, kým sa dal presvedčiť o rizikách vlastnej katolíckej strany.

konal ako Lóža, kde sa nielen udržiaval stály oheň nadšenia za ideály povstania, ale tiež kontroloval prístup k moci.

Ideové dedičstvo Slovenského štátu sa prejavilo v antagonizme katolíkov voči komunizmu, voči povstaleckým luteránom a voči všetkému, čo prichádzalo z Čiech. Hodnota týchto ideových postojov sa nedala politicky kapitalizovať, a tým menej zvládnuť a reprezentovať.

Z rozboru týchto javov vyplývalo mnoho korektúr politického procesu. Pravý stav osudov nereprezentovanej časti katolíkov sa zistil až koncom júla 1945, teda len v auguste-septembri toho roku bolo možno v jednotlivých skupinách diskutovať na základe faktov. K tým faktom treba pripočítať aj poznanie politických praktík KSS, DS a českých občianskych strán.

Nástup slovenských katolíkov do aktivity v lete 1945 niesol so sebou politické postuláty, ktoré nebolo možno vyvesiť do štítu ktorejkoľvek skupiny. Zo stáleho schôdzovania a cestovania po Slovensku sa ukázalo, že mimo Bratislavy bolo veľmi málo exponovaných, vážnych politických stredísk a skupín. Okrem ordinariátov a niektorých fár nebolo ani len zhromažďovacích priestorov a legálnych titulov k stretaniu.

Katolícki politici, či Fillo, Ševčík, Pietor, Kyselý, hoci mali aureolu povstalcov, nemali dôvery u nepovstaleckých katolíkov. Tí ostatní, čo sa pokúšali ich požiadavky zastupovať, boli parlamentárne neskúsení, mladí a pre svoju národnú minulosť podozrievaní. Pri otázke, koho dať do vedenia nového hnutia, bolo treba postupne vylučovať nevhodných jak voličom, tak NF, Prahe, alebo neboli to vodcovské osobnosti; tento problém bol tak vážny, že v dobe, keď sa pripravovali volebné kandidátky, museli byť zo zoznamu mnohé mená vyňaté pre ich napadnuteľnosť.

Základným prvkom všetkých úvah bolo zodpovedanie týchto otázok: Možno očakávať, že vlastná strana bude úspešná pri presadzovaní slovenských národných záujmov v ústavnom procese? Vytvorí nová strana predpoklady ku medzistraníckej kooperácii na Slovensku v záujme spoločnej obrany národných záujmov? Umožní nová strana vybaviť cirkevné požiadavky demokratickým procesom? Zamedzí víťazná nová strana politické vraždenie?

V dobe, keď sa Slováci-katolíci sužovali ideovými starosťami, český občiansky tábor toto na ume nemal.[33]

Vatikán sa očividne chystal na nepriaznivý vývoj v ČSR.[34]

Pomer Východu a Západu skytal slabé konsolidačné výhľady. Americký vyslanec reportoval svojej vláde malé nádeje čsl. demokracie; považoval ju za vypredanú už r. 1945.

Stanovisko slovenských biskupov sa tiež len postupom času dotváralo. Kým zo začiatku úfali ubrániť Cirkev v samostatnej politickej strane, bolo to v blahom domnení, že prepožičaním autority Cirkvi strane, vytvoria -fait accompli-, ktorý budú rešpektovať jak komunisti, tak demokrati a Česi. Postupne, keď začali myslieť geopoliticky a v rešpekte poznanej slabosti českého katolicizmu, ich stanovisko bolo kritickejším. To sa zračilo v otázke arcibiskupa Kmeťku, či nová strana nebude mať

---

33 Josef Dvořak: Slovenská politika včera a dnes, Praha, Knihovna Nár. Osvobození, 1947, podáva české stanovisko k Slovákom tak flagrantne, že ho možno generalizovať: str. 75.... «Proto také manifest (IV. Zjazdu Čsl. obce legionářské, dňa 6. júla, 1947) apeloval, aby všude, kde jde o jednotný lidový základ jednotného státu československého a o jednotu práva a povinnosti všech jeho plnoprávnych občanů jsme se projevovali tak, *čím jsme a vždy byli: národem a lidem československým.*» ... str. 76: «Neni odděleného nacionalismu, neni také jiného nacionalismu. Zejména Slováci jako příslušníci větve, oddělené politicky i správně od vlastního kmene, vždy dávno lnuli k těm, k nimž patřili.» ... str. 79.: «S katolíckym kněžstvem měla republika na Slovensku většinou zkušenosti zlé. Neměli ji rádi... Byli to kněži maďarští nebo maďarónští a jistě tam nešli jen ze svého popudu...» str. 80.: «Nemůžeme dovolit, aby nám pár farářů nebo řeholníků rozvracelo stát, ať už z důvodů akýchkoliv.» ... str. 97.: ...«Pokud jde o české země, jimž demokraté doporučují, aby si zřídily podobný orgán, nikdo zde nestojí o takovou instituci, ať už je to ČNR nebo pověřenci, a budou-li na Slovensku tyto a takové orgány zachovány, nedá se mluvit o jednotě státu.» ... str. 113.: ...«A tento klerofašistický režim (pozn.: Slov. štát) v predstavě i vědomí lidu byl přece jen spojen s roky tzv. hojnosti, dostatku a poměrného klidu. Zatím co Europa se zmítala v hrozné válce, národy krvácely v boji s fašismem a nacismem a nacházely se v situaci, která nemá příkladu, Slovensko žilo v poměrech až neuvěřitelně dobrých. Slovenský lid si neuvědomoval příčiny této skutečnosti a namnoze o ně ani neměl zájem. Válka se ho bezprostředně dotkla až v té nejposlednější, tedy vrcholné fázi, po niž nasledovalo hněd obnovení stavu, ktorý byl pred r. 1939.»

34 Forni pri príležitosti pozvania na oslavy 25. výročia posvätenia prvých slov. biskupov. vo feb. 1946.

viac problémov sama so sebou, než s problémami, ktoré chce riešiť. Cirkevné otázky na Slovensku sa nedali oddeliť v ich riešení od vládneho programu a ideových zásad nového režimu. Škrábik, na stretnutí v Bratislave, dňa 6. marca 1946 konštatoval, že možnože komunisti, za istých okolností môžu urobiť viac pre katolícku Cirkev ako ktokoľvek iný. Pravda, to bol reflex na našu nemohúcnosť. Problém Tisov sa stal českým politickým kapitálom a krízou konsolidácie Slovenska. Cirkev chcela Tisu brániť z princípu jeho kňazstva. Každé iné než dohodové riešenie osudu Dr. Tisu medzi Čechmi a Slovákmi bolo straníckou licitáciou, čomu sa bolo treba vyhnúť. Tak isto, Tisov problém sa nedal riešiť agresívnosťou jeho stúpencov, alebo novou katolíckou stranou, posvätenou biskupmi.

Národný Front by bol schválil samostatnú stranu katolíkov. Vyhlásenia, ktoré by nová strana urobila, nemuseli viazať voličov, ak boli o stave vecí informovaní. Predpokladané víťazstvo 35-40%, by znamenalo, že nová strana by bola väčšinovou stranou Slovenska. Ak sa chcela udržať v NF, musela by vedieť kontrolovať najprv voľby, potom nálady po víťazstve. Po určitú dobu by musela hrať úlohu prijateľnosti do systému, čo by nesľubovalo plnenie očakávaní voličov. Nová strana by bola v Čechách znemožnená nenávisťou Beneša, nedôverou Šrámka a nekooperatívnosťou Zenkla a komunistov. Domáci trend by ju bol hnal do bojových akcií a to stačilo ozbrojeným partizánom na teror, na vraždy a zatvárania. DS mohla hrať úlohu Piláta, aspoň na tú dobu, kým by prišiel rad na ňu.

Všetky tieto eventuality boli dokonale prevetrané a hoci sa robili kroky k založeniu vlastnej strany, bolo isté, že jej vznik a povolenie by sa muselo viazať navonok na legalitu odbojových katolíkov. V «prípravnom výbore» novej strany nebolo jednej osobnosti, ktorá by bola plauzibilná jak NF, tak aj voličom.

Udalosti, ktoré nasledovali po voľbách, potvrdili, že komunisti už dávno mali hotovú maršrutu zlikvidovať nekomunistov. Ich proklamácie o slobodách a o národných výdobytkoch, boli len planými rečami, taktikou.

Aj partneri dohody neboli v ružovej situácii. Vedenie DS dvorilo katolíkom práve tak, ako komunisti. Vedeli, že ak katolíci nastúpia cestu pasivity, čo sa mohlo stať negovaním volieb, alebo budú demonštratívne voliť bielymi lístkami, že ich ko-

munisti budú po voľbách majorizovať. Vízia porážky neznamenala len — dolu z voza — ale s hanbou a kompromitáciou pred dejinami. Fiasko by bolo zdôvodnilo zbytočnosť obetí v povstaní a ideovú nedomyslenosť spájania sa komunistami. (Buzalka tvrdil, že katolíci by nikdy neurobili dohodu s komunistami, tým menej na Vianoce.)

Po volebnej porážke komunisti zaznali, bez akýchkoľvek mravných škrupulí všetko, čo volali výdobytkami povstania. Svoju zlosť z porážky ukázali v trestnej výprave proti Slovensku a Slovákom, ktorú organizoval, za pomoci NF, Gottwald. Najprv treba Slovákom obstrihať právomoc (Tretia Pražská dohoda). potom nastúpiť nemilosrdný boj proti ľudákom v DS, príkladne potrestať Tisu a Tisovcov a nakoniec urobiť trestné opatrenia proti katolíckemu kléru na Slovensku.

Tento škandál komunistickej pretvárky bol doprevádzaný indolentnosťou českých «občianskych» strán voči rúcaniu základných princípov demokracie. Komunisti uplatňujú túto morálku doteraz a mravná slabosť českých strán vojde do dejín ako porážka z krátkozrakosti a úzkoprsosti. Slovenskí katolíci, i keď nedosiahli politického úspechu, konali rešpektujúc organickú ideovú kontinuitu svojich národných dejín.

V krízovom období DS, v nov. 1947, mnohí jej činitelia prejavili ku katolíkom zatrpklosť. Len neskôr po «víťaznom februári», jak evanjelici, tak katolíci mali konečne dosť času domyslieť a dohodnotiť zmysel spoločnej cesty v diskusiách vo väzeniach, v baniach a na pozemných stavbách víťazného socializmu. Až dodatočne došlo k ideovému pretaveniu nás všetkých v osudovú národnú jednotnosť, keď sme už prestáli dosť osobných drám, utrpenia a poníženia. Zo stanovísk ľudí žijúcich v slobodnom svete vidieť, že bez peripetií poznávania, bez tragiky utrpenia nemožno preklenúť staročné hrádze medzi duchovnými dispozíciami evanjelikov a katolíkov.

BIBLIOGRAFIA

1 BARTO Jaroslav: Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov (1944-1948). Bratislava, Naklad. Epocha, 1968. 242 str.

2 BEER Ferdinand a spol.: Dejinná križovatka; Slovenské národné povstanie — predpoklady a výsledky. Bratislava, Vydav. Pol. Lit. (VPL) 1964. 529 str.

3 BLAHO Pavel: Zvukový záznam o zakladaní tretej strany v r. 1946. New York, 26. marca, 1976.
4 BLAŠKO Štefan: Slovakia in Blood and Shackles. Passaic, N.J. 1954.
5 BUŠEK Vratislav: Czechoslovakia. New York, Praeger. 1957. 520 p.
6 ČARNOGURSKÝ Pavel: Tretia strana. *Kultúrny život,* čís. 33, 16. aug. 1968.
7 ČELKO Jaroslav: Politické machinácie katolíckeho kléru na Slovensku, v rokoch 1945-1948. *Historický časopis,* roč. 8, čís. 1, 1960, str. 88-109.
8 ČULEN Konštantín: Vznik a zánik Demokratickej strany na Slovensku. Middletown, Slov. Liga v Amerike. Jednota Press. 1950.
9 DAXNER Igor: Ľudáctvo pred Národným súdom. Bratislava. 1961.
10 ĎURČANSKÝ Ferdinand: Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov, sv. I. Buenos Aires, SOV. 1954. 996 str.
11 DVOŘÁK Josef: Slovenská politika včera a dnes. Praha, Naklad. Pokrok. 1947. 117 str.
12 DVORSKÝ František: Štvorlístok a reverenda. Bratislava, VPL. 1968. 305 str.
13 FALŤAN Samo: Slovenská otázka v Československu. Bratislava, VPL. 1968. 351 str.
14 GLASER Kurt: The Iron Curtain and American Policy. Washington, D. C. Public Afairs Press. 1953. 36 p.
15 HALEČKA T.: Ľudáctvo a náboženstvo. Martin. 1957.
16 HISTORICUS:
—Piešťanský zjazd a rozklad Hlinkovej strany. *Nové slovo,* čís. 2, 11. jan. 1947.
— Agónia Hlinkovej Gardy. *Nové slovo,* čís. 3, 18. jan. 1947.
— Piata kolona proti ČSR. *Nové slovo,* čís. 6 a 8, febr. 1947.
— Kosorínove zápisky - dokument zrady. *Nové slovo,* čís. 24, 14. júna, 1947.
— Čierna opozícia proti štátu. *Nové slovo,* čís. 26, 28. júna, 1947.
17 HUSÁK Gustáv: Zápas o zajtrajšok. Bratislava. 1948.
HUSÁK Gustáv: Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní. Bratislava, VPL. 1964. 618 str.
18 JABLONICKÝ Jozef: Slovensko na prelome. Bratislava, VPL. 1965. 442 str.
19 JABLONICKÝ Jozef: Z ilegality do povstania. Kapitoly z občianskeho odboja. Bratislava, Naklad. Epocha. 1949. 531 str.
20 JAROŠOVÁ V. a JAROŠ O.: Slovenské robotníctvo v boji o moc (1944-1948). Bratislava, Vydav. Polit. Lit. 1965. str. 275.
21 KIRSCHBAUM Joseph M.: Slovakia: Nation at the Crossroads of Central Europe. New York. Speller. & Sons. 1960. 371 p.
22 KORBEL Josef: The Communist subversion of Czechoslovakia 1938-1948; the failure of coexistence. Princeton, N.J. Princeton Univ. Press. 1959. 258 p.
23 KOSORÍN JOZEF:
— Osudová «Mladá generácia». *Napred,* jan. 1945. (Rukopis, odpis).

— Za život národa - za trvanie štátu. (Zápis na pamäť o príčinách, význame a priebehu zjazdu mladej slovenskej generácie v Piešťanoch, dňa 14. jan. 1945. Spracované na základe pôvodných poznámok a dokladov koncom roku 1945.) 59 str.

— Nepravdy dvadsať rokov staré a opakované. Poznámky ku knihe Františka Dvorského: Štvorlístok a reverenda. 20 str.

— Niekoľko poznámok ku knihe Ľubomíra Liptáka: Slovensko v 20. storočí. 15 str. Bratislava, nov. 1969, do mája 1970.

— Dva pohľady na SNP — z druhej strany. 58 str., marec - apríl, 1967. Zaslané do Kultúrneho života, dňa 5. apríla, 1967. Nezverejnené.

— Odpoveď na články Historicusa v Novom slove. Bratislava, dňa 29. mája 1947, 17 str. Nezverejnené.

— Komentár ku knihe Imricha Staneka: Zrada a pád. Zaslané I. Stanekovi prostredníctvom Státniho Nakl. Pol. Lit. a Ústavu dejín KSS, dňa 1. nov. 1958. 16 str.

— Memorandum Dr. Jozefovi Tisovi zo dňa 4. okt. 1944.

— Manifest Mladej slovenskej generácie. Návrh Dra. Š. Polakoviča zo dňa 10. jan. 1945.

— Manifest Mladej slovenskej generácie. Medzinávrh zo dňa 12. jan. 1945.

— Manifest Mladej slovenskej generácie zo dňa 14. jan. 1945 ako bol uverejnený v Slováku, dňa 16. jan. 1945.

24 KVETKO Martin: Dohody o štátoprávnom usporiadaní pomeru Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti. Bratislava, Naklad. «Bystrice». 1947. 79 str. (Knižnica Času sv. 1.)

25 KVETKO Martin: K základom ústavného pomeru česko-slovenského. Bratislava, Naklad. «Bystrice». 1947. 95 str. (Knižnica Času, sv. 3).

26 KVETKO Martin: «Aprílová dohoda». Zvukový záznam zo dňa 25. marca, 1976.

27 LETTRICH Jozef: History of modern Slovakia. New York, Praeger. 1955. 329 p.

28 LIPTÁK Ľubomír: Slovensko v 20. storočí. Bratislava, Vydav. Pol. Lit. 1968.

29 MAMATEJ Victor & LUZA Radomír: A History of the Czechoslovak Republic, 1918-1948. Princeton, N.J., Princeton Univ. Press. 1973. 534 p.

30 MIKUS Joseph A.: Slovakia: A Political History, 1918-1950. Milwaukee, The Marquette Univ. Press. 1963. 392 p.

31 O jednej čiernej opozícii proti štátu. *Nová generácia; nezávislá revue pre otázky verejného života,* čís. 13-14 a 15, august, 1947. (Vydávané Nezávislým klubom Nová generácia, pre sledovanie verejných otázok, v Bratislave. Zodpov. redaktor: Dr. Štefan Heretík.)

32 OSUSKÝ Štefan: Beneš a Slovensko. Londýn, Edícia «Pravda», 1943. 32 str.

33 PREČAN V.: Slovenský katolicizmus pred februárom 1948. Bratislava, Osveta, 1961. 272 str.

34 STANEK Imrich: Zrada a pád: Hlinkovští separatisté a takzvaný sloven-

ský štát. Praha, Státní naklad. pol. lit. 1958. 412 str.
35 STANEK Imrich: Spiknutí proti republice. Praha. 1947.
36 SVOBODA - TUČKOVÁ - SVOBODOVÁ: Sprisahanie proti republike. Bratislava. 1950.
37 TÁBORSKÝ Eduard: Communism in Czechoslovakia, 1948-1960. Princeton, N.J., Princeton Univ. Press. 1961. 628 p.
38 VARTÍKOVÁ Marta: Príspevok k odhaleniu protiľudovej politiky Demokratickej strany. *Historický časopis,* roč. 1, čís. 2, 1953, str. 289-305.
39 VAŠEČKA F.: Buržoázny štát a cirkev. Bratislava. 1957. 289 str.
40 VNUK František: Neuveriteľné sprisahanie. Middletown, Pa. 1964. 215 str.
41 VNUK František: Pred 25 rokmi Slovensko volilo protikomunisticky. (K štvrťstoročiu všeobecných volieb z 1946.) *Literárny Almanach Slováka v Amerike.* 1971, str. 63-79.
42 ZINNER Paul E.: Communist strategy and tactics in Czechoslovakia, 1918-1948. New York Praeger. 1963. 264 p.
43 Proces proti Bugár-Kempný-Staško a spol. v máji, 1948, Bratislava.
44 Osobné rozhovory vo Väznici Leopoldov: r. 1948-51, Dr. Martin Sokol, Dr. Štefan Tiso, Alexander Mach, Tido Gašpar, Ján Ursíny, Ing. Jozef Styk, Dr. Ján Ambra, Radakovič, Vido.

ZÁZNAM O DOHODE ČLENOV PREDSEDNÍCTVA DEMOKRATICKEJ STRANY SLOVENSKA

I. O niektorých politických, organizačných a osobných opatreniach na Slovensku.

Vedenie DS v snahe odstrániť náboženskú neznášanlivosť v národe a majúc na zreteli dôležitosť jednoty národa v dnešných časoch a vo vedomí svojej zodpovednosti za šťastný vývoj národných vecí slovenských, ako i Česko-Slovenskej republiky, rozhodlo sa so všetkým svojím úsilím prispieť k tomu, aby boli odstránené dosavádne náboženské nezhody. Za týmto účelom sa uznieslo na týchto opatreniach:

1. V záujme dobrého spolunažívania a zhody bude na zodpovedných miestach nahradzovať osoby nábožensky neznášanlivé osobami nábožensky znášanlivými.

2. Aby táto línia strany bola slovenskej verejnosti jasne dokumentovaná, užší výkonný výbor strany vydá ohlas, v ktorom budú jednotlivé body dohody verejnosti oznámené a primerane vysvetlené.

3. Pokiaľ sa týka výchovy školskej a mimoškolskej, vedenie strany je toho názoru, že sa línia strany stotožňuje s názorom kresťanských cirkví, najmä cirkvi katolíckej a toto stanovisko bude DS presadzovať v rámci nutnosti vzhľadom na terajšiu politickú situáciu.

II. Ustavenie užšieho predsedníctva strany

Ustaví sa užšie predsedníctvo strany. Jeho členovia budú: p. predseda strany a pp.: Kanonik Cvinček, Dr. Ivan Pietor, Dr. Bugár, Ing. Fillo, Dr. Böhm, Dr. Kempný, Ján Ursíny a Dr. Hodža, ktorí si môžu určovať zástupcu ad hoc. Užšie predsedníctvo bude usmerňovať a dávať nielen ideovú náplň, ktorá bude vyhovovať národnému a náboženskému presvedčeniu väčšiny národa, ale i organizačne, a taktiež smernice pre postup a postoj strany v politickom živote na Slovensku a jej zameranie v rámci politického diania v ČSR. Ďalej bude užšie predsedníctvo rozhodovať o opatreniach osobného a vecného rázu v strane, menovite pokiaľ ide o realizovanie, resp. výklad tejto dohody.

III. Zostavenie kandidátnych listín

Užšie predsedníctvo deleguje 2 členov do každého volebného kraja, ktorí budú spolupôsobiť pri zostavovaní kandidátnych listín podľa pokynov užšieho predsedníctva a vplývať na to, aby sa na kanďidátne listiny dostali vhodné osoby, označené užším predsedníctvom a najmä, aby bol zachovaný celkový pomer medzi rím. kat. a evanjelikmi 2:1. Pri určení kandidátov v 9 volebných krajoch bude zásadou, že prvý kandidát bude katolík v 6 volebných krajoch a evanjelik v 3 volebných krajoch dľa určenia užšieho predsedníctva. O stanovení poradia na ďalšie miesta platí zásada, že budú obsadzované striedavo, t.j. 2 katolíci a 1 evanjelik. Z tejto zásady je prípustná výnimka s ohľadom na význam kandidáta. Výkonný výbor dľa nového užšieho predsedníctva si vyhradí konečnú úpravu kandidátov. Prípadne korektúry vzhľadom na zmienený pomer medzi rím. kat a evanjelikmi môžu byť prevedené tiež v druhom skrutíniu. Obdobný postup platí i pre voľby do SNR.

IV. Zastúpenie v autonómnych zboroch strany

Prijíma sa zásada, aby vo všetkých orgánoch strany bola dodržiavaná dohoda o pomere medzi rím. kat. a evanjelikmi 7:3 s výnimkou pre kraje prevažne katolícke, alebo evanjelické. Táto zásada bude sa uskutočňovať postupne pri reorganizáciách okresných a miestnych výborov strany. Čo sa týka vyšších orgánov strany, bude uskutočňovaná pri mimoriadnom zjazde, ktorý bude zvolaný do konca októbra 1946.

V.

Uvedená zásada pomernosti 7:3 bude uplatňovať sa vo všetkých hospodárskych, finančných a záujmových organizáciach a inštitúciach, podnikoch, na ktoré má strana vplyv, ako napr. u bánk, družstiev, rôznych priemyselných, poľnohospodárskych a živnostenských podnikov a dľa možnosti má sa táto zásada uplatňovať aj v úradoch a inštitúciach štátnych, na čele ktorých sú činitelia DS.

VI. Obsadenie ústredného sekretariátu

Predsedníctvo strany vymenuje 2 ďalších gen. tajomníkov a to dr. Kempného a dr. Bugára, ktorí si podelia agendu doterajšieho generálneho tajomníka dr. Hodžu takto: dr. Hodža má mať veci politické, dr. Bugár veci organi-

začné a dr. Kempný veci hospodárske. Mimo toho dr. Kempný bude aj členom finančnej komisie strany. Centrálni tajomníci sa dohodnú o postupe pri vybavovaní zásadných vecí a o vzájomnom informovaní sa. Užšie predsedníctvo obsadí niekoľko (5-6) miest na Ústrednom sekretariáte organizačne a politicky schopnými tajomníkmi. Neobľúbení tajomníci a tí, ktorí sa neosvedčili, budú nahradení inými spôsobilejšími podľa náboženských pomerov jednotlivých krajov.

VII. Doplnenie predsedníctva DS a zmeny v Zbore povereníkov a vo vláde

Na uprázdnené miesto podpredsedu bude ustanovený kanoník Cvinček. Na 2 voľné miesta predsedníctva budú kooptovaní dr. Harčár a dr. Böhm. Po rekonštrukcii vlády a Zboru povereníkov zástupcov strany určí užšie predsedníctvo. V Národnom fronte bude zasadať dr. Kempný namiesto dr. Kvetku.

VIII.

Časopis Demokratické hlasy budú slúžiť katolíckej verejnosti a za tým účelom budú prevedené potrebné zmeny v redakcii a administrácii. Vedenie tohto denníka bude po stránke ideovej, administratívnej a hospodárskej podliehať priamo užšiemu predsedníctvu strany. Užšie predsedníctvo má právo určiť pre tento časopis osobitného majiteľa. Redakcia i tlač Demokratických hlasov bude premiestnená podľa možnosti buď do Bratislavy alebo do Žiliny v čo najkratšom čase. Všetky tlačové orgány DS budú propagovať zásady tu uvedené.

IX.

Užšie predsedníctvo vynaloží všetko úsilie, aby do volebnej kampane boli zapojené všetky vrstvy národa, ako evanjelické tak i katolícke, a to politicky, organizačne, ako i cestou tlače, aby volebný výsledok strany bol čo najúspešnejší. Za týmto účelom užšie predsedníctvo sa vynasnaží zapojiť na celom území všetkých schopných, nekompromisných a demokratickým ideálom oddaných katolíkov. Členovia predsedníctva sa zaväzujú svojou cťou, že vykonajú všetko, aby tieto jeho opatrenia boli prijaté, príslušnými orgánmi strany, resp. vtelené pri najbližšej príležitosti do organizačného poriadku. Do konca tohto týždňa bude zvolaný užší výkonný výbor, ktorému bude predložená táto dohoda k osvojeniu. Na tomto zasadnutí užšieho výkonného výboru bude schválený ohlas, o ktorom je zmienka v bode I.

X.

Páni kanonik Andrej Cvinček, Ing. Kornel Fillo a Dr. Ján Kempný sa osvedčujú, že — apríla 1946 oznámia Národnému frontu, že sa prihláška štvrtej strany (Kresťansko republikánskej) do Národného frontu za ich osoby stáva bezpredmetnou.

Bratislava, dňa 30. marca 1946.

Dr. Lettrich v. r., Ján Ursíny v. r., Ing. Jozef Styk v. r., Dr. Matej Josko v. r., Rudolf Fraštacký v. r., Dr. Samo Belluš v. r., Dr. Fedor Hodža v. r., Andrej Cvinček v. r., Ing. Kornel Fillo v. r., Ján Ševčík v. r., Dr. Ján Kempný v. r., Dr. Miloš Bugár v. r..

VÝSLEDKY VOLIEB DO NÁRODNÉHO ZHROMAŽDENIA, dňa 26. mája 1946 na Slovensku.*

Počet odovzdaných hlasov	1,612.216	100%
Strana práce	50.079	3.1%
Demokratická strana	999.622	62.0%
Komunistická strana Slovenska	489.596	30.4%
Strana slobody	60.195	3.7%
Biele lístky	12.724	0.8%

* Štatistická príručka Slovenska. Bratislava 1947, str. 306.

Rudolf Dilong

Na slovíčko

— Zješ to?
— Ako?
— Dušou.

— Veríš?
— Kráčam.
— Nechoď naokolo.

— Sme zo zeme.
— V nebi si ešte nebol?
— S pupkom?

— Po hriechu hoď zrnko.
— Komu?
— Ľútosti.

— Kričíš na každého.
— Chcem vládnuť.
— Vládni tichom.

— Pozabúdali sme.
— Mnoho?
— Nič pre hodinu smrti.

— Do hrobu?
— Nemám čo zaniesť.
— To ti neukradnú.

— Odnáša.
— Kto?
— Vždy vietor.

— Vieš, čo je balada?
— Čo?
— Ty, sťatý.

— Život je pes.
— A pes čo je?
— Celý náš dvor.

— Všetci hovoria.
— Čo?
— Že majú pravdu.

— Poznáš pravdu?
— Počul som.
— Ju?

— Čo je budúcnosť?
— Veľký sen.
— A prasknutie bičom.

— Poznáš sa?
— S kým?
— S hnevom, je tvoj.

Dr. Anton Hlinka

Partnerstvo — konkordát — dialóg
Sociálno-etické reflexie

Vyjdime z konkrétnych skutočností.

Juhoslávia, Poľsko, východné Nemecko a posledne i Maďarsko sa dnes predstavujú ako príklad dialógu medzi komunistickým štátom a cirkvou. Ale je to skutočný dialóg? Nemalo by sa to skôr nazvať kompromisom? — Prirodzene, zo strany cirkvi. Akokoľvek paradoxne to znie, ale cirkvi, ktorú «brány pekelné nepremôžu», ide o prežitie.

Pätikostolský biskup, bývalý predseda maďarskej biskupskej konferencie, koncom minulého roku vo svojich článkoch o možnostiach a úlohách cirkvi v Maďarsku vychádza z predpokladu, že štát a navyše komunistický štát je primeraným a schopným partnerom dialógu. Má tento predpoklad dostatočné opodstatnenie?

Z pragmatického hľadiska, najmä ak sa berie do ohľadu konkrétny stav cirkvi v komunistickom štáte, nemožno neodpovedať kladne. Ak sa však vec berie z prísneho sociálno-etického — teda filozofického — hľadiska, tak nemožno neodpovedať záporne. Konkrétne! — Aby niekde mohlo prísť k skutočnému dialógu, je nutné, aby jestvovali partneri, stojaci na tej istej úrovni, t.j. majúci reálnu a porovnateľnú subjektívnosť a — po druhé —, aby predmet dialógu stál vo vzťahu k tomu, čo tvorí vlastné a podstatné úlohy toho-ktorého partnera. Keď ide o dialóg — prípadne vyjednávania medzi cirkvou a štátom, právom sa možno pýtať, či štát môže byť partnerom dialógu, inými slovami, či štát ako taký vlastní dajakú kultúrnu a politickú subjektivitu, mravnú osobnosť, prípadne v akom zmysle ju vlastní. A potom druhá otázka, či je štát kompetentný s cirkvou viesť záväzne rozhovory o otázkach, ktoré sa týkajú vnútorného

založenia človeka, jeho svedomia, metafyzickej orientácie a zamerania jeho činnosti.

Štát je organizovaná forma spolunažívania jednotlivcov, zasadených do prirodzených spoločenských celkov najrozličnejšej povahy a účelovosti. Hej, je to najvyšší druh spoločenského zriadenia so suverénnou mocou. Zmysel jeho moci a moc sama má pôvod a dôvod v spoločnom dobre celého ľudstva — toto je nový prvok — a občanov štátu ako jednotlivcov a členov prirodzených ale i záujmových spoločenských celkov. Štát, to je politicko-právna štruktúra ich vzťahov. Už i etymologicky — «status rei publicae — stav verejných vecí».

Ak je však toto podstata štátu, tak bude na mieste otázka, či a nakoľko, prípadne v akom zmysle možno štát chápať ako subjekt, mravnú osobnosť, a v dôsledku toho, či je štát vhodným a skutočným partnerom dialógu na tej úrovni a v tých veciach, ktoré sú predmetom záujmov cirkvi a obdobne aj iných, predovšetkým kultúrnych spoločenských celkov.

Prv, než by sme sa pokúsili o odpoveď na túto otázku, ktorá bude — povedzme to hneď — náznakovitá, listujme trocha v kultúrnych dejinách nášho kontinentu.

Celý stredovek a dobrú časť novoveku z politického hľadiska charakterizujú subtílne diskusie o teórii «dvoch mečov», o vzťahoch medzi cirkvou a štátom, ktoré neraz mali smutnú dohru na bojisku. Podstata, odôvodnenie a všestranný opis týchto vzťahov tvorilo veľkú časť štúdia na právnických fakultách stredovekých univerzít.

Neskorý novovek tomu urobil koniec. Absolutistické štáty si nárokovali právo na neobmedzenú zvrchovanosť a rozhodne sa postavili proti nárokom kohokoľvek obmedziť alebo oddiskutovať ich suverenitu. Tak prišla doba konkordátov, presného definovania kompetencie cirkvi vzhľadom na plnú moc politickej vrchnosti. Sekularizácia, t.j. umenšenie alebo úplná strata nadprirodzeného rozmeru v každodennom živote urobí pomaly bezpredmetným aj konkordáty; tým viac, že sústava právneho poriadku súčasných aj tradične kresťanských štátov nemá už na vzťahy medzi cirkvou a štátom nijakých pojmov. Vzťahy medzi

cirkvou a štátom, konkordáty a pod. to všetko má pre nich len historický význam. Konkordáty sú sú len formalitou a diplomatické zastúpenie relikviou čohosi, čo definitívne patrí minulosti. Nie viac právne vzťahy seberovných alebo aspoň analogicky seberovných, lež čosi iné má vraj tvoriť pojítko medzi štátom — dnes už jedinou suverénnou spoločenskou skutočnosťou — a cirkvou. A to je dialóg.

Ako rozumieť dialógu v tejto súvislosti? Istotne nie v zmysle právnom, ale len axiologickom. Konkrétne — trocha polopate — toľko platíš, aké hodnoty predstavuješ.

Plných šestnásť storočí bolo starej Európe treba, aby odmontovala systém právnych vzťahov, ktorého základy položil Konštantín Veľký a ktoré sa definitívne udomácnili v tisícročnej kultúre západu v dôsledku tzv. politického augustinizmu. Dnes sme už i v niektorých klasických kresťanských krajinách tak ďaleko, že si štát, absolutistický štát, štát, ktorý sa občanom nanucuje ako čosi absolútne, kladie otázku starorímskych «božských» cisárov «utrum licet esse christianos — či je dovolené byť kresťanom», ba dokonca už na otázku aj odpovedali, prirodzene, «non licet — nedovoľuje sa».

Toto je presne bod, na ktorom sa nachádza cirkev v tzv. komunistických štátoch. Zo stredovekej rovnováhy medzi duchovnou a politickou mocou neostalo absolútne nič. A keďže o rovnováhe možno hovoriť len tam, kde oproti sebe stoja aspoň dva konkurujúce si prvky, je na mieste otázka, či možno o takýchto štátoch hovoriť, že ich politická moc je vyvážená, že vládci zachovávajú rovnováhu.

Zaujímavé, že až teraz, v situácii, ktorá je takmer identická s úplným právnym odstavením cirkvi, si cirkev uvedomuje — alebo aspoň niektorí jej členovia —, že vlastne štát ako taký nemôže byť partnerom reálnych vzťahov duchovnej moci a že dokonca i dialóg je iba nutnosťou, vyplývajúcou skôr z neblahého politického stavu ako z podstaty veci. Iba teraz si mnohí predstavitelia cirkvi uvedomujú, že medzi cirkvou a štátom, medzi jej a jeho záujmami a kompetenciami je incommenzurabilita, čosi neporovnateľné. Skúsme to osvetliť.

Štát nepochybne tvorí jeden aspekt prirodzeného poriadku a v dôsledku toho sa treba naň pozerať a posudzovať mnohé stránky štátneho života v mravnej súvislosti, najmä keď ide o poriadok, istotu občanov, slobodu, dodržiavanie zákonov spolunažívania atď. Všetky tieto jeho úlohy a povinnosti štátu sa dnes — napriek rozdielom v riešení základných filozofických otázok štátológie — všeobecne uznávajú za platné. S čím však nemožno a neslobodno súhlasiť, je nárok štátu byť kritériom pravdy, mravného poriadku, duchovných a kultúrnych hodnôt. To je doména výlučne osôb, prípadne skutočných mravných osôb.

V dnešnej dobe je treba viac ako inokedy zdôrazňovať, že jestvujú spoločenstvá, napr. rodina — ktoré sú z právnej stránky nedotknuteľné, lebo sú bezprostrednejšou požiadavkou prirodzeného poriadku ako štát. A úloha štátu spočíva v tom, aby bol strážcom prirodzeného poriadku vecí — ktorého požiadavkou je aj on sám — a nie jeho prvým a najúčinnejším nepriateľom. Jeho kompetencia v mravnej a axiologickej doméne má povahu strážcu a advokáta. Ale i tu len niektorých hlavných základných princípov. Všetko ostatné je sféra osobná a sféra menších spoločenstiev v štáte. Príklad! Verejná — štátna — moc má právo a povinnosť predpísať niekoľko základných zákonov, podľa ktorých sa občania musia riadiť pri stavaní domov — ináč by ohrozili na živote seba a iných. V akom štýle, veľkosti atď. však občania budú domy stavať, to štát nemá právo predpisovať.

Vo všetkých prípadoch, kde sa štát a vládny aparát, prípadne jednotlivec — vládca — alebo skupina jednotlivcov — oligarchia — stotožňovala so štátom, prišlo k tomu nie preto, lebo si to vyžadoval prirodzený, prírodou požadovaný poriadok, ale z vlastného rozhodnutia, ktoré nemožno nijako opodstatniť — i keď dakedy ľahko pochopiť.

Do kultúrnych dejín prešiel výrok Ludvíka XIV. «L'état c'est moi». Historici takéto názory nazývajú absolutizmom. V tom istom zmysle možno hovoriť, keď si Hitler alebo Stalin — prípadne jeho dedičia — nárokujú právo na neobmedzenú moc. Kdekoľvek a za akýchkoľvek okolností k tomu príde, vždy je to zvrátenie prirodzeného poriadku už aj preto — a predovšetkým

preto —, že čo je na štáte konkrétne, reálne, to sú jednotlivci, prípadne spoločenstvá s vlastnou štruktúrou, ideovou, kultúrnou a právnou náplňou.

Ak si toto občan uvedomí, na prvý pohľad pochopí, že veci ako «štátna škola», «ideológia štátu» sú úplne také nezmyselné ako «štátna etika», «štátne náboženstvo» a pod. Nezmyselné preto, lebo štát nie je kritériom mravnosti, ani pravdy, ani hodnoty, ani nijakých iných čisto duchovných a kultúrnych princípov. Nemá právo rozkazovať o hodnote ľudských skutkov — ako keby bol dajakou sublimáciou toho, čo je v občanoch najvznešenejšie, ako keby bol niečím transcendentným, ba takmer božským. Kdekoľvek sa to robí, vždy za hodnotiacim súdom mravným alebo náboženským stojí vládca so svojou vlastnou mravnou sústavou, prípadne dajaká trieda so svojimi etickými a politickými názormi. V oboch prípadoch a vo všetkých iných sa možno právom spytovať, ako odôvodnia svoje počínanie a svoju autoritu v týchto sférach.

Netreba osobitne pripomínať, na koho sa vzťahujú tieto úsudky. Štáty západného, tzv. «prvého sveta» zachovávajú aspoň určitý kódex demokratického života. Absolutizmus v axiologickom zmysle im je vo veľkej miere cudzí. Doby, v ktorých sa tu osoby vládcov pokladali za nedotknuteľné, padli už dávno do zabudnutia a štátna moc prestala byť monopolom určitej spoločenskej triedy, charakterizovanej jednotným a jednotiacim duchovným a etickým názorom.

Ináč je to v komunistických štátoch. Z historického hľadiska tu máme do činenia s jedným z najprekvapujúcejších paradoxov modernej doby. Komunistické hnutie má svoj podiel na premožení posledného zbytku absolutistického štátu, kde určité osoby alebo triedy mali monopol na politickú a hospodársku moc. Bojovali za demokraciu v mene ľudu, v mene tej — ak je to možné povedať — najnižšej spoločenskej triedy — proletariátu industriálnej spoločnosti. No len čo sa komunizmus, ideológia, ktorá dynamizovala masy, inštitucionalizovala a prebrala do rúk moc v malých bunkách, v ich federácii krajovej a straníckej, ale najmä keď sa zmocnila štátneho aparátu, stratila svoju pravdu. Absolutizmus, ktorý v ovládaných krajinách nastolila, dosiahol práve za komunizmu tie najkrajnejšie absurdné dôsledky, ktoré

sa nedajú porovnať ani s orientálnymi monarchiami staroveku, kde všetky rozhodnutia štátu, t.j. «božského vládcu», boli «tabu», nedotknuteľným zákonom. Od občanov sa požaduje nielen bezpodmienečná poslušnosť, ale i vnútorný súhlas rozumových a vôľových mohúcností, ba sa im dokonca rozkazuje, aby sa i citovo rozplamenili a radostne prijímali všetky nariadenia «transcendentnej» vrchnosti — a to aj vtedy, keď sa to protiví ich rozumu, protirečí ich slobode a hnusí celému ich vnútru.

V komunizme prišlo k stotožneniu štátu s politickou stranou, ktorá keď sa dostala k moci, vylúčila všetky ostatné politické zložky štátu; ba viac, predáci strany vylúčili akýkoľvek vplyv na vedenie štátu, nech by prichádzal i od prevážnej väčšiny samej vládnej strany. Každý súdny človek jasne spoznal, že nie robotnícka komunistická strana vládne, lež vedúci strany vládnu strane i štátu. Odcudzenie, alienácia ľudu od politiky práve v komunizme dosiahla až paradoxné rozmery. Nikdy si v kultúrnych dejinách Európy nijaký vládca nenárokoval takú absolútnu podriadenosť občanov bez ohľadu na osobné dobro, svedomie a presvedčenie ako práve pod komunizmom. Tento druh totalitnej ideológie, preniknutej ruským mesianizmom nadobudol povahu akéhosi ohavného náboženstva, ktoré si už vyžiadalo nesmierne fyzické a duchovné obety. Vodcovia strany vystupujú v úlohe akýchsi vtelených bohov. Mýty národov ďalekého východu sa v kultúrnej Európe nanucujú ako každodenný normálny životný prejav vzťahov človeka k štátu.

Vráťme sa však k otázke dialógu medzi štátom a cirkvou.

Po tom všetkom, čo sme povedali, by vlastne malo byť dajako jasné, že dialóg cirkvi so štátom je iba slovným výrazom, ktorému konkrétne nič nezodpovedá. Lebo partner dialógu cirkvi o mravných a vôbec duchovných otázkach — štát — je abstrakciou, nejestvuje. Nejestvuje ako subjektivita, mravná osobnosť, schopná rozhodovať v axiologických otázkach, vo veci etických a náboženských hodnôt. Štát nie je ani kritériom mravnosti, ani nositeľom hodnôt, ale iba ich strážcom. Ináč je to s cirkvou. Ona je skutočným subjektom a jej údy majú priamu a bezprostrednú skúsenosť jednoty a jednotiacich prvkov. Pomocou nich členovia cirkvi dosahujú taký zážitok jednoty medzi sebou a všetci spolu s hierarchickými predstaviteľmi, že majú pocit byť jednou duchovnou rodinou, údmi akéhosi zmyslami nespoznateľného

organizmu. Toto spoločenstvo je pre nich kritériom mravnosti a nositeľom hodnôt. Pravdy a zásady, ktoré mu ponúka, sa pre neho stávajú obsahom života.

Na spoločenstve tohto druhu najlepšie vidno reálnosť subjektivity určitého spoločenského útvaru. Ak teda prichádza k skutočnému dialógu medzi jednotlivými spoločenskými útvarmi, tak len preto, lebo platí o nich požiadavka subjektivity — čo o štáte nemožno povedať.

Z tejto príčiny sa cirkev, vedomá, predreflexne vedomá svojej osobitnosti vzhľadom na štát — ale i na iné spoločenské celky, povedzme, kultúrnej povahy — stála v opozícii ku každému štátu, ktorý si nárokoval hrať úlohu akéhosi superorganizmu, prípadne «mravnej osoby» v otázkach etických a duchovných. Na to štát-aparát — alebo štátny aparát — ako taký nie je ani kompetentný, ani povolaný. Ak dajaký samovládca alebo oligarchia rozhoduje v týchto otázkach, tak vždy v mene alebo autoritou spoločenstiev inej povahy, ktorým náležia. Vo všetkých takýchto prípadoch sa však možno pýtať — najmä v pluralistickej spoločnosti —, akým právom vyhlasujú za zákon svoje osobné presvedčenie alebo názory skupiny ľudí, ku ktorej sa hlásia ako súkromné osoby.

Vec má v sebe určitú spontánnu zákonitosť. Ak štát vo svojich ašpiráciách prekročí hranice, nutne sa dostáva do sporu s cirkvou a inými spoločenstvami, zakladajúcimi sa na prirodzenom práve. Jednoducho preto, lebo sa nanucuje ako kritérium mravnosti a vôbec vyšších hodnôt, a tým sa stavia na vyššiu úroveň ako osoby, prípadne mravné osoby. Štát sa takto dostáva do protirečenia sám so sebou a — v dôsledku toho — narúša posvätné práva osoby a spoločenských celkov v štáte.

Späť k dialógu. Štát ako taký nie je a nemôže byť partnerom v dialógu s cirkvou. Za výnimočných okolností však cirkev — a podobne iné spoločenské celky — musia prijať nanútené pravidlá hry a prijať i štát ako partnera dialógu. Za takýchto okolností prichádza ku konkordátom, zmluvám a dohodám, prípadne kompromisom, ktoré sú v určitom zmysle prejavom vôle cirkvi prežiť dobu útlaku a straty základných ľudských slobôd. Ale i tu smie ísť len po určitú hranicu, vyznačenú princípami, ktoré vytvárajú podstatu cirkvi ako náboženstva a mravnej inštitúcie. Ak by ju prekročila, ničí samu seba. Vtipne to vyjadril kardinál Marty v rozhlasovom rozhovore. Na otázku, či je ochotný prijať

podávanú ruku (francúzskych) komunistov, odpovedal: «Som ochotný podať ruku každému, t.j. každého mienku a osobu rešpektovať. Ale si želám, aby ten, kto sa dotýka mojej ruky, neprišiel naraz s požiadavkou alebo s donucovaním, aby som schoval Bibliu do vrecka.»

Ján Okáľ

Variácie na štvorveršia Omára Chajjáma

56
Je, nie je, bude, rozum sa mi vzpína
otázky riešiť, keď sa život míňa —
priatelia, ja sa bez ostychu priznám,
do hĺbky nešiel v ničom okrem vína.

57
Vravia, že ľahko účty svoje zložím,
keď si rok krátim proti plánom božím —
včerajšok ušiel, zajtrajšok len bude —
ostáva dnešok — biedy svoje množím.

58
Dokorán boli na hostinci dvere —
kde sa v nich reku, anjel boží berie?
Na pleci krčah, ponúkol mi dúšok —
kdesi je chyba v prorokovej viere...

59
Ó, zlaté víno, múdrosť srdca čistá,
blázon je, kto sa iné učiť chystá —
na čisté zlato život olovený
premieňa tebou Večný Alchymista.

60
Alahom dýchaš, mocný Mahmud, beda,
už sa rozpŕchla neverecká črieda;
čas naše duše smútkom, strachom zjedá —
pred tvojím mečom uniknúť sa nedá.

61
Boh stvoril víno, dar na mojom stole —
ktože ho kľaje, komu oči kole?
Veď požehnanie užiť treba vďačne;
ktoráže kliatba rastie z božej vôle?

62
Zriekať sa vína, čo mi srdce hostí,
zo strachu, že mi k nebu zváľa mosty?
Alebo dúfať, že raz božský nápoj
naplní pohár... Pre práchnivé kosti?

63
Cez hrôzu z pekla, sladkú nádej raja
každý deň kúsok zo života krája —
len to je pravda, ostatné sú pletky:
kvet zvädne, padne, so zemou sa spája.

64
Čudné, že toľkí prešli temnou bránou
a nikto nevie, čo sa skrýva za ňou;
k neznámej méte po neznámych cestách
v samote pôjdeš — nieto vodcu, plánov.

65
Z učených svätcov šľahal plameň viery
a v proroctvách im zakvitali pery —
čo povraveli, boli reči zo sna
a zas ich do sna vlúdil súmrak šerý.

66
Poslal som dušu v diale skryté časom,
o posmrtnosti pravdu zvedieť hlasom —
priniesla múdrosť, zahalenú smútkom;
Nebo i peklo — šeptala mi — ja som.

67
Nebo je obliecť skutkom túžbu slastnú,
peklo je cítiť v ohni dušu vlastnú,
čo vrhá tôňu do temnoty chladnej,
odkiaľ sme šľahli a kde všetci zhasnú.

68
Sme z hlbín temna premietnuté tvory —
tieňohra trvá, dokiaľ svetlo horí
a lampu slnka mocná ruka drží.
Pánovi svetla divadlo sa korí.

69
Deň a noc — štvorce na šachovom poli;
On každý pohyb figúr na ňom volí.
útočí, kryje, šachuje i berie —
v škatuli ležia tí, čo vo hre boli.

70
Poslušná lopta vyššej vôli hovie,
zaletí, kde jej úder hráča povie —
len ten, čo vo hre do poľa ju pošle,
rozumie všetko. On vie, on vie, on vie...

71
Keď ruka sudby zákon vpíše svetu,
deje sa pohnú, osudy sa spletú —
z toho už slzy neodplavia bodku
a všetka zbožnosť neodmodlí vetu.

72
Sklenuté nebo nad biedami zeme,
pod ktorým v kŕdli žijeme i mrieme —
o pomoc k nemu márne ruky spínaš,
bezmocne hľadí — všetci to už vieme.

73
Posledný človek bude z prvej zeme,
posledná žatva v prvom zrnku drieme;
čo prvý úsvit po stvorení vpísal,
v posledný večer pri rátaní zvieme.

74
Šialený dnešok počatý bol včera,
i hrôza, čo sa do zajtrajška vtiera —
pi, lebo nevieš, kde ťa život ženie,
pi, dokiaľ víno hrôzu z duše stiera.

75
Ďaleká cesta, cesta rovná, krivá,
môj žrebec letí — divo veje hriva —
a v cieli všetko rozpadne sa na prach:
nádoba krehká dušu moju skrýva.

76
Od vína vo mne každá žilka zvučí,
chveje sa slasťou ako svetlo v lúči,
tajomný kľúčik odomkne mi vráta,
keď srdce vonku ako šteňa skučí.

77
Taká je pravda: Či svetielko máme
z plamienku lásky, či tmu cely láme;
lepší je záblesk zachytený v krčme,
ako stratený v opustenom chráme.

78
Bedársky údel vzburu zažať stačí,
nenávisť k jarmu, čo ti šiju tlačí —
do každej slasti hrozbu trestu mieša,
k priestupku večnosť v nekonečnom plači.

79
Kým biedny chudák pôžičku Ti vráti,
za trochu drobných žiadaš poklad zlatý,
na zmienku, ktorú nepodpísal nikdy,
telo i dušu bez odporu dá Ti.

80
Ako mám obísť každú vlčiu jamu
na ceste pravdy z krivej prte klamu,
keď náruživosť všade stavia klepce
a vášne na mňa otvárajú tlamu?

81
Odkedy s rajom dal si nám i hada,
cez hriešky človek nové nebo hľadá
a sotva z jednej neresti sa dostal,
do druhej chytro dolu hlavou padá.

82
* * *
Na mesto padol tíško súmrak siný
a všetko malo zrazu zmysel iný,
keď som si zastal v hrnčiarovej dielni
uprostred nádob z vypálenej hliny.

83
Pri lacných hrncoch stáli vázy cenné,
ako ich hrnčiar kládol popri stene.
Niektoré z nádob ozvali sa hlasom
a iné k slovu nemohli prísť pre ne.

84
Povedal prvý: Nechcem sudbu inú —
do mojej formy miesil hrnčiar hlinu
a prv či neskôr do hliny sa vrátim,
kde všetky veci rodia sa i hynú.

85
A druhý riekol: Či sa nájde ruka,
čo zničí čašu, ktorá radosť núka?
A ten, čo váze celú krásu vtelí,
na svoje dielo v rozkoši sa kuká.

86
Na chvíľu ticho rozľahlo sa v sieni,
lež prerušil ho hrnček vedľa steny:
Pri mne sa triasla hrnčiarovi ruka
a pre nikoho nemám veľkej ceny.

87
Na to sa ozval krčah s dlhým telom:
Nevidím zmyslu v mudrovaní celom —
hrnček a hrnčiar, nádoba i majster...
Kde je ten tvorca, čo je jeho dielom?

88
Neviete o ňom? Vravel hrnček malý —
On nepodarky v ohni pekla spáli.
Lež aká pomoc, všetko má svoj zákon,
len On je dobrý, spravodlivý, stály.

89
Ja neviem, kto ma od hrnčiara kúpi,
som taký suchý, že som z toho hlúpy:
naplňte ma však šťavou sladkej révy
a nový život zaraz do mňa vstúpi.

90
A kým sa táto múdra vrava plietla,
mesiačik oblial hrnce prúdom svetla
a potom zasa rozľahlo sa ticho...
Ružová zora do hrnčiarne vlietla.

91
Napojte vínom ústa moje smädné,
umyte ma ním, keď mi telo schladne,
na odpočinok uložte ma v sade,
kde tôňa hrozna na poludnie padne.

92
Keď moje telo rozpadne sa v hline,
so strapcom hrozna na viniči splynie,
nech srdce moje, pozbavené ťarchy,
s mládnikom révy ku slncu sa vinie.

93
Víno a pieseň, čože sa tým získa?
Za verné služby odplata je nízka —
dnes moja sláva v poháriku pláva
a dobré meno? Celý svet naň píska.

94
Kajúca ľútosť ma tak zavše schytí
a sľubujem, že nebudem viac spitý —
a potom zasa oľutujem ľútosť,
vo víne hľadám prameň šťastia skrytý.

95
Čím platím víno, dnes už neviem veru —
meno, česť, nebo, všetko mi preň berú ...
Bo čo je hoden krčmárovi peniaz,
že mi zaň leje takú štedrú mieru?

96
Opŕchla ruža, jaro sa už kráti,
doznela pieseň, čo len mladosť dá ti —
odletel slávik, čo nám v kríčku spieval...
Ba či sa vráti, či sa ešte vráti?

97
Len žblnkot jarku, keď ťa zhltne pusta,
len záblesk svetla, keď je polnoc hustá,
pútnik sa vzpruží ako steblo trávy,
keď úsvit rosou vlaží smädné ústa.

98
Tak čakám, že sa anjel času zmýli,
že stroje skrúti nazad z celej sily,
odpíše z knihy, čo tam osud vpísal,
alebo všetko vytrie v jednej chvíli.

99
Ó ľútosť, ľútosť, keby sme tak chceli,
môžeme zbúrať neporiadok celý —
rozdrviť všetko na atómy, potom
nový svet stavať, ako srdce velí.

100
Mesiačik plný, vynovený v kráse,
nad sadom visí, oči na nás pasie —
ba koľko ráz sa zmenia jeho štvrte
a nenájde ma, keď sem príde zase...

101
A bude ti to ako svätý obrad —
s priateľmi v sade srdce smiechom ohriať;
na miestach, kde sme spolu šťastie našli,
svoj pohár dopi, hore dnom ho obráť.

102
Prv, než ti navždy zmeravejú prsty,
do sveta všetko rozhoď z plnej hrsti —
objatia, ľúbosť, pieseň, úsmev, víno
a potom splynieš s hrudkou čiernej prsti.

103
Aréna hučí, tisneme sa húfne —
slzy i smiešky za jednaké vstupné —
životná miazga po kvapke sa stráca
a mladosť spŕchne ako z kvetov lupne.

104
Jak tento krčah prázdny som dnes zdnuka —
viac v túžbe po ňom nevztiahne sa ruka
a nikto ho viac nepritisne k perám,
na dotyk ústam darmo sa už núka.

105
Ó, nespi, nespi, kým je víno pitné,
z priateľstva, lásky, kým ti radosť svitne;
tajomstvo šťastia len vtedy vieš chápať,
keď vieš, že ruža len jeden raz kvitne.

106
S jarou sa stráca vôňa ranných ruží —
vdychuj ju s vánkom, dokiaľ sadom krúži,
dnešok má horký, kto včerajšok stratil,
zajtrajška nieto — sladký dnešok uži.

107
Buď šťastný, keď si pri červenom víne,
buď šťastný, keď ťa žena k sebe vinie,
keď s večitosťou v čiernej zemi splynieš,
krem hrsti prachu neostane iné.

108
Priatelia moji, toľkí ušli ste mi —
váš pohľad zhasol, váš jazyk je nemý —
prv-neskôr každý dopijeme mierku
a potom všetci stretneme sa v zemi.

109
Počul som z krčmy hlas o prvom svite;
Nalejte vína, pohár nedopite.
Piť, nepiť — čaša predsa vysuší sa,
nuž načo čakať? Radšej teraz pite.

Jozef Špetko:

Príspevok Slovenska k vývoju vedy vo svete

Nie je ľahké napísať prehľad príspevku vedcov pochádzajúcich zo Slovenska alebo priamo Slovákov do pokladnice vedeckého úsilia ostatných národov. Synteticky sa o to zatiaľ nikto nepokúsil, a preto je každá takáto sondáž spojená s rizikom. Na druhej strane je však potrebná, lebo bez nej nemožno spoľahlivo napísať dejiny slovenskej vedy. Pre nepriaznivé politické podmienky mnoho nadaných vedcov sa nemohlo uplatniť doma a museli hľadať možnosti pre vedeckú prácu a uplatnenie v cudzine. Preto sme zvolili iba prehľad tohto úsilia do r. 1918[1]. Okrem toho je takýto prehľad potrebný i preto, lebo štúdie o vývoji maďarskej[2] a českej vedy[3] —, kde pôsobilo najviac vedcov pochádzajúcich zo Slovenska — sa zväčša pôvod vedcov nepochádzajúcich z maďarského alebo českého územia zamlčuje, alebo sa tento podiel skresľuje.

Náš prehľad sme koncipovali podľa zemepisných kritérií, i keď si uvedomujeme prednosti i nedostatky takéhoto rozdelenia.

Viedeň

Už v 15. storočí pôsobilo niekoľko vedcov zo Slovenska v tejto metropole. Na univerzite prednášali Ján z Nitry, Anton zo Šintavy, Beňadik zo Zvolena, Michal z Prievidze, Ján z Levoče, Sindrom z Kežmarku, Matej zo Spiša a najmä bývalý profesor Akadémie Istropolitány v Bratislave, Vavrinec Koch (?-1473). K významným viedenským astronómom patril Ján z Prešova.

Najvýznamnejším vedcom, ktorý pochádzal zo Slovenska bol v 16. storočí Joannes Sambucus (1531-1584). Pôsobil ako dvorný lekár a historiograf Maximiliána II. a Rudolfa II. Bol významným zberateľom humanistickej literatúry. Mal styky s poprednými učencami svojej doby. Vydával diela klasikov ako boli Lukian (r. 1563), Petronius (r. 1565), editio princeps diela Nonna (r. 1569) a humanistického historika uhorského dvora Bonfiniho. Sambucov spis História je prehľadom dejín do r. 1490.

Z Prahy sa sem dostal Ján Jesenius (1566-1621) ako dvorný lekár a historik kráľa Mateja. V pozostalosti istého viedenského lekára našiel zabudnuté diela renesančného anatóma Andrea Vesalia, dvorného lekára Habsburgovcov Karola V. a Filipa II.

Ján Jessenius z Viedne odišiel v r. 1613.

Kristian Augustini ab Hortis (1598-1650) bol dvorným lekárom Ferdinanda II. a III. Spolupracoval pri založení miestnej botanickej záhrady (r. 1631). Bol botanikom a zaoberal sa aj farmáciou.

Za vlády Márie Terézie bol archivárom dvornej komory Daniel Terstenský (1730-1800). Spolu s Adamom Františkom Kollárom a Maximiliánom Hellom bol spoluiniciátorom myšlienky založenia vedeckej spoločnosti Academia Augusta. Terstenský vydával vedecký časopis a bol právnym historikom (Specimen Iuris Germanici, 1759).

Adam František Kollár (1718-1783), knihovník a od r. 1774 riaditeľ Dvorskej knižnice a poradca Márie Terézie, patril k najvýznamnejším duchom svojej doby. Bol jedným z autorov školského plánu Ratio educationis a vypracoval aj vlastný koncept školskej reformy (Instructio privata, 1775). O podporu osvietenského absolutizmu sa pokúsil v práci De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae (1764). Bol orientalistom, znalcom hunskej problematiky, historikom Rusínov v Uhorsku, vydávateľom diela Jána z Čazmy (Joannes Pannonius), Mikuláša Oláha a archívneho materiálu z Viedne.

Za knihovníka Dvorskej knižnice vyhliadli aj Jozefa Bencúra (1728-1784). Svojím dielom Iurium Hungariae in Rusiam minorem, Podoliam, Bohemiaeque in Osviecensem et Zatoriensem Ducatus praevia explicatio (1772) historicky podoprel tvrdenie, že Uhorsko má právo na Podkarpatskú Rus, Podolie a Čechy na Osvetimské a Zátorské kniežatstvá.

Vysokým úradníkom a diplomatom v rakúskych službách vo Varšave, Berlíne a Londýne bol Karol Reviczky z Revišného (1737-1793). V Istambule sa ako jeden z prvých Európanov zoznámil s perzskou a tureckou literatúrou. Jeho latinský preklad z diela perzského básnika Hafiza (Specimen poeseos persicae, 1771) bol podkladom pre Richardsonov preklad do Angličtiny (Londýn 1774). Reviczky sa zaoberal aj rímskou literatúrou. Svoju cennú knižnicu zanechal v Londýne Lordovi Spencerovi.

Ako dvorný koncepista a pracovník Sedmohradskej kancelárie v hlavnom meste monarchie pracoval Johann Christian Engel (1770-1814). Bol významným historiografom, znalcom dejín Uhorska a Sedmohradska.

Maximilián Hell (1720-1792) v roku 1756 založil viedenskú hvezdáreň. Hell sa preslávil účasťou na vedeckej výprave do Laponska pozorovaním prechodu Venuše cez Slnko, ktoré sa konalo na ostrove Vardö (r. 1796). Redigoval vedecký časopis Ephemerides astronomicae ad meridianum Vindobonensem.

Pavol Adami(1738-1849) založil v r. 1775 pri lekárskej fakulte katedru zvieracích ústrojov.

Pracovníkom Dvorskej knižnice sa stal Štefan Ladislav Endlicher (1804-1849), ktorý sa v r. 1836 stal aj kustódom cisársko-kráľovského prírodovedeckého múzea a profesorom botaniky na univerzite. Písal práce botanické, kodikologické (Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana, 1849) a filologické.

Skriptorom Dvorskej knižnice sa mal stať aj Ján Kluch (1852-1859); skôr však ako nastúpil do tejto funkcie, zomrel. V rakúskej metropole pôsobil ako profesor. Patril k významným historikom. Ako knihovník pracoval aj Anton Hodinka (narodený r.1864), znalec východoslovenskej problematiky.

Od r. 1808 ako dvorný agent a tajomník na majetkoch grófa Schönberga bol zamestnaný Ján Čaplovič (1780-1847). Vo svojom diele, predovšetkým v prvom uhorskom etnografickom spise Gemälde von Ungarn (1829), v mnohom predišiel metódy funkcionálnej etnografie. Mnoho z jeho návrhov nepriamo uskutočnila prvá etnografická spločnosť na svete Société d'Ethnologie de Paris (založená r. 1839).

Ján Kollár sa r. 1849 stal profesorom slovanskej archeológie na univerzite. Bolo to však skôr politické gesto dvora ako uznanie vedeckých kvalít Kollárovho diela. Z tohto obdobia pochádza Kollárova práca Staroitalia slavjanská (posmrtne vyšlo v r. 1853). V nej vyhlásil za slovanské nápisy pôvodného obyvateľstva v Taliansku. V roku 1850 Kollár študoval modly slovanského obyvateľstva v Maklengurgsku a hoci to boli falzifikáty, vyhlásil ich za pravé (Die Götter Retras).

Univerzitným profesorom teológie bol Karol Kuzmány (1806-1863). V tomto období spracoval a vydal dielo Praktische Theologie (1849-1860). Na teologickej fakulte prednášal aj Fridrich Daniel Šimko (1796-1864), významný biblista a zberateľ kníh.

Z prírodovedcov, ktorí účinkovali v metropole, spomeňme

člena viedenskej a mníchovskej akdémie vied Jozefa Grailicha (1829-1859). Začas na prírodovedeckej fakulte účinkoval aj významný matematik a vynálezca Jozef Petzval (1807-1891).

Najvýznamnejším slovenským prírodným vedcom v 19. storočí bol Dinonýz Štúr (1827-1893). V r. 1850 sa stal elévom a v r. 1881-1892 riaditeľom Ríšskeho geologického ústavu. Korešpondoval s Leyellom, Darwinom a Hokkerom.

Nemecko a Švajčiarsko

Prvé stopy pôsobenia vedcov zo Slovenska nachádzame už v 15. storočí. Andreas Stiborius, možno potomok šľachtickej rodiny Stiborovcov zo Stiboríc, bol r. 1497 profesorom v Ingolstadte.

Ján Jesenius (1566-1621) bol začas dvorným lekárom vo svojom rodnom meste Vratislave a potom lekárom saského kurfirsta v Dražďanoch. V tomto čase sa zaoberal tiež filozofiou, ktorú popri medicíne študoval v Padove. Za svojho nemeckého pobytu vznikol jeho filozofický traktát Zoroaster. Keďže s funkciou dvorného lekára nebol spokojný, odišiel na lekársku fakultu wittemberskej univerzity. V r. 1594 pôsobil na katedre anatómie, chirurgie a botaniky. Bol tiež dekanom lekárskej fakulty. Vo Wittembergu pôsobil osem rokov a tu vznikli jeho najdôležitejšie lekárske diela (Institutiones chirurgicae a iné).

Lekár Juraj Henisch (1549-16ň8) bol členom bazilejského spolku Collegium medicum a dekanom bazilejskej univerzity. Na konci života sa stal rektorom gymnázia v Augsburgu.

Náboženská perzekúcia v 17. storočí zapríčinila exodus mnohých slovenských protestantov. Prevažne to boli teológovia a spisovatelia. Našli sa však medzi nimi i vedci. Na univerzite v Lipsku, Frankfurte nad Odrou a vo Vratislavi pôsobil Michal Ascanius. Daniel Viliam Moller (1642-1712) bol na sklonku svojho života profesorom altdorfskej univerzity. Bol členom nemeckej cisárskej prírodovedeckej spoločnosti. Zanechal niekoľko teologických, filozofických a prírodovedných diel.

Syn Mateja Bela, Karol Andrej Bel (1717-1782) prednášal na univerzite v Altdorfe, Jene a v Lipsku a bol členom Lipskej akadémie vied.Synovec Mateja Bela, Karol Ondrej (1717-1782) bol profesorom histórie na lipskej univerzite. Redigoval vedecké časopisy Acta Eruditorum, Nova Acta Eruditorum a Leipziger Gelehrte Zeitung. Na univerzite vo Wittembergu pôsobil Michal

Rotarides, ktorý sa pokúsil o syntetický prehľad slovenskej literatúry (Historia Hungariae litterariae... lineamenta. Altona 1745).

Svetové meno si získal Joahnnes Andreas Segner (1704-1777), profesor matematiky, fyziky a chémie na univerzitách v Göttingene (1735-55) a v Halle (1755). Písal matematické, astronomické, optické, hydraulické a lekárske pojednania. V r. 1750 publikoval prácu o svojom vynáleze, Segnerovom kolese, ktorým sa stal priekopníkom vo výskume turbín.

Ján František Zach (1754-1832) bol dvorným astronómom saského kniežaťa Ernesta. Viedol výstavbu astronomického observatória na Seebergu pri Gothe, kde sa v r. 1787 stal riaditeľom. V Londýne začas študoval pozostalosť po astronómovi Thomasovi Herriotovi. Spolupracoval s matematickými ústavmi v Drážďanoch a v Berlíne a bol členom Petrohradskej akadémie vied.

Profesorom fyziky na univerzite v Göttingene sa stal Matej Bucsányi (1731-1796). Písal metereologické diela.

Philip Leonard (1862-1947) sa stal vedúcim fyzikálneho a rádiobiologického ústavu v Heidelbergu. Preslávil sa výskumom katódovho žiarenia. V r. 1905 dostal Nobelovu cenu.

Od r. 1892 profesorom Vysokej školy technickej v Zürichu bol Aurel Stodola (1895-1942). Bol odborníkom v odbore parných turbín. V práci Gedanken zur einer Weltanschauung von Standpunkte des Ingenieurs (1931) rozobral aj Einsteinovu teóriu relativity. Einstein, ktorý bol začas Stodolovým kolegom, si vysoko cenil jeho odbornosť.

Maďarsko a Sedmohradsko

Popri Bonfinim najvýznamnejším historikom uhorského dvora bol kráľovský úradník Ján Thuróczy. Jeho dielo Chronica Hungarorum vyšla v Augsburgu a v Brne.

V Kluži r.1753 zakladal astronomické observatórium Maximilián Hell. Podobnú úlohu mu zverili v Jágri a v Budíne.

Člen jakobínskeho sprisahania v Budíne Jozef Hajnóczy (1750-1792) písal slobodomyselné práce z dejín práva.

Gregor Berzeviczy (1763-1822), pracovník Miestodržiteľskej rady v Budíne, oponoval merkantilistickej koncepcii rakúskych protekcionalistov a v mnohom predišiel učenie grófa Széchény-

ho, ktorého kniha Hitel sa stala breviárom maďarských bojovníkov za odstránenie uhorského feudalizmu. Jeho základným dielom bolo De comercio et industria Hungariae(1797).

Po krátkom pobyte vo Viedni a v Pécsi, kustódom univerzitnej knižnice v Budíne sa v r. 1773 stal Juraj Pray (1724-1801). Vydal niekoľko významných historických prác a stal sa spoluzakladateľom maďarskej chronológie a genealógie. V r. 1779 poslal francúzskemu muzikologovi Labordemu prvý prehľad o vývoji hudobnej kultúry v Uhorsku.

Matematiku a mineralógiu v jezuitskom kolégiu v Kluži prednášal Ján Frivaldský (1730-1784). Cenný je jeho mineralogický výskum Sedmohradska. Po zrušení jezuitskej rehole mu Mária Terézia pridelila zvláštnu penziu, aby pokračoval vo svojich výskumoch. Venoval sa aj problémom novej technológie výroby papiera. V Kluži vydal niekoľko mineralogických prác.

Zakladateľom právnickej akadémie v Jágri bol Juraj Folgár (1670-1754).

Profesor teológie v Rábe, Martin Čeleš (1641-1709) študoval dokumenty histórie cirkvi v Uhorsku aj vo vatikánskom archíve. V Kluži ako profesor histórie pracoval Daniel Cornides (1732-1787).

Samuel Tešedík (1742-1820) v r. 1779 založil v Sarvaši prvú uhorskú hospodársko-technickú školu — Practico oeconomicum institutum. Svoje agronomické názory publikoval v diele Der Landmann in Ungarn (1784).

Po krátkom účinkovaní v Bratislave a v Čechách ako kazateľ pôsobil Štefan Leška (1757-1818). Zbieral filologický materiál (Elenchus vocabulorum Europaeorum, 1825).

V Cinkote bol kazateľom Juraj Ribay (1754-1812). Bol vedcom veľkého formátu, ale musel žiť v prostredí, ktoré neumožnilo rozvinúť jeho talent. Zaoberal sa slovanskou filológiou a literatúrou, reformáciou v slovanských krajinách a mytológiou. Veľa z jeho prác zostalo v rukopise. Knižná zbierka sa dostala do Széchényho knižnice.

Daniel Matej Kmeť (1763-1825) bol asistentom riaditeľa budínskej hvezdárne, Johanna Pasquiho. Pozorovania budínskej hvezdárne publikoval v diele Observationes astronomicae (1821). Napísal aj popularizačné dielo o astronómii (1823). Pre spory s riaditeľom odišiel do Košíc za profesora matematiky.

Profesorom práva a štatistiky v Ostrihome bol spišský Nemec s kladným vzťahom k Slovensku, Karol Georg Rumy (1780-1847). Bol autorom významného demografického diela Geographisch-statistisches Wörterbuch der Oesterreichs-Ungarn (1809).

Ostrihomský kanoník Jozef Karol Danko (1829-1895) bol nielen významným bibliofilom, ale aj historikom umenia. Zaoberal sa okrem iného dielom Rafaela a Albrechta Dürera.

Riaditeľom knižnice a archivárom v Panonhalme bol Maurus Pavol Cinár (1787-1875). Je autorom abecedného indexu k diplomatáru Juraja Fejéra (Index alphabeticus codicis diplomatici Hungariae per Georgium Fejér editi, 1866).

Začas sa zdalo, že Pešť sa stane centrom kultúrneho a vedeckého úsilia Slovákov. Takúto koncepciu mal Ján Kollár (1793-1852) a napokon aj mladšia generácia bernolákovcov, združená okolo Martina Hamuljaka. Kollár pôsobil v Pešti ako kazateľ, avšak pri písaní poézie sa dostal k sledovaniu vedeckej problematiky. Sledoval najmä porovnávaciu jazykovedu, etnografiu a archeológiu. Jeho Jmenoslov... z r. 1828 a Rozpravy o jménách, počátkoch i starožitnostech národu Slavského z r. 1830 sú poznačené romantickým blúznením. Dielom Myšlénky o libozvučnosti řeči vůbec, obzvláště československé (1823) sa pokúsil zasiahnuť do sporu o potrebe jazykovej reformy v Čechách. Jeho Výklad čili přímětky a vysvětlivky ku Slávy Dceře sa odvoláva na početnú slavistickú literatúru. Jeho cestopisy z r. 1843 a 1844 (posmrtne v r. 1863) sa pokúšajú dokázať, že pôvodné osídlenie severného Talianska, Švajčiarska a Bavorska bolo slovanské.

Z bernolákovcov vedecké ašpirácie mal Ján Herkeľ (1786-1865). Inšpirovaný slavistom Kopitarom sa pokúsil o všeslovanskú gramatiku (Elementa universalis linguae Slavicae, 1826). V nej po prvý raz použil termín «panslavizmus». Jeho všeslovanskú gramatiku ostro odsúdil Jungmann, Palacký, Šafárik a Hattala.

Lexikografom bol Ján Kojiš, autor niekoľkozväzkového slovníka, ktorý zostal v rukopise.

Ján Nepomuk Derčík (1785-1842), profesor biblických vied a východných jazykov na peštianskej univerzite, vydal gramatiku arabčiny (Institutiones linguae Arabicae, 1817) a aramejčiny (Paralella linguae aramicae, 1835).

Na peštianskej právnickej fakulte pôsobil Ondrej Bošányi,

prekladateľ Lukiána Samosatského, autor gréckej gramatiky (1823) a práce o elektrine a astronómii (1831).

Kurióznou postavou bol Jozef Hložanský (1836-1876), ktorý v Pešti vydával časopis Biele Uhorsko (1868-1872). Zväčša si ho sám zapĺňal. Za svoje názory bol uväznený a po prepustení odišiel do Ruska.

Keďže v r. 1777 preložili trnavskú univerzitu do Pešti pre nedostatok domácich inštitúcii odchádzalo zo Slovenska veľa vedcov.

Kežmarský profesor Johann Hunfalvy (1820-1888) sa stal profesorom geografie na peštianskej univerzite. Bol aj členom Maďarskej akadémie vied. Hunfalvy bol najvýznamnejším reprezentantom porovnávacieho zemepisu, ktorý rozpracovala Ritterova škola. Paul Hunfalvy (1810-1891), profesor práva, dokázal príbuznosť maďarského jazyka s ugrofínskymi jazykmi. Jeho dielo Magyarország etnográfiája (1876, vyšlo aj po nemecky) nie je etnografiou v pravom zmysle slova, ale jazykovedno-historické pojednanie. Prostredníctvom ruského vedca Chvolsona sa odvolával na dielo arabského autora Ibn Rusta.

Zo Slovenska pochádzalo aj niekoľko maďarských orientalistov. Ján Repiczky (1817-1855) bol odchovancom orientalistu Ewalda v Tübingene. Začal ako pracovník Akademickej knižnice v Pešti, r. 1851 sa stal profesorom východných jazykov na peštianskej univezite. Prednášal nebiblické jazyky (turečtinu, arabčinu), ktoré v Uhorsku nemali tradíciu. Študijne precestoval Malú Áziu. Po Repiczkom prevzal katedru r. 1865 Ármin Vámbery (1832-1913). Zrevidoval teóriu, podľa ktorej Huni, Maďari a Protobulhari tvorili súčasť tureckej jazykovej skupiny. Maďarčinu zaradil do skupiny ugrofínskych jazykov, avšak nepoprel vplyv turečtiny na tento jazyk. Profesorom Starého zákona na peštianskej bohosloveckej fakulte sa r. 1909 stal Michal Kmoško (1876-1921). V r. 1914 bol vedúcim katedry orientálnych jazykov. Bol odchovancom európskych univerzít, ale študoval aj v Jeruzaleme a Bejrute (1899-1900) a precestoval Malú Áziu a Palestínu (1916). V roku 1919 ponúkol svoje služby rodiacej sa bratislavskej univerzite, ale tam ho odmietli. Sklamaný sa vrátil do Pešti a čoskoro zomrel. Bol znalcom babylonských a chazarských dejín.

V r. 1868 sa stal Ivan Télfi (vl. menom Zima, 1816-1898) profesorom klasickej filológie na peštianskej univerzite. Bol aj dopisujúcim členom Maďarskej akadémie vied.

Zakladateľmi maďarských dejín umenia sa stali Florián Rómer (1815-1889) a Imrich Henszelmann (1813-1888). Rómer bol profesorom histórie a archeológie na peštianskej univerzite a redaktorom maďarských historických a archeologických revueí. Jeho doménou bolo uhorské stredoveké maliarstvo a materiálna kultúra miest a dedín. Henszelmann zhromaždil roztratené údaje k dejinám uhorskej stredovekej architektúry. Prispel aj k dejinám architektúry svojho rodného mesta Košíc. Bol členom Maďarskej akadémie vied.

Augustín Greguss (1825-1882) bol autorom prvej systematickej uhorskej príručky estetiky.

Na prírodovedeckej fakulte peštianskej univerzity pôsobil Jozef Petzval (1807-1891) a jeho brat Otto. Jozef bol r. 1832 až 1837 profesorom matematiky. Navrhol mnoho optických prístrojov (parabolické zrkadlo, svetlomet a i.), ale najmä fotografické objektívy, ktorá neskôr zdokonalila firma Voigtländer. Štefan Anián Jedlík (1800-1895) sa r. 1840 stal profesorom budapeštianskej univerzity. Z jeho 76 vynálezov spomeňme zdokonalenie multiplikátora, zostrojenie elektromotora (1830), prototyp elekrického rušňa (1840), elektrického dynama (1895, v čom o šesť rokov predišiel Siemensa), rúrového zberača blesku (1866). Dostal patent na výrobu sódovej vody. Za dielo Fyzika tažkých telies obdržal štátnu cenu a za dielo o fenoméne svetelných lúčov a Optické mreže zlatú medailu.

Ľudovít Markušovský (1815-1893) bol zakladateľom katedry hygiény na lekárskej fakulte peštianskej univerzity. Založil a redigoval odborný časopis Orvosi Hetilap (1858-1888). Medzi najvýznamnejších európskych veterinárov patril Jozef Marek (1868-1952). Vypracoval metódu pozorovania žalúdka koní (Marekova trubica, 1906) a skonštruoval prvý účinný rhinolaryngoskop. Jeho práca Lehrbuch der klinischen Diagnostik der Haustiere bola preložená aj do taliančiny, ruštiny, španielčiny a polštiny. Ďalším významným veterinárom bol František Hutyra (1860-1934). V roku 1888 sa stal profesorom internej medicíny a epidemiológie. V r. 1905 spolu s Marekom publikoval prácu Spezielle Pathologie und Therapie der Haustiere, ktorá dosiahla

11 vydaní.

V Sedmohradsku pôsobil Aurel Török (1842-1912). V Kluži prednášal biológiu. Niekoľko rokov bol asistentom antropológa Paula Brocca v Paríži. Po odchode z tejto funkcie založil v Budapešti katedru antropológie.

Veľa vedcov zo Slovenska pracovalo aj mimo maďarských univerzít. Pomocným kustódom Széchéniho knižnice sa v r. 1866 stal nádejný, ale prečasne zosnulý historik Fraňo Šupala (1839-1875). V r. 1874 skúmal hungariká v Moskve, Petrohrade a vo Varšave. Bol spolupracovníkom Maďarskej historickej spoločnosti (1869-1874) a členom historického odboru Matice slovenskej.

V Maďarskom národnom múzeu od r. 1881 pracoval Jozef Szinneyei (1857-1943). Napísal gramatiku finčiny (Finn nyelvtan, 1894) a redigoval časopis Nyelvtudományi közlemények. Od r. 1893 bol vedúcim katedry ugrofínskej filológie na peštianskej univerzite. Bol členom fínskej akadémie vied. Ornitológ Šalamún Ján Petian (Petény, 1799-1855) účinkoval ako kazateľ v Cinkote a r. 1851 sa stal kustódom národopisných zbierok Národného múzea v Pešti. Korešpondoval s Baldanusom a Brehmom, ktorí mu radili a povzbudzovali ho. Jeho dielo však zostalo v rukopise. V Botanickom oddelení Prírodovedeckého múzea v Pešti pracoval Alexander Javorka (1883-1961), ktorý patril k zakladadateľom maďarskej botaniky.

Niekoľko vedcov pracovalo na ministerstvách, Jozef Dessewffy (1871-1943) bol spoluzakladateľom Maďarskej akadémie vied a členom jej predsedníctva. Zaoberal sa politológiou. Známa je jeho odpoveď na Széchényho knihu Hitel. Eduard Horn (1825-1875), štátny tajomník ministerstva obchodu, sa zaoberal Spinózovými teóriami štátu a učením fyziokratov. V prekladateľskom oddelení predsedníctva vlády pracoval Samuel Czambel (1856-1909). Od r. 1889 bol spravodajcom o slovenskej problematike pre Uhorskú etnografickú spoločnosť. Vedecky prepracoval slovenskú jazykovú sústavu a mnoho jeho názorov platí dodnes. Niektoré jeho tézy, najmä o juhoslovanskom pôvode slovenčiny, sú však poznačené postavením, ktoré zastával.

Česko

Prvým významnejším vedcom, ktorý sa viaže ku Slovensku, bol v Prahe Ján Jessenius (1566-1621). Narodil sa vo Vratislave, ale bol potomkom šľachtického rodu Jesenských z Jasena v Turci. Do Prahy prišiel už r. 1600 na pozvanie svojho priateľa astronóma Tycha de Brahe, dvorného vedca Rudolfa II. Vtedy vykonal prvú verejnú pitvu v Čechách, ktorú opísal v diele Anatomiae Pragae anno 1600 celebratae historia. O rok nato zavítal do Prahy znova. Natrvalo sa sem presťahoval r. 1602. Keďže sa márne uchádzal o miesto na univerzite, vykonával lekársku prax. V Prahe publikoval svoje pozoruhodné dielo o krvi (De Sanguine, 1608), v ktorom sa však ešte nedostal k objavu obehu krvi, ktorý o desať rokov neskôr publikoval anglický lekár William Harvey. Ján Jessenius sa potom stal osobným lekárom kráľa Mateja a dvorným historiografom. Po pobyte vo Viedni a cestách po Nemecku a do Padovy (1613-1616) sa usadil v Prahe po druhý raz. V r. 1617 ho zvolili za rektora Karlovej univerzity. Keďže lekárska fakulta vtedy v Prahe nejestvovala, asi prednášal o všeobecných dejinách. V tom čase pripravil vydanie dvorného historiografa Rudolfa II. a svojho priateľa z prvého pražského pobytu Typota. V auguste 1619 predostrel českým a moravským stavom rozpravu o potrebe pozdvihnutia univerzity. Rektorom bol až do r. 1620. Keďže sa politicky exponoval, po prehratej bitke na Bielej hore bol popravený na Staromestskom námestí.

Dekanom Karlovej univerzity bol aj jeho priateľ Peter Fradelius (?-1646), básnik a rétorik, ktorý predtým pochodil takmer celú Európu.

Profesorom matematiky a klasickej filológie na Karlovej univerzite bol v r. 1604-1615 Vavrinec Benedikt z Nedožier (okolo r. 1555-1615). Jeho vedecká gramatika češtiny (Gramaticae Bohemicae libri duo, 1603) prezrádza znalosť klasických latinských gramatikov, najmä Melanchtona a Petra de la Ramée. Benedikt z Nedožier vydal aj prácu Oratio therapeutica continens modum curandae Pragensis Academiae (1612), v ktorej sa pokusil o reformu pražskej Akadémie.

Dekanom Karlovej univerzity bol aj Daniel Bazilius (1585-1628), fyzik, astronóm a majiteľ knihtlačiarne. V Prahe vyšlo aj jeho pojednanie o kométe (1618).

Krátko v Čechách účinkoval Štefan Leška (1757-1818), ktorý si

dopisoval s Jozefom Dobrovským. Juraj Ribay (1757-1812) sa márne uchádzal o miesto v Prahe. Korešpondoval však s Dobrovským, Durychom, Cerronim a inými a informoval ich o srbskej, chorvatskej a slovinskej filológii.

Od r. 1833 žil v Prahe Pavel Jozef Šafárik, ktorý tu pracoval ako knihovník, redaktor a cenzor. V r. 1848 ho menovali mimoriadnym profesorom slovanskej filológie na Karlovej univerzite, avšak túto funkciu nezastával. V Prahe pracoval predovšetkým na svojom najväčšom diele Slovanské starožitnosti (1837), ktorými si získal európsku povesť. V ňom obhájil autochtonnosť Slovanov v Európe a zhrnul dovtedajšie vedecké slavistické úsilie. Šafárikova mapa Slovanský zeměvid s textom Slovanský národopis (1842) bola zasa kompendiom o súčasnom stave Slovanov. Tým Šafárik končil pokusy o encyklopedické syntézy a sústredil sa na riešenie problémov glagoliky (Ueber der Ursprung und die Heimat des Glagolitismus, 1859) a na štúdium staročeských literárnych pamiatok.

V r.1854 sa profesorom Karlovej univerzity stal Martin Hattala (1821-1903), ktorého význam tkvie predovšetkým v kodifikovaní spisovnej slovenčiny. V Prahe začas pôsobil aj Franko V. Sasinek (1830-1914), ktorý svoj pobyt využil na štúdium materiálu pre svoje práce z obdobia veľkomoravských dejín a príchodu starých Uhrov do strednej Európy. V Prahe publikoval aj svoju prácu Die Slawen (1875).

Z prírodných vedcov spomeňme syna Pavla Jozefa Šafárika, Vojtecha Šafaříka (1826-1892), profesora na Vysokej škole technickej (r. 1868). Jeho práca Základové chémie (1860) patrí medzi priekopnícke diela v českej vedeckej literatúre.

Ako profesor histológie a embryológie na Karlovej univerzite pôsobil Jozef Viktor Rohoň (1845-1923). Svoje diela Zur Anatomie der Hirnwindungen bei den Primaten (1884) a Bau und Vernichtungen des Gehirns (L887) vydal v Nemecku.

Ján Teofil Šimko (1785-1867), lekár v Znojme a v Olomouci, napísal cennú príručku Handbuch der Diätetik 1868. Na Morave ako kňaz pôsobil Daniel Sloboda (1809-1888), ktorý sa zaoberal meteorológiou a botanikou (Rostlinictví, 1852). Bol členom Rakúskej meteorologickej spoločnosti.

Pre dejiny českej literatúry sa r. 1898 na Karlovej univerzite habilitoval Jaroslav Vlček (1860-1930). V r. 1901 sa stal

mimoriadnym a v r. 1908 riadnym profesorom tejto univerzity. V Slovanskom zborníku r. 1883 uverejnil stať Slovensko za posledných pět let, v ktorej štatisticky dokazoval zaostalosť Slovenska. Bol redaktorom početných českých vedeckých časopisov a zredigoval tiež 4-zväzkové dielo Literatura česká XIX soletí (1902-7). Bol tiež editorom diel staršej českej literatúry. Po pokuse Jozefa Miloslava Hurbana Vlčkova kniha Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy (1881) bola prvým syntetickým prehľadom vývoja slovenskej literatúry. Ťažisko položil najmä na 19. storočie. Po nedokončenom diele Přehled dějin literatury české (1885) sa opäť venoval problematike slovenskej literatúry (Dejiny literatúry slovenskej, 1889-1890, vyšla aj po rusky Istorija slovackoj literatury, 1889). Okrem toho Vlček prispel niekoľkými heslami o slovenskej literatúre do Ottovho naučného slovníka, napísal stať Slovensko od bachovské reakce do zrušení Matice slovenské (1913). V r. 1893-1921 vydal Dějiny české literatury, čo bola prvá novodobá koncepcia tohto druhu.

Poľsko

V 15.-16. stor. na Jagellonskej univerzite v Krakove pôsobili ako profesori alebo dekani Ondrej z Dobšinej, Peter z Liptova a Ján z Košíc. Astronóm Peter Slovacius (zomrel 1592) zostavoval v Krakove chýrne astronomické kalendáre, ktoré okrem toho vychádzali v Trnave.

«Kráľ uhorského baníctva» Ján Thurzo bol významným krakovským mecénom. On umožnil vydať Štefanovi Monetáriovi traktát o hudbe (Epithome utriusque musicae practicae, 1518?). ktorý je síce kompiláciou Gafuriovho diela Musica practica, avšak mal významný vplyv na vývoj poľskej polyfónnej hudby. Kremničan Štefan Monetárius bol členom viedenskej humanistickej spoločnosti Sodalitas Litteraria Danubiana.

Ján Baptista z Banskej Bystrice v Krakove spolupracoval s anglickým pedagógom Leonhardom Coxom a s poľským vedcom Martinom Dragostom. Ján Baptista vydal rétoriku a Cicerónove reči.

Vo Vratislave a v Gdansku ako univerzitný profesor pôsobil Michal Ascanius. Ján Rezík, ktorý bol vo vyhnanstve v Torúni v r. 1682 a 1690, tu začal písať svoje dielo Gymnasiológia, ktoré

patrí k základným informáciam o dejinách protestantského školstva. Na torúnskom gymnáziu účinkoval aj Pavol Peter (1656-1724), ktorý publikoval matematické astronomické diela.

Rusko a Litva

Michal Alojz Senf-Sinapius, ktorý študoval na všetkých známych európskych univerzitách, sa r. 1693 stal dvorným lekárom litovského kniežaťa Radzivilla. Senf-Sinapius obdivoval Paracelsa a bojoval proti vplyvom Hipokrata a Galéna.

V 18. stor. niekoľko vedcov zo Slovenska prispelo k rozvoju ruskej vedy. Členom Ruskej akadémie vied a umení bol ugrofínsky filológ T.S. Bayer, možno príbuzný prešovského pedagóga filozofa Jána Bayera. Primárom petrohradskej vojenskej nemocnice sa stal Kristián Paeken (1730-1779). Okrem toho prednášal anatómiu a chirurgiu na petrohradskej univerzite a bol členom a neskôr tajomníkom štátneho lekárskeho kolégia. Vydal prvý ruský liekopis Pharmacopea Rossica.

Významné postavenie v Petrohrade dosiahol Andrej Balugjanský (1769-1784), rektor petrohradskej univerzity a vychovávateľ vysokej šľachty. Významne prispel k rozkvetu ruskej právnej vedy.

V Rusku sa načas zdržiaval aj lekár Ján Maleter, ktorého Peter I. poveril založením prírodovedeckého kabinetu.

Po zrušení slovenských gymnázii za Bachovej éry odišlo do Ruska mnoho pedagógov, avšak vedecky z nich pôsobili len niektorí. Ernest Polóni (1844-1928), ktorý odišiel do Ruska v r. 1875, sa venoval klasickej filológii (Vzgľad na žizn i sočinenija Gerodota; Grečeskaja etimologija; Latinskaja gramatika).

Geológom a paleontológom v Petrohrade sa stal Jozef Viktor Rohoň (1845-1923). Svojimi početnými vedeckými štúdiami z paleontológie obohatil ruskú prírodovedu.

Ján Kvačala (1862-1934) sa stal profesor cárskej univerzity v Jurjeve (Dorpat) a knihovníkom guberniálneho múzea vo Voroneži. Pobyt v Rusku mu umožnil prístup k európskym archívom, v ktorých hľadal materiál k životu a dielu Jána Amosa Komenského. Kvačala sa stal spoluzakladateľom Archívu pro bádání o životě a spisech J.A. Komenského (1910) a autorom početných prác o Komenskom. Kvačala bol aj znalcom renesančných mysliteľov, najmä Thomasa Campanellu.

Peter Tvrdý (1850-1935) pracoval v Rusku ako profesor a školský inšpektor. Vedecky však tvoril až po návrate do vlasti.

Južní Slovania

V r. 1819 sa stal riaditeľom a profesorom pravoslávneho gymnázia v Novom Sade Pavel Jozef Šafárik. Táto funkcia mu umožnila štúdium v balkánskych archívoch. Zostavil súpis bulharského písomníctva a v Novom Sade vzniklo aj jeho filologické dielo Kritische Beleuchtung der serbischen Mundart (1833), v ktorom na rozdiel od Dobrovského dokazoval, že juhoslovanská oblasť bola jazykovo diferencovaná už v 9. storočí, čím vplýval na zrod ilýrskeho hnutia.

Jeho synovec Ján Šafárik (1814-1876) sa stal kustódom múzea a knižnice v Belehrade.

Medzi južnými Slovanmi významne účinkoval Bohuslav Šulek (1816-1895). Bol jedným z otcov myšlienky Juhoslovanskej akadémie vied a umení a po jej zrode tajomníkom tejto inštitúcie. Bol aj redaktorom významných časopisov a popularizátorom vedy.

Taliansko a Francúzsko

Ján Baptista z Banskej Bystrice a Ondrej Jastrabín vydali v Bologni diela humanistu Jána z Čazmy (Joannes Pannonius).

Astronóm Ján František Zach založil hvezdáreň v Neapoli. Na zoologickej stanici v Terste začas pracoval profesor Jozef Viktor Rohoň (1845-1923).

Milan Rastislav Štefánik (1880-1919) bol od r. 1905 pracovníkom astronomického observatória v Meudone. Podnikol vedecké výpravy na Mont Blanc (1905,1906,1908), do Turkestanu (1906-7), Alžírska a Tunisu (1908), na Tahiti (1910-1911), do Brazílie (1912), Ecuadoru (1913) a Tunisu (1914). V období prvej svetovej vojny musela jeho vedecká činnosť ustúpiť vojenskej a diplomatickej službe za vytvorenie Česko-Slovenskej republiky.

Iné kontinenty

Cenné etnografické údaje o Madagaskare sa nachádzajú v diele dobrodruha a vojaka Mórica Beňovského Memoirs and Travels (Londýn 1790, 1898, 1904).

V Peru ako misionár pracoval František Eder (1727-1773).

Jeho práca Descriptio in Regno Peruano (1791) sa cení pre spoľahlivé etnografické informácie.

Ako lekár v Číne pôsobil začas Štefan Ladislav Endlicher. Zostavil niekoľko významných sinologických prác: Atlas von China (1843) a Anfangsgründe der chinesischen Grammatik (1845).

V Spojených štátoch amerických pôsobil Jozef Murgaš (1864-1929). Stal sa vynálezcom bezdrótovej telegrafie (Tone System of Wireless Telegraphy) a viedol laboratória a vysielaciu vežu spoločnosti Universal Aether Telegraph Company.

POZNÁMKY

1. Autor pracuje tiež na prehľade po r. 1918.
2. Zborník Science in Hungary (Budapešt 1965, vyšiel aj po maďarsky), ktorý zredigoval Tibor Erdey-Grúz a Imre Trencsényi-Waldapfel sa o slovenskom pôvode zmieňuje iba v prípade Mateja Bela a Adama Františka Kollára. Rozsiahly prehľad o Maďarsku Information Hungary (Budapešt 1968) , zredigovaný Ferenczom Erdeim a biografický slovník M. Feketeho «Prominent Hungarians» sa nielenže nezaoberajú národnosťou vedcov, ktorí nie sú Maďari, ale používajú dokonca maďarskú zemepisnú terminológiu i v čase, keď tieto mestá už boli súčiastkou ČSR!
3. V českej literatúre možno pozorovať zaujímavý vývoj. Kým v starších prameňoch (napr. Co daly naše země Europě a lidstvu, Praha 1939, alebo v jednotlivých zväzkoch Čsl. vlastivedy) sú Slováci veľmi dobre zastúpení, v novších prameňoch sa postupuje veľmi svojrázne. Spomeňme napr. rozsiahly zborník The Czechoslovak Contribution to World Culture (Den Haag-Londýn-Paríž 1964), zredigovaný Miroslavom Rechcíglom ml. Autormi sú napospol českí exiloví vedci, zo Slovákov je zastúpený iba V. A. Andič a J. Slávik. V celom zborníku takmer niet zmienky o slovenskom príspevku do pokladnice svetovej vedy. Ak sa autori nemienili zaoberať touto otázkou, tak v titule nemalo byť «Czechoslovak». V takomto prípade sa verejnosť iba mystifikuje.

Očistec: Prvý spev

Dante Alighieri

Nechal som brudné, smrtonosné vody.
Tu čistejší vzduch vanie do plavidla,
a keďže smiem už vplávať do pohody,

ó, pieseň, rozpni unášavé krídla
a ospievaj kraj, kde sa duše myjú,
by boli hodné nebeského sídla!

Vy Múzy, skrieste mŕtvu poéziu,
oživte mi ju, veď ja som tiež vaším!
Kaliopine prsty nech verš vijú

a môj hlas nech znie pôvabom vždy krajším,
aby sa pred ním zahanbili Straky!
Ich škrekľavý vresk ladným spevom plaším.

Lesk zafírový očaril mi zraky,
len čo sa rozleteli po blankyte
k nebeským kruhom, kam už nesmú mraky

z ohnišťa, kde smrť vládne zanovite
a každého, kto sa v ňom octne, skľúči
hrýzavá trýzeň v myšlienke a v cite.

Venuša, ktorá ľudí láske učí,
úsmevom svitu zatienila Ryby,
túliace sa k nej v túžbe po náručí.

Pozriem sa na juh, a vid sa mi tribí
na štvorhvezdí, čo iba prví ľudia
videli prv, než padli do galiby.

Tie hviezdy nebu na tvár úsmev lúdia.
Sever, si smutný, sťaby ovdovelý,
lebo tie k tebe nikdy nezablúdia.

Keď obdivu dosť bolo, pohľad bdelý
uprel som v opak. Klenba ešte tmavá,
hoc pod obzorom Voz už zmizol celý.

Aj bližšie načim hľadieť. Pri mne sprava
stojí muž toľme dôstojného vzhľadu,

že samočinne človek česť mu vzdáva.

Má splývavú a postriebrenú bradu,
ako aj vlasy, čo mu plynú z tyla
a vpredu s bradou hrajú do súladu.

To sväté štvorhvezdie a jeho sila
tak spríjemnili šľachetnú tvár kmeťa,
sťaby ho sláva slnka prežiarila.

— Vy kto ste, z ktorej krajiny ste kvieťa
— pýta sa — ako beriete sa hore
rúčajou, čo sa rúti do podsvetia?

Ktože vás viedol? Aké šťastné zore
vás tiahli a vám ukázali cestu,
že prenikli ste cez plamenné more?

Snáď nemenný súd znížil výmer trestu?
Či vznikla vzbura pekelného davu,
že utekáte k vľúdnejšiemu hniezdu?

Vodca ma mikol, že sme bez pozdravu
vošli mu do sfér a mi dodá chuti
koleno zohnúť, skloniť pred ním hlavu,

a odpovedá: — Z vyšších rozhodnutí
som tuná, lebo z neba zišla Pani,
by som bol pri ňom odvážnej púti,

a keď sa pýtaš, strach mi nezabráni
úprimne priznať, čo sa nás dvoch týka,
a splním túžbu, čo ti planie z priani.

Tentohľa ešte lávku nebožtíka
neprešiel, ale pre mladistvú myseľ
už ocitol sa, skiaď sa neuniká.

Hej, môj vstup sem má ušľachtilý zmysel,
bo tade šmykne — ako vtáča chvojím —
zvedavec, čo už nad priepasťou visel.

Prekliatych videl. Teraz sa s ním strojím
navštíviť duše, čo sa v trapiech lásky
od trestov čistia pod dozorom tvojím.

Rozprávať všetko?... Bol by údel ťažký,
no zhora na mňa zostúpila sila,
ktorá ma k tebe viedla bez prekážky.

Prijmi ho vľúdne! Voľnosť, všetkým milá,
ho prinútila schodiť tieto kraje
a za výkupné aj skon pripustila.

Ja viem, pre teba nejestvujú taje.
Kto v Utike dal na smrť vlastné telo,
vzkriesenia vlajka v ústrety mu vlaje.

Zákony večna zlo v nás nezotrelo.
On žije a mňa Minos nemá v sieti.
Som v limbe, kde mi láskavo sa skvelo

ako Márcie, čo tam hviezdou svieti,
a s uistením, že je iba tvoja
— ak ujmeš sa nás — vopred ďakuje ti.

Ukáž nám sedem kruhov, kde sa hoja
poddaní tvojej ríše! Pri návrate
jej naše zvesti srdce uspokoja. —

A Kato nato: — Všade prístup máte,
veď v Márcii som vždy mal potešenie
a v ochote k nej nepoznal som hate.

Teraz však páska medzi nami nenie,
bo býva v limbe, trúchlom na závodí,
a platí zákon, zvaný odlúčenie.

Ak Žena z neba chráni ťa a vodí,
váš krok a slovo nech sú priamočiare!
Kvôli nej prosba v čin sa preporodí.

Nuž choď s ním! Ale — pozor na močiare
a hladkým sítim — nie tým, ktoré krája —
dobre ho oviň, brud mu zotri z tváre,

bo nepatrí sa, by ste takto dvaja
šli v obličaji so zbytkami špiny
k strážcovi, ktorý patrí k duchom raja.

Očistný ostrov, s vencom zo sitiny,
tam poníže nás, obmývaný morom,

nie, nie je schopný rodiť porast iný,

lebo v tom bahne, ako v tele chorom,
nevyrastie strom s lístím, tuhým driekom,
veď by sa zlomil vetra pod náporom.

Nevráťte sa sem, po chodníku mäkkom!
Už sa brieždi a skoro uvidíte
strmý spád, čo sa zjemní pred človekom. —

Skončil a zmizol. Vstal som okamžite
a pritúlil sa sprievodcovi k boku,
mĺkvo naš hľadiac v rannom šerosvite.

Virgil mi radí vernosť svojmu kroku:
— Obďaleč poďme, ináč hneď sme v mori,
čo sa z tej strany stráca nášmu oku. —

Tmy cúvali už pred rozbreskom zory
a v diaľke morská planina sa chvela
sťa hodváb, keď ho vetrík našuchorí.

Ďalej nás viedla cesta osamelá
a zmocnil sa nás pocit nebezpečia
jak samotára, keď sa minul cieľa.

Víta nás trávnik, na ktorom sa priečia
kropaje rosy smrti v dennej spare,
akoby ich tam tienila dlaň niečia.

Môj učiteľ sa schýli. V tomto dare
si zvlží dlaň a zmení na čerpadlo:
rosou, čo nabral, dotkol sa mi tváre.

Z viečok mi čosi ako chrasta padlo
a vynoril sa farebný a slnný
kraj mojim očiam, čistým nad zrkadlo.

Prišli sme na breh mora. Jeho vlny
od vzniku sveta, čo je bytie bytím,
nevideli odplávať ľudské člny.

Na radu kmeťa opásal ma sitím,
ktoré sa vetru korí vytrvalo,
a nový zázrak! Aj včuľ úžas cítim:
kde trhal, hupkom nové vyrastalo.

Preložil Gorazd Zvonický

Dr. Anton Hlinka

Strom života

Aj pre Zacheja prišli Vianoce

Rozhlasová hra

PROLÓG

Rádiova hra «Strom života» spracúva Ježišovo stretnutie so Zachejom, hlavným colníkom kráľovského mesta Jericha. Ježišovo priateľské správanie sa voči tomuto smutne známemu človekovi vyvolalo pohoršenie u Jerichovčanov a zlom k lepšiemu, k úprimnému obráteniu u Zacheja.

Hra má podtitul «Aj pre Zacheja prišli Vianoce». Netreba logických akrobacií, aby sme našli vecný vzťah medzi Vianocami a príbehom so Zachejom.

Kresťanské Vianoce nie sú rok po roku opakujúcim sa nostalgickým pozeraním do minulosti, lež pokusom zažiť súčasne s tým, čo bolo, to čo sa ustavične uskutočňuje — vstup Krista do konkrétneho života človeka. Kdekoľvek a v ktoromkoľvek čase sa niečo podobného odohrá, môžeme hovoriť o Vianociach — o začiatku spásy. Čo sa cez 2000 rokov stáva v rýdzo duchovných priestoroch ľudskej osobnosti, to sa u Zacheja stalo i navonok — Kristus vstúpil ako hosť do jeho domu, keď sa už udomácnil v Zachejovom duchu.

KRONIKÁR: Nezvyčajné chýry letia Palestínou. Týkajú sa osoby záhadného proroka z Nazaretu a jeho podivuhodných skutkov. Uzdravuje blízkych a ďalekých. Z najrozličnejších neduhov. Jediným slovom, jediným pokynom ruky. Nijaká choroba mu neodporuje. Rozkáže malomocenstvu, slepote, hluchote, ochrnutiu, ba i smrti a poslúchajú ho — ako otroci. Hovorí vo vlastnom mene, sťa suverénny pán všetkého a všetkých.

Chodí z mesta do mesta, káže na námestiach a v modlitebniach. Zázraky a divy doprevádzajú každý jeho krok. Ľudia sa divia jeho moci, no nie menej ich udivuje jeho múdrosť.

Pre neho nieto ani ľahkých, ani ťažkých problémov. Vo všetkom sa vyzná a odpovedá s pokojom jasnovidca, ktorý všetko vie. Vzdelanci z hlavného mesta ho neraz prekvapili otázkami, ktoré sa diskutovali od staročí. Na všetky odpovedá bez uvažovania a s istotou, presne, názorne a primerane k stupňu chápavosti poslucháča. A predsa nikdy nechodil do školy. Vedia o ňom, že bol robotníkom v galilejskom Nazarete.

No nemá iba obdivovateľov a priaznivcov. Novosť učenia, odvaha vystupovania, neúprosnosť voči utlačovateľom slabých mu získali veľkých odporcov, ktorí by sa ho radi zbaviť. Hľadajú proti nemu dôkazy. Sú mu stále v pätách. Aby ho mohli usvedčiť, provokujú ho k diskusiám. A on sa nestiahne. Prijíma výzvu na súboj. Sám proti pluku. Slová narážajú na slová, dôkazy na protidôkazy — ako šable z damascénskej ocele. Ježiš — tak sa volá prorok — sa podobá bohatierskemu mušketierovi, ktorý drží v šachu stovky útočníkov.

Ľud si ho uctí. Nazýva ho učiteľom, pánom a nechýbajú ani takí, ktorí mu vzdávajú priam božskú úctu. A napodiv, on, dôsledný milovník pravdy, ich nezahriakne; prijíma poctu s jednoduchosťou a pokojom, ako keby šlo o najprirodzenejšiu vec, o niečo, čo mu patrí. A celá Palestína sa pýta: Kto je tento prorok?

KRONIKÁR: Po tieto dni Ježiš z Nazaretu putuje do Jeruzalema. Letí o tom zvesť z dediny do dediny, z jedného vrchu na druhý.

Bude prechádzať cez Jericho. Všetko je tu na nohách. A to sa stáva veľmi zriedka. Jerichovčanov, ktorí sú navyknutí vidieť kráľovské sprievody a vyslancov vzdialených krajov v ich pestrofarebnej nádhere, hocičo nevzruší. Na okraji mesta, v rozprávkovo krásnom zámku býva Herodes. Dakedy ich prinútia výjsť na ulicu a kričať mu na slávu. Robia to iba ústami. V srdci ho preklínajú.

KRONIKÁR: To sú Jerichovčania. Stoja po oboch stranách cesty, kade má prechádzať prorok.

ANANIÁŠ: *(z mora hlasov sa pomaly začínajú kryštalizovať dva, kým ich nepočuť úplne zrozumiteľne)* ... A predsa je to tak.

BARUCH: Dobre! A prečo ho potom jeruzalemskí páni dali sledovať?

ANANIÁŠ: To mi je jasné. Strhol im masky. Nenávidia ho, lebo im povedal pravdu. Pred celým ľudom. V chráme, kde sa cítia pánmi, nazval ich pokrytcami, vybielenými hrobmi, spravodlivými len navonok. Vieš, čo im raz povedal pred všetkým ľudom? Robte, čo vám povedia, ale nenasledujte ich ... Baruch, najnebezpečnejším človekom je ten, čo nás prehliadol.

BARUCH: Hovoria, že *(pokračuje medzitým, čo Jonáš prosí)* sa nepridržiava Mojžiša a predpisov...

JONÁŠ: Nechajte ma prejsť. Uhni sa, do čerta. Čo sa to tu dnes robí?

BARUCH: Kam sa hrabeš, Jonáš? Tadiaľto neprejdeš, ani keď budeš palicou biť. Títo zvedavci neustúpia ani o pol kroka.

JONÁŠ: Chcem si ísť sadnúť na svoje miesto. K bráne...

ANANIÁŠ: Prišiel si neskoro, starý! Si slepý, nemôžeš vidieť, ale zato môžeš počuť, že celé Jericho je dnes na nohách.

JONÁŠ: A čože sa stalo? Bude vari prechádzať kráľ?

ANANIÁŠ: Prorok z Nazaretu, Jonáš. Všetci ho chcú vidieť. Ľudia stoja po stranách cesty ako dva kamenné múry.

JONÁŠ: Hovoríš prorok z Nazaretu? Ten divotvorca? Človeče, tak...

ANANIÁŠ: Hej, hej, ale buď ticho, starký... Odvediem ťa na to schodište tam. Tam si môžeš sadnúť a máš pokoj... (*K Baruchovi*). Ty, Baruch, daj pozor, aby sa mi nikto nepostavil na moje miesto. (*K Jonášovi*). Daj ruku, starký! Tak a teraz poď... Tak... Nazaretského neuvidíš, ale aspoň počuješ, keď bude tadeto prechádzať. Sadni si. Taaak!

JONÁŠ: (*z diaľky za odchádzajúcim*) Chcem však, aby ma videl. Ej, kde si...

ANANIÁŠ: (*z diaľky za Jonášom*) Jonáš, maj rozum. Mal si prísť skôr. My sme tu už od rána.

KRONIKÁR: Ježiš bol ešte ďaleko. No Jerichovčania čakajú trpezlivo. Rady po oboch stranách cesty medzitým stále hustnú. Ľudia si krátia chvíľu rozhovormi. Všetci rozprávajú o prorokovi z Nazaretu.

Z paláca na námestí vyšli traja chlapi. Ľudia si ich obzerajú a v jednom z nich spoznajú Zacheja. Druhí dvaja sú jeho sluhovia. Osobná stráž.

KRONIKÁR: Ľudia nemajú radi Zacheja. Pohundrávajú si a spytujú sa jeden druhého, čo tu má tento zlosyn hľadať. Srdečne ho nenávidia. Pre jeho bezočivosť, zdieranie na colnici, kde je riaditeľom. Neberie ohľad na nikoho. Ani na plač, ani na zúfalstvo. U neho zaváži iba jedno: Zlato.

KOMENTÁTOR: Bol bohatý, ale nebol spokojný. Mal nadostač všetkého, ale nebol sýty. Čo Zacheja ženie dnes sem? Možno, že začína cítiť, že nesmierne priestory ľudského ducha nič nevyplní, čo sa dá kúpiť za peniaze. Možno, že už vyšla na tmavej oblohe jeho duše zornička nového dňa. Ináč by nebolo pochopiteľné, že prišiel za prorokom. Nateraz je to ešte ten istý Zachej, tvrdý a surový. Zastaví sa a skúma, odkiaľ by mohol vidieť na cestu. Bol totiž malý.

ZACHEJ: Sto striel do tejto zberby! Vyliezli zo svojich dier ako potkany. Človek, aby sa pozeral na ich špinavé chrbáty.

SLUHA: Odtiaľto nevidíme nič. Ja by som radil, vrátiť sa. Pozri, ako gánia títo naničhodníci.

ZACHEJ: Povedal som ti, že chcem vidieť toho proroka.

SLUHA: Ale odkiaľ? Pochybujem, pane, že by ti niekto podobrotky ustúpil z miesta. A ísť pozlotky na nich teraz, keď ich je tu ako kobyliek, to by som neodporúčal.

ZACHEJ: Vykašlem sa na nich. Treba si niečo vymyslieť, a prejsť im cez rozum. Toho proroka musím vidieť. Vieš, že aj Herodes ho chcel niekde stretnúť?

SLUHA: To sa ľahko povie, ale čo si vymyslieť, kde nájsť nejakú vyvýšeninu?

ZACHEJ: Už to mám. Vidíš ten figovník tam hore? Tade musí prechádzať, keď chce ísť do Jeruzalema.

SLUHA: No a?

ZACHEJ: Výjdem naň a uvidím všetko. A túto háveď budem mať pod nohami.

SLUHA: Pane, dúfam, že to nemyslíš vážne?

ZACHEJ: Celkom vážne!

SLUHA: Pomysli si, čo tí odroni budú robiť, keď ťa uvidia na strome. Kamene budú hádzať na teba.

ZACHEJ: Chcel by som to vidieť, kto by sa opovážil.

SLUHA: Budú sa ti posmievať celý život: vznešený pán Zachej, syn Judov z Jericha, riaditeľ colného úradu na strome ako nejaký fanúšek, čo chce vidieť svoj idol. To nejde...

ZACHEJ: Preto ma ešte hlava nebolela, čo si tí darebáci o mne hovoria. Chcem vidieť proroka a dosť!

SLUHA: Riskuješ svoje meno a prestíž. Čo povedia tvoji priatelia, keď sa dozvedia, že si sa vyškriabal na strom. Zo zvedavosti.

ZACHEJ: Manases, šporuj si svoju múdrosť pre seba a svoje deti. Povedal som a hotovo.

SLUHA: To je neslýchané!

ZACHEJ: Tu máš môj plášť. Podrž mi ho. Ja vystúpim hore.

SLUHA: Pane, kto odloží svoj plášť, ako by odložil svoju dôstojnosť!

ZACHEJ: To je už moja starosť, Manases... Podopri mi tu nohu... (*Vydýchne...*) Taaak... To je dobre. Dobrá myšlienka vyjsť hore.

BARUCH: Kto je to tam na strome?

MANAHEN: Vták! Na môj pravdu!

(*Smiech*)

MICHAEL: Poďte, vyhodíme ho z toho hniezda. Uvidíme, či vie lietať.

BARUCH: Prorok by mu mohol pridať aspoň siahu k jeho dĺžke. Bol lakomý aj pri rastení.

(*Smiech*)

BARUCH: Lepšie je byť planým figovníkom, ako rodiť také jedovaté plody.

MICHAEL: To nie je plod. To je chrobák všetkožer! Stučnel z krvi iných.

MNOHÍ: Poďte, hodíme ho dole. To je ten vydierač! Lakomec! Darebák!...

ANANIÁŠ: Nešpinte si s ním ruky. Uvidíte, ako sa s ním poráta prorok. Ten sa nebojí hodiť pravdu do tváre.

MANAHEN: Myslíš, že uhádne, kto je táto hyena?

ANANIÁŠ: Tomu nič neújde. Povie ti aj to, čo jedol tvoj dedo na večeru pred sedemdesiatimisiedmymi rokmi...

KRONIKÁR: Kto vie, dokedy by boli takto vykrikovali, keby nebola prišla správa, že sa prorok blíži. Všetko zatíchne. Ľudia si stanú na prsty a pozerajú odkiaľ má prísť. Sú vzrušení. Už nikto nemyslí na Zacheja.

KOMENTÁTOR: Aj Zachej zabudol na svojich posmievačov. Opanoval ho neznámy pocit. Veľa musel zaplatiť za vstupenku na svoju tribúnu. Vystavil sa výbuchu nadávok, posmeškov a hnevu. Kamene by ho neboli tak zranili. Vidieť Nazaretčana, čosi ho to stálo. Aj Ježiš si to musel všimnúť. V bezpodmienečnej vôli vidieť Božieho muža črtali sa prvé predznaky obrátenia.

KRONIKÁR: Medzi prítomnými bol aj Jonáš. Ale stranou. Správa, že sa približuje prorok, prišla aj k jeho ušiam. Pochytila ho triaška. Stále sa vypytoval okolostojacich, ako je ďaleko. A keď mu povedali, že je už celkom blízko, slepec začal srdcervúco volať.

JONÁŠ: Synu Dávidov, zmiluj sa nado mnou! Synu Dávidov, zmiluj sa nado mnou. Synu Dávidov, zmiluj sa nado mnou!

BARUCH: Jonáš, čo si sa zbláznil? Čo to vykrikuješ?

JONÁŠ: Synu Dávidov, zmiluj sa nado mnou! Synu Dávidov...

BARUCH: Drž hubu, starý! Syn Dávidov, to je titul mesiáša!

MNOHÍ: Ticho... Nekrič... Jonáš (*medzi tým, čo Jonáš ďalej deklamuje Synu Dávidov...*)

KRONIKÁR: Ježiš začul volanie, prekliesnil si cestu k Jonášovi a pýtal sa ho: Čo chceš, aby som ti urobil.

JONÁŠ: Pane, počul som, že tvoja moc je bez hraníc. Že pomáhaš každému... Pomôž aj mne, úbohému slepcovi. Synu Dávidov, vráť mi zrak.

KRONIKÁR: Ježiš sa sklonil k slepému starcovi a povedal s jednoduchosťou bytosti, ktorá nad všetkým vládne: Chcem, aby sa ti vrátil zrak. V tom okamihu slepec naširoko otvoril oči. Zdvihol ruky k nebu a rozkričal sa na plné ústa:

JONÁŠ: Vidím, vidím, vidím! Ľudia, vidím vás. Pozrite, vídím. Syn Dávidov mi vrátil zrak.

MNOHÍ: Vidí... Naozaj vidí... Slepý Jonáš... Prorok ho uzdravil... Jediným slovom... Počul si, čo povedal? — Chcem! Ako keby všetko záviselo od neho... Je to naskutku ten Jonáš, čo žobral pri dolnej brá-

ne?... — Je to naozaj on...

KRONIKÁR: Ježišov zázrak vyvolal neopísateľný obdiv. Ľudia sa tlačia okolo uzdraveného. Všetci sa chcú presvedčiť, či je to naozaj on, starý Jonáš. Ako vyzerajú jeho oči, ktorým nedalo zrak telo matky, ale mocné slovo proroka.

Viac ako Jonáš zaujal ich pozornosť prorok z Nazaretu. Prebíjali sa k nemu, dotýkali sa ho. Privolávali mu slová, ktoré počuli od slepca: Nech žije Syn Dávidov, nech žije prorok z Nazaretu, nech žije Mesiáš. A Ježiš sa poberal ďalej na svojej púti. Musel sa doslova predierať zástupom, ktorý ho chcel mať vo svojom strede. Všetci sa hrnuli za ním.

Prišli aj k figovníku. Zachej videl a počul, čo sa stalo. S napätím sledoval každý Ježišov pohyb. Opanovalo ho neznáme vzrušenie. Už dávno zabudol na nadávky a posmešky. Celá jeho bytosť sa upriamila na Ježiša. A na prekvapenie všetkých, Ježiš sa zastavil pod figovníkom. Zdvihne oči a zahľadel sa na Zacheja.

KOMENTÁTOR: Vo svetle Ježišovho pohľadu Zachej videl v rýchlosti blesku celý svoj predchádzajúci život: klamstvá, podvody, vydieranie, opovrhovanie inými, bezcitnosť a krutosť. Strhne sa ako zlodej, ktorého prichytili pri krádeži. Cíti, že v jeho živote odbíja významná hodina. V tomto okamihu. Hodina voľby, hodina slobodného rozhodovania. Stojí na križovatke. Od toho, akú cestu si teraz zvolí, bude závisieť jeho život i jeho večnosť. Alebo zatvrdne v luciferovskej pýche — a vyhlási sa za suverénneho robiť, čo chce — alebo uzná zlo a pokorne skloní hlavu. Zachej sa rozhodne pre to druhé. V tom momente jeho život dostáva nový smer.

KRONIKÁR: Ježiš pozoroval boj v duši bohatého colníka a videl, ako sa rozhodol. Preto mu nerobil nijaké výčitky. Ani mu neuložil pokutu za minulosť. Zachej to urobí sám, keď oľutuje svoje zločiny. Ľud, ktorý obklopoval Ježiša, netušil, čo sa v tejto chvíli odohralo v duši človeka, ktorý sedel na strome. A predsa sa stal zázrak, ktorý ešte prevyšoval uzdravenie slepca.

Okolostojaci sa medzitým spamätali z dojmu, ktorý vyvolal zázrak a rozpomenuli sa na Zacheja. Očakávali, kedy mu Ježiš začne zlorečiť.

BARUCH: Ja som len zvedavý, kedy sa prorok poráta s tým vtáčkom tam hore.

ANANIÁŠ: Pamätáš si, čo urobil s predavačmi v chráme. To bolo divadlo. Vzal korbáč a vyhnal ich ako stádo oviec.

BARUCH: Tomu lakomcovi treba dať poriadnu lekciu. Tak sa šplhal k blahobytu po chrbtoch iných, ako sa pred chvíľou vyšplhal na figovník.

ANANIÁŠ: Títo ľudia sú otvorenou ranou na tele národa. Pätolízači rímskych okupantov.

MNOHÍ: Ticho... Ticho... Prorok chce hovoriť.

KRONIKÁR: Ježiš sa obráti na Zacheja a povie pevným hlasom: Zachej, poď rýchle dolu!

KOMENTÁTOR: Rýchle! Ten, ktorý má k službám čas a večnosť, nemá kedy. Večný nemá času. Láska má vždy naponáhlo. Spása prichádza vždy príliš neskoro. Ak udrie hodina spásy, treba konať bez otáľania, lebo okamih milosti sa nikdy nevráti.

ZACHEJ: Pane, kto ti povedal, ako sa volám? Vieš, kto som? Nemal by si sa kompromitovať. Títo ľudia ti to nezabudnú.

KOMENTÁTOR: Zachej si neuvedomil, že ten, ktorý stvoril ľudí, volá každého po mene. V Božom srdci má každý človek svoje miesto.

KRONIKÁR: Jerichovčania sa pohoršujú nad Ježišovou blahosklonnosťou voči Zachejovi, ktorý medzitým zostúpil zo stromu a stojí v hlbokej poklone pred prorokom.

Ježiš ho pozdvihne a povie: Dnes sa chcem zastaviť v tvojom dome.

KOMENTÁTOR: Zachej neverí svojim ušiam. Už-už chcel z poníženosti odoprieť. Ako však zavrieť dvere hosťovi, ktorému už dokorán otvoril srdce? Ježiš, dobrý pastier našiel stratenú ovečku a nechá na ceste 99. Treba osláviť túto udalosť. Lebo v Božom dome zavládne veľká radosť, kedykoľvek sa hriešnik obráti, zanechá zlú cestu.

KRONIKÁR: Ježiš nekarhá Zacheja. Nechce ponížiť márnotratného syna pri jeho prvých krokoch do otcovského domu. Iný je dav. Tomu nejde o záchranu, ale o pomstu. Protestuje proti počínaniu proroka. Ale Zachej nepočuje ich hrozivé hlasy. Kde hrom neba burácа, šum zeme sa stráca.

BARUCH: Čo som ti povedal? Hm? Vidíš, ako sa tvoj prorok nechal obalamútiť tou líškou?

ANANIÁŠ: Aj mne je to čudné. Tomu zdieračovi..., ten si zaslúžil tvrdé slovo, zlorečenie. Tja!

BARUCH: Kto vie, čo mu Zachej nahovoril! Či mu neponúkol peniaze... Dal sa kúpiť. To je fakt. Za peniaze kúpiš každého... Teraz ide k nemu na večeru. To je hanba. Poctivosť nestojí dnes ani deravý groš.

ANANIÁŠ: Treba mu to povedať. Treba ho upozorniť.

ANANIÁŠ A MNOHÍ INÍ: Pane, to je naničhodník. To je podvodník. Dolu so zlodejom... Nešpiň si s tým klamárom ruky... Žije z našich mozoľov... To je pijavica... Prisluhovač Rimanov... Udavač ... Beštia...

ANANIÁŠ: Pane, to je naozaj nehodný človek, verejný hriešnik.

KRONIKÁR: Ježiš sa nedá mýliť. Ostane pokojný. Výroky však trafia Zacheja. Ešte pred hodinou by sa bol pri takých rečiach zlostne zarehotal. Teraz pozerá na veci ináč. Zodvihne ruku na znak, že chce niečo povedať. Žaluje sám na seba a vynesie nad sebou tvrdý rozsudok.

ZACHEJ: Pane, títo ľudia majú pravdu. Nebol som vždy poctivým človekom. Bol som k ľuďom tvrdý a krutý. Obohatil som sa na ich účet. Klaňal som sa zlatému teľaťu. Nestaral som sa ani o Boha, ani o človeka.

MNOHÍ: Dolu s ním... To je líška... Mazaný zlodej... Chce sa urobiť pekným... Neverte mu... Ticho... Ticho...

ZACHEJ: Prisahám na všetko vznešené, Ježiš z Nazaretu, pred tebou, ktorý si mnou nepohrdol, prisahám, že rozdám núdznym polovicu svojho majetku. A tých, ktorých som poškodil, odškodním. Aj s úrokami. Vyhlasujem pred tebou a celým Jerichom, že sa odteraz neodkloním od cesty spravodlivosti ani na piaď.

KRONIKÁR: Na námestí zavládlo ticho. Také niečo od Zacheja nik nečakal. Kochajú sa z poníženia tohto povýšeneckého človeka. Mnohí jeho správanie pokladajú za komédiu. Nechcú uveriť, že by sa tento človek mohol obrátiť. Masa nikdy nerozmýšľa a ešte menej je schopná precítiť duchovný prerod.

KOMENTÁTOR: Ale ani Zachej všetko nechápe. Čuduje sa sám sebe, ako zmenil postoj k chudobným, len čo videl chudobného Ježiša. Iba teraz, po prvýkrát v živote zbadal, že jestvujú aj núdzni na svete. Možno si dokonca všimol, že každý chudobný nosí Kristovu tvár — tak ako Kristus nosí tvár chudobného.

KRONIKÁR: Zachejovo obrátenie bolo úprimné. Potvrdzujú to slová Ježiša: Dnes prišla spása i do tohto domu. Syn človeka neprišiel súdiť, ale spasiť, nie zatratiť, ale zachrániť, neprišiel trestom utvrdiť hriešnika v zlobe, ale láskou ho pritiahnuť k dobru. Pomstiví ľudia to robia naopak: aby niekomu pomohli z bahna, ešte viac ho do neho zatlačia.

Ježiš a jeho učeníci vstúpili do Zachejovho domu. Brány sa zavreli a ľudia sa pomaly (*v hlúčkoch*) vracali domov. No podaktorí ostali na námestí a viedli živé debaty.

(*Hlasy*)

ANANIÁŠ: Baruch, priateľ môj, čo som videl, presahuje všetky moje očakávania.

BARUCH: Veď som ti hovoril, že ten tvoj Nazaretčan (*skočí mu do reči Ananiáš*) je...

ANANIÁŠ: Mesiáš. — To, čo som videl, mi stačí, aby som sa o tom presvedčil. On je naozaj Spasiteľom sveta.

BARUCH: Ananiáš, ty blúzniš. Tento prorok Mesiášom? Čo si na hlavu spadol? Keď som videl, ako sa dal od toho zloducha vodiť za nos, mám toho dosť!

ANANIÁŠ: Tu predsa nejde o to (*skočí mu do reči Baruch*).

BARUCH: A o čo ide? O večeru? Nazaretčan si teraz pekne sedí s tým špinavým boháčom za jedným stolom. Toto by mal byť podľa teba Mesiáš. Ananiáš, keď príde Mesiáš, takých ľudí prebodne mečom a neprávosti koristníkov zmyje ich vlastnou krvou. Ak Mesiáš chce byť Spasiteľom, musí priniesť spravodlivosť!

ANANIÁŠ: Pomsta neobráti človeka od nespravodlivosti! Spravodlivosť zavládne iba vtedy, keď sa ľudia stanú spravodlivými. Nazaretčan priviedol tohto človeka k spravodlivosti. Čo chceme viac?

BARUCH: Ďakujem pekne za takú spravodlivosť, čo nechá pobehovať zločincov.

ANANIÁŠ: Prekaziť utláčanie, na to sú králi, kniežatá a sudcovia. Ich povinnosťou je brániť práva ľudu.

BARUCH: Načo potom ten tvoj Spasiteľ, keď sa iní musia starať o uplatnenie spravodlivosti?

ANANIÁŠ: Jeho cieľom je, aby sa každý sám, z vnútorného popudu, obrátil k spravodlivosti.

BARUCH: To je utópia, Ananiáš! Človek je ako dravá zver. Musíš ju držať na uzde. Ináč ťa roztrhá.

ANANIÁŠ: A ten, kto drží uzdu? Toho kto bude držať na uzde?

BARUCH: Ja som za meč. Kto sa previní, nech platí. Treba udrieť, ťať.

ANANIÁŠ: Neodpovedal si mi na moju otázku. Hovoríš o meči. Dobre. Meč môže síce spravodlivosť nanútiť, ale nikoho neurobí spravodlivým. Zákon môže zrušiť otroctvo, ale aby niekto prestal byť otrokom, to sa žiadnym zákonom nedosiahne. Spásu nemožno darovať, k spáse sa musí každý slobodne rozhodnúť, preboriť, prebiť.

BARUCH: Úbohý Izrael! Keby tento Nazaretčan mal byť Mesiáš, nikdy sa nedostane spod nadvlády Rimanov, nikdy náš národ nedosiahne blahobyt, nikdy sa nesplnia sny našich otcov.

ANANIÁŠ: Skutočný spasiteľ sveta oslobodzuje zvnútra. Uvoľňuje putá, ktoré nám položila na ducha slobodne prijatá, a tým slobody nás zbavujúca zloba. Politická sloboda a všetky jej ostatné odrody privedú k rozkvetu len takú osobu, ktorá sa už prebojovala k vnútornej slobode. A tento prorok otvára cestu k takejto slobode všetkým, čo sa s ním stretnú a preto je skutočným spasiteľom sveta.

KOMENTÁTOR: Medzitým, čo Ananiáš a Baruch diskutovali o spáse skrze Krista vo svojich synoch a vnukoch budú diskutovať po všetky veky, oslavuje Zachej a pokolenie všetkých Kristom spasených

ľudí príchod Krista a jeho vstup do života. To Slovo, ktoré bolo na počiatku u Boha a ktoré bolo Bohom a skrze ktorého všemocné účinky povstalo všetko, čo je, toto Slovo sa stalo svetlom ľudí, a osvetľuje každého človeka, prichádzajúceho na tento svet. «Bolo vo svete, a svet skrze neho povstal, ale svet ho nepoznal. Medzi svojich prišiel a svoji ho neprijali. Tým však, čo ho prijali, dal moc stať sa dietkami Božími, tým, ktorí veria v neho, ktorí sa nezrodili z krvi, ani zo žiadosti tela, ani zo žiadosti muža, ale z Boha» a mocného Slova, «ktoré sa stalo telom a prebývalo medzi nami, plné milosti a slávy.»

Verše ľudské

SMÚTIM

Smútim a so mnou blízka briezka
pre tvoje srdce bez citu,
že si ma nenavštívil dneská
a nedal vedieť, že si tu.

Čakal som úsmev, čakal slovo,
čo zo žuly zurk vyvábi,
bo vzduch sa mení na olovo,
a človek sám je prislabý.

TUŠENIE

Tušil som, že ťa niečo súži,
keď zaťukal si na dvere,
akoby si prst tisol k ruži
zavretej, keď sa zošerie.

Často si z okna rosu stieram,
bo vidieť svet mám vo zvyku,
a otvoriť sa kážem dverám
už pri najmenšom dotyku.

PRIJÍMANIE

Trhne ma v srdci, pichne v duši,
keď niekto z dvier sa opýta,
či doma som, či nevyruší,
či môže vstúpiť bez mýta.

Mám nápad najať krásne páža
a dať ho k vchodu do dvora,
nech dbá, či hosťom neprekáža
neviditeľná závora.

SAMOTA

Odľahlá moja skromná celka,
kto sa k nám ešte zamotá?
Len ten, kým hýbe milosť veľká,
jak ľútosť, abo samota.

K večeri objednám si mannu,
zázračne chutnú zložením,
a Boh mi pošle bielu pannu,
s ktorou sa šťastne ožením.

Gorazd Zvonický

PROTEST

Nech si zlomí
úsmev, kto mi
okenice
na svedomí
zamýka,
kto knôt chce mi
zraziť k zemi
z hlineného svietnika.

Nie som hlúpym.
Duchom skúpym
neustúpim
z medzníka.
Hoc tmu žmolím,
pyskom volím
nedovolím
puky, kvety
škúbať z môjho kvetníka.

Dám si ľúbu
hrubú šubu,
vezmem trúbu
hlásnika,

nech svet príde
k panychíde
mŕtvej hnide,
odpadnutej
z pôstnej kože básnika.

Gorazd Zvonický

POPOLUDNIE

Popoludnie
píše vľúdne
holé vety
na rolety
obloka,
kým ja s perom
nad papierom
skúšam dýchať zhlboka.

Tiene, tiene,
aspoň sa vám
ubolene
vyrozprávam,
zalíškam,
hodím z ruky
bôľ a muky
jak pozadky pipíškam.

Slnko, zažeň
sovie hlasy!
Za tú priazeň
ja ti vlasy
pohladkám,
čo ma tiesni,
hodím v piesni
sťa žmeň prosa strnádkam.

Čujem z kúta
loktibriadka,
ako húta,
že mám škriatka
za lubom...
To mi chýba!

Kto sa zhýba,
hádže iba
ďobnúť hladným holubom.

Nemám škriatka za lubom.

Gorazd Zvonický

NA MORI

Z matere akej pleti,
kde, kedy vznikol smútok,
čo na veslá sa lepí?
Aký čarovný prútok
zbaví nás tejto sneti?

Kto sa stal kovadlinou
a zo svetla sa zrodil,
do Baránkovej krvi
sa s celou dušou hodil,
a jej bolesťou i vinou.

Nech anjeli nás bielia
a naše rúcha perú
v nebeských vodách, veď sme
svietiace šípky smeru
v tmách, ktoré chodcov delia.

Vystrčte z ulít hlavy
pozrieť sa, aká pekná
je duša proti svetlu!
Azúr a biele lekná
jej patria do výbavy.

Gorazd Zvonický

PRI VODE

Boh zjavil srdce svoje,
keď daroval nám vodu,
sneh, dážď a oblaky,

skupenstvo iba troje,
a osoh storaký.

Kedy sa počnú puky?
Po styku slnka s vodou
z pratúžby po kvete,
a bez nej nesmú ruky
dotknúť sa Obete.

Čo zlého na mne lipne,
láskavá voda zmyje
ako tmu dobrý jas,
nech had už neuštipne
ani mňa, ani vás.

Aj duchu skromne slúži,
aj posväcuje ruky,
lebo ich zblížiť mám
k pšeničnej bielej ruži,
kde býva Ježiš sám.

Gorazd Zvonický

SPEV POČAS SUCHA

Bociany k nám už dávno priletели,
vyprahli polia, spráchniveli cesty,
len more nežnú polahodu delí,
čistunké ako pohľad u nevesty.

Predsa sa bojím. Srdce v hrudi bije,
hľadiac na nové, ďalšie víry zblízka.
Viem, jeden žije z mojej agónie,
druhému zasa sústrasť mysľou blýska.

Kto narodil sa šťastný, ako ja som,
ten nezná žiale, i keď je len z prachu.
Kto prišiel na svet s úzkostlivým hlasom,
z úzkosti nemá, nemá viacej strachu.

Na zemi lásku pochovať sa nedá,
hoci svet z chrbta všetku lásku striasa,

svet, to sú všetko maličkosti leda,
no spievať treba, spievať, dokiaľ dá sa!

Janko Mlynár

JE TO TAK

Ach, môj Bože, keď som sám,
vravím, že ťa tak rád mám,
no len čo som v inom kruhu,
už mám myseľ celkom druhú.

Hej, tak je to. Napriek tomu,
keď ma prízrak tiahne k zlomu,
tíško šepcem: Prosím, Pane,
oporu a zmilovanie.

Vieš, som tvoj syn naničhodný,
no môj život bude plodný,
ak pozhovieš a mi dáš
žiť tvoj svätý Otčenáš.

Jozef Sabo

LÁSKA

Je ako slnko láska naša,
sťa slávik neúnavne spieva,
vo výškach sťa orol sa vznáša,
a riekou do večna sa vlieva.

Prežila toľko hromobití,
miluje ďalej, žije stále,
jej nehu čisté srdce cíti,
a kde sa zjaví, miznú žiale.

Ráno som o nej rane šepkal
a do skýv som ju rozosieval,
aj vietor, konármi čo klepkal,
jej balzam na bôľ porozlieval.

Často však vena pozbavená
je ako nádej spustošená.

Janko Mlynár

Michal Lacko S.J.

Vážny dokument k slovenským cirkevným dejinám: Zriadenie kňazskej rady roku 1918

Už dávnejšie som hodlal zverejniť vážny dokument k slovenským cirkevným dejinám, z ktorého mám fotokópiu. Myslím, že už k tomu došiel čas, nakoľko všetci protagonisti v ňom spomenutí zomreli.

Po skončení prvej svetovej vojny, na Slovensku bolo treba začínať nový život na všetkých poliach. Tak aj na poli cirkevného života. Ako je známe na tomto poli do roku 1918 nemali sme žiadnej slovenskej jednotky, totiž organizácie, žiadneho slovenského biskupa, ktorý by bol vzal opraty do ruky a viedol cirkevný život v nových pomeroch. Preto niektorí významní slovenskí kňazi z vlastnej iniciatívy založili «Kňazskú radu». Tá mala byť akýmsi vrcholným cirkevným orgánom a zastupovať slovenských katolíkov pred štátom, pred Svätou stolicou a pred národom.

Dokument, ktorý tu zverejňujem, je zápisnica z prvej ustavujúcej schôdze tejto «Kňazskej rady», na ktorej však už predebatovali aj najsúrnejšie otázky cirkevného života na Slovensku. Význam tohoto dokumentu je v tom, že z neho vidno, ktoré boli vedúce osobnosti katolíckeho cirkevného života v tom čase, a ako si predstavovali riešenie hlavných problémov toho života.

ZÁPISNICA

horevzatá v Ružomberku dňa 28-ho novembra 1918 [1] v popoludňajších hodinách na porade výkonného výboru kňazskej rady slovenskej.

Prítomní boli: Andrej Hlinka, Anton [2] Hromada, Jozef Hör, Ignác Grebáč, Dr. František Jehlička, Jozef Kačka, Karol A. Medvecký, Štefan Mnoheľ, Ladislav Moyš a Ján Vojtaššák.

Predsedal zvolávateľ Andrej Hlinka, zápisnicu viedol na požiadanie predsedu Karol A. Medvecký.

Predseda zahájac poradu vzletnými slovami poukázal na vážnosť nášho terajšieho položenia. Vyslovil radosť nad tým, že konečne po tisícročnej našej porobe národ slovenský dňa 30-ho okt(óbra) 1918

---

1) Presne jeden mesiac po vyhlásení Česko-Slovenskej Republiky.

2) V Rukopise najprv je Štefan, ale to je preškrtnuté a nadpísané je Anton.

v Ţurč. Sv. Martine shodil jarmo poroby [3] a vyhlásil svoje neobmedzené samourčovacie právo na základe úplnej neodvislosti čo národ česko-slovenský.[4] Vyzýva teda poradu, aby vyslovila svoje pripojenie sa k tejto deklarácii.

Porada jednohlasne s velikým oduševnením pripojila sa k tejto deklarácii národa a vyslovila s telom a dušou svoju úplnú oddanosť k česko-slovenskému štátu.

I. Prvý bod pojednávania bol: *Sriadenie kňazskej rady*. Rada táto na návrh svolávateľa doplnená je na 100 členov. Doplnení sú noví údovia rady nasledujúci:[5]

II. *Sriadenie slov(enskej) hierarchie*. Dr. František Jehlička navrhuje, aby naša hierarchia bola pod primasom pražským,[6] a biskupstvo nitrianske povýšené na arcibiskupstvo bolo metropolou slovenskou.[7] Výbor do ohľadu berúc tú okolnosť, že terajší naši neslovenskí biskupi stali sa nemožnými stáť na čele slov(enského) kňazstva v česko-slovenskom štáte, vyslovuje svoj náhľad, aby naši budúci slov(enskí) arcipastieri boli: Andrej Hlinka arcibiskupom nitrianskym, Dr. Karol Kmeťko biskupom košickým, Dr. Aug(ustín) Fischer-Colbrie b(ansko)-bystrickým, Dr. Jozef Buday spišským, Ján Vojtaššák rožňavským.[8] Miesto ostrihomského biskupstva nech je biskupstvo trnavské, ktoré však nateraz ostáva in suspenso.[9] Tenže Dr. Fr. Jehlička navrhuje centrálny seminár v Prešporku pre výchovu slov(enského) kat(olíckeho) dorastu kňazského.[10]

III. *Vyslanie* [11] *odboru pre vypracovanie memorandumu k Rímu.* Do odboru jednohlasne vyvolení sú: Dr. Fr(antišek) Jehlička, K(arol A. Medvecký a Ján Vojtaššák. Tento má zostaviť krivdy páchané biskupmi na slov(enských) kňazoch a podať žiadosť k odstráneniu terajších biskupov.

IV. *Školský odbor,* ktorý má vypracovať otázku školskú a síce otáz-

---

3) Je zaujímavé, že za najvážnejší čin prevratu považujú Martinskú deklaráciu.

4) Táto formulácia je zaiste od K. A. Medveckého, zapisovateľa.

5) V rukopise niet žiadne meno.

6) Zaujímavá formulácia, ktorá sa v budúcnosti neopätovala.

7) Výslovná žiadosť o zriadenie cirkevnej provincie slovenskej.

8) Zaujímavé je, že nepodali návrh na obsadenie tiež uprázdneného biskupstva prešovského. Pravdepodobne nepoznali položenie a osoby.

9) To znamená «vec ostáva neriešená».

10) V rukopise potom nasleduje: *za správcu ktorého výbor jednohlasne žiada Dr. Jehličku.* Táto veta je však preškrtnutá. To asi preto, že o bohosloveckej škole sa hovorí nižšie v bode IV.

11) Takto je napísané v rukopise (aspoň tak myslím). Ide však o zriadenie odboru. Do Ríma bola vyslaná spoločná delegácia česko-slovenská až neskoršie (1919) a v nej za Slovákov boli iné osoby.

ku univerzitnú [12] vypracujú Dr. Fr(antišek) Jehlička a Dr. (Karol) Kmeťko, ktorí by spolu boli aj professori na univerzite, ktorá nech je v Prešporku. Ďalší professori univerzitní odporučajú sa: Dr. Pavel Žiška professor práva, Dr. (Pavel) Jantausch pastorálky, pre historiu Aug(ustín) Hesek, ostatných povolať ponecháva sa horeudaným. Theologická fakulta mala by byť na prepositure,[13] seminár ale v arcibiskupskej palote.[14] Za rektora seminára Jozefa Kačku navrhuje výbor. Dr. (Jozefa) Čárskeho za poslanca k Rímu,[15] Jána Damborského za správcu gymnázia trnavského. K vypracovaniu školských kníh elementárnych volia sa: Sivák, Hajduch a Karol Bielek. Títo spolu s Dr. Jehličkom a Damborským tvoria jeden výbor.

V. *Ustálené je vydávať časopis «Slovák»-a* predbežne dvakrát do týždňa.[16] Za redaktorov: Jozefa Kačku a Štefana Mnoheľa; Čo spolupracovníci: Ignác Grebáč-Orlov, Jozef Hör, Andrej Hlinka, Damborský, Dr. Fr. Jehlička, Dr. Kmeťko a Lad(islav) Moyš. Ustálené vydávať ho na účastiny so zákl(adným) kapitálom 500.000 Kor(ún). Administrátor: Ján Gál. Plat oboch redaktorov ustálený po 600 Korún mesačne.

VI. *Ohľadom škôl* žiadame, aby školy boli konfessionálne a štátom platené. Žiadame, aby civilné manželstvo bolo zrušené a hneď via facti jako aj civ(ilné) matriky, odstránené. Preto žiadame, aby naša delegácia v Prahe obrátila sa protestom a všemožným účinkovaním proti návrhom Boučkovým a Dr. Krejčího. Vyzývame túže delegáciu (požadovať),[17] aby nám katolíkom slovenským dľa spravodlivého kľúča rezervované boly poslanecké miesta. Za poslancov ale žiadame nasledujúcich: Dr. Štefánika,[18] Dr. Vavra Šrobára, Dr. Ľud(ovíta) Okánika, Dr. Blahu, Dr. Hoju, Floriána Hrkeľa, Laja Labaja, Ferd(inanda) Jurigu, Andreja Hlinku, Fr(antiška) Skyčáka, Karola A. Medveckého, Jozefa Kačku, Dr. Eugena Tvrdého, Jána Vojtaššáka, Dr. Buday(ho), Ond(reja) Jančeka, Lad(islava) Moyša, Ignáca Grebáča, Jozefa Siváka, Jozefa Braneckého, Jána Straku, Dr. Fr(antiška) Jehličku, Dr. Aug(ustína) Rátha, Dr. Jána Kovalíka, Mariána Blahu, Eda Krajňaka, (Štefana) Mnoheľa. Ináč s definitívnym sostavením

---

12) Neide tu o otázku univerzitnú vo všeobecnosti, ale o teologickú fakultu.

13) Totiž v sídle prepošta bratislavskej kapituly.

14) Nevedno, či ide o primiciálny palác, alebo o takzv. letný arcibiskupský palác.

15) To jest za člena delegácie do Ríma, o ktorej viď vyššie pozn. 11.

16) Z toho by nasledovalo, že «Slovák» mal byť časopisom slovenských katolíkov. Vskutku stal sa časopisom Slov. Ľudovej Strany.

17) V rukopise sloveso ťažko čitateľné. Toto je môj dohad.

18) V rukopise niet krstného mena. Pravdepodobne neide tu o Milana Rastislava Štefánika (ktorý nebol katolíkom), ale o Dr. Jána Štefánika, ktorý účinkoval v Nitre.

tohoto soznamu poverení sú: And(rej) Hlinka, Dr. (František) Jehlička a Kar(ol) A. Medvecký.

VII. *Ohľadom latifundií* pridŕžame sa požiadavky, aby sa tieto prisúdily budúcemu autonomickému [19] sboru katolíkov slovenských pre kultúrno-cirkevné ciele.

VIII. *V otázke liturgie* a celibátu rozhodne výbor po vypočutí českých bratov-kňazov.[20]

IX. Na návrh Jána Vojtaššáka poverujú sa Kar(ol) A. Medvecký, Ján Damborský a Dr. Pavel Žiška jako takí, ktorí majú *vo všetkých otázkach liquidácie katolíckych majetkov* zastupovať záujmy slov(enských) katolíkov.

X. *Budúci hierarchovia* majú krivdy na slo(venských) kňazoch páchané čím skôr odčiniť.

XI. Na návrh Št(efana) Mnoheľa majú sa vydržiavať verejné shromaždenia *v goralskej otázke* [21] a písať novinárske články a výsledok týchto má sa Prahe zdeliť, aby ona na mierovej konferencii zakročila.

XII. Tenže Št(efan) Mnoheľ navrhuje *pozdraviť roduverných kňazov* bratského národa ruského,[22] jako aj opätovne pozdraviť radu českých kňazov, upovedomiť ju o našom rokovaní a s ňou v permanentnom styku ostať.

XIII. *Taktiež nunciatúru,*[23] ordinariáty na Slovensku,[24] československú vládu, a martinskú Nár(odnú) Radu [25] upovedomiť o konštituovaní sa našej Rady a požiadať ich, aby sa v našich cirk(evných) veciach ku nám obrátily.

Za predsedu i Rady i Výkonného výboru jednohlasne je zvolený Andrej Hlinka, za podpredsedu Ján Vojtaššák a za zapisovateľa Štefan Mnoheľ. Za uhodnoveriteľov zápisnice menuje predseda: Jozefa Kačku a Štefana Mnoheľa.

---

19) Takto je napísané v rukopise. Pravdepodobne by malo byť «autonomnému», to znamená samosprávnemu. Či taký spolok bol vskutku zriadený, neviem.

20) Tieto otázky boli veľmi rozvírené v Čechách, a Česi vplývali na Slovákov, aby sa aj Slováci «vzbúrili». Je totiž známe, že v Čechách z toho vznikla takzv. «Československá Cirkev». Na Slovensku, na neskoršej schôdzi v Žiline, zásluhou Andreja Hlinku a pár prítomných jezuitov, slovenskí kňazi rozhodli držať sa predpisov Cirkvi.

21) Ide o otázku severnej Oravy a severného Spiša, kde mal byť plebiscit.

22) Pravdepodobne ide tu o gréckokatolíckych kňazov na Východnom Slovensku, ktorých ľud volal «ruský pop».

23) Pravdepodobne ide tu ešte o nunciatúru vo Viedni, nakoľko v Prahe vznikla nunciatúra až 15. mája 1920.

24) O krátky čas na Slovensku ostal iba jeden biskup, a síce Dr. Augustín Fischer-Colbrie v Košiciach, avšak aj naďalej fungovali Ordinariáty, čiže biskupské úrady, na čele s Generálnym, alebo Kapitulárnym Vikárom.

25) Totiž Slovenskú Národnú Radu v Turčianskom Svätom Martine.

Niekoľko poznámok k dokumentu

1) Podávam tu text dokumentu, bez veľkého aparátu, nakoľko nemám naporúdzi dosť prameňov.

2) Kňazská rada. Či skutočne bola doplnená na 100 členov, neviem povedať. Taktiež neviem, či bola uznaná ako verejnoprávna osoba, aký mala vplyv a ako dlho jestvovala.

3) Hlavné je však to, že naši najvzácnejší slovenskí katolícki kňazi zišli sa v tom najkritickejšom období, a že sa zaujali najnutnejších otázok a predložili ich riešenie.

4) Viaceré z ich návrhov sa uskutočnili, hoci iba neskoršie: napr. teologická fakulta bola zriadená až r. 1936.

5) Iné návrhy tu podané neuskutočnili sa ani dodnes: napr. zriadenie slovenskej cirkevnej provincie, zriadenie trnavského biskupstva atď.

6) Je zaujímavé, koho navrhovali za biskupov. Z nimi navrhnutých kandidátov stali sa biskupmi Karol Kmeťko a Ján Vojtaššák, ale nie tam, kam ich oni navrhovali. Tu treba poznamenať, že Augustín Fischer-Colbrie bol jediným biskupom, ktorý ostal na Slovensku z doby pred prevratom. Bol nemeckého pôvodu (teda nie maďarským šovinistom) a ako taký neprenasledoval Slovákov. Nebol však preložený do Banskej Bystrice, ale ostal v Košiciach. Zomrel r. 1925.

7) Z tohoto dokumentu vidíme, že zvolaní kňazi dobre videli hlavné problémy cirkevného života na Slovensku. No na ich dobré riešenie mali málo vhodných ľudí. A preto tým istým osobám zverujú úlohy, ktoré nemohli naraz splniť: napr. Karol Kmeťko mal byť biskupom v Košiciach a spolu profesorom na teologickej fakulte v Bratislave, poslancom v Prahe atď. Podobne aj iní.

8) Skoro všetci kňazi tu spomenutí zohrali významnú úlohu v živote národnom a cirkevnom v tom období. Jeden však zradil tie ideály: Dr. František Jehlička, ktorý sa o krátky čas vrátil k Maďarom. Zástoj ostatných týmto dokumentom sa ešte zväčšuje a ich pamiatka ostáva nehynúcou.

Dvadsaťpäťka Lýry

Šprincovou zbierkou *Sonety o kráse* séria *Lýra* pri vydavateľstve sv. Cyrila a Metoda v Ríme dosiahla číslo, ktoré sa v manželstve oslavuje striebornou svadbou a v kňazstve striebornou omšou. Vari nebude od veci pozastaviť sa nad touto skutočnosťou, hoci vieme, že nespraví dieru do sveta. No v úzkom rámci slovenskej slovesnosti a ešte v užšom rámci slovenskej emigrantskej literatúry má ona svoj význam a dosah. A preto si zaslúži krátku spomienku.

Séria *Lýra* sa zrodila v nezabudnuteľnom jubilejnom roku 1963, na ktorý pripadlo tisícsté výročie príchodu našich svätých vierozvestov k našim praotcom. Jej prvorodené dieťa sa volá *Zdravica* sv. Cyrilovi a Metodovi. Prispeli do nej dvanásti slovenskí autori v slobodnom svete, aby otcom svojej viery a kultúry vyslovili úctu, vďaku a vernosť aj v mene svojich doma umlčaných bratov. Je to určitý druh antológie. Zredigoval ju práve Mikuláš Šprinc, ktorý aj zavŕšil jej dvadsaťpäťku. Preto on by mal byť aj obradníkom pri tejto skromnej rodinnej spomienke.

Lýra je teda pomníkom, popri ktorom by sa nemalo prechádzať nevšímavo a bezcitne. V jej rodnom liste sa stretáme s menami, ako je napríklad Jozef G. Cincík, autor frontispicu, ktorý zo *Zdravice* prešiel do všetkých čísel série. A ďalej, držiac sa nestranného abecedného poriadku, Felix Litva prispel svojím návrhom na obálku s iniciálkami našich vierozvestov a s číslicami jubilea, s našimi národnými farbami. Cez tieto tri údaje sa tiahne drôtený plot a v pozadí čnie vežička novonarodeného Ústavu sv. Cyrila a Metoda na predmestí Ríma. Symbolizmus je priezračný a výklad je zbytočný.

No najdôležitejšou osobnosťou a prvotným činiteľom pri zrodení *Lýry* bol jej inšpirátor a budovateľ Ústavu Štefan Náhalka, ktorému táto séria vďačí nielen za svoj vznik, ale aj za ďalší život. A terajší redaktor série si pokladá za povinnosť svedomia vydať svedectvo tomuto mecenášovi slovenských básnikov v zahraničí. Keď išlo totiž o vydanie nejakej zbierky, na ktorú nebolo fondov, nebohý monsignore sa prejavil, že pôjde klopať na dvere krajanov a žobrať lásku pre tých, ktorí iba z lásky tvoria duchovné hodnoty pre svoj národ. Viaceré hodnotné diela prešli do spoločného imania len preto, že tieto smelé a veľkodušné predsavzatia sa stelesnili do skutkov. Náhalkovo meno sotva nájdete na niektorom čísle série, ale je s ňou neviditeľne tak späté, ako melódia so strunami lýry. Tu máme o jeden dôkaz viac, že nebohý vo svojej obetavej práci nehľadal publicitu ani potlesk. Tieto prejavy posielal na ďalšiu adresu, ako zvykneme posielať listy, ktoré nepatria nám.

Okolo *Lýry* sa združili skoro všetci naši naslovovzatí básnici v zahraničí. Ctený čitateľ zaiste nestratí trpezlivosť, keď mu pár slovami predstavím našich prispievateľov, a to tiež podľa abecedy, aby sa nikomu nekrivdilo.

Námetmi oplývajúci a obrazmi hýriaci Rudolf Dilong prispel do našej série štyrmi knižkami veršov alebo lyrickej prózy (Pod krížom — 1967, Pokora vína — 1973, Kde človek kladie semiačko — 1975, Oči nám horia — 1976), kde hladný a vnímavý čitateľ nájde veľa zrna a literárny kritik vďačné pole pre svoje štúdium. — Zbierka Jána Dorán-

skeho (Od splnu po zatmenie — 1972) nielen splnila, ale aj prevýšila očakávanie verejnosti, no zvlášť potešila samého autora, ktorý ju dostal do rúk už v silných predtuchách blízkeho odchodu do večnosti. Je totiž radosťou vidieť pod strechou, čo človek sial cez niekoľko rokov. — Novšiu emigráciu z fiktívneho raja do fiktívneho pekla zastupuje v *Lýre* Jozef Milučký zbierkou Privolávanie soli (1970) v úprimnej a účinnej snahe pridať chuti duchovnej potrave, ktorú séria ponúka svojim zákazníkom. — Ručička našich váh sa poriadne rozhýbe, keď položíme na misku dielo Karola Strmeňa, či už jeho pôvodnú zbierku (Znamenie Ryby — 1969) a či jeho prekladovú tvorbu z Claudela (Dobré slovo — 1968), dvojzväzkovú antológiu zo svetovej lyriky (Návštevy I, II — 1972) a výber z Petrarcových veršov (Vavrín — 1974). Tieto publikácie — pre svoju náplň a formu — sú dôvodom našej hrdosti, hoci domáca kritika sa ešte stále zdráha povedať pravdu na ich účet. — Mikuláš Šprinc, prvý redaktor *Lýry*, daroval jej štyri milé a podarené stvorenia (Andante — 1967, Bratislavský park — 1968, Piesne z Palidora — 1970, Sonety o kráse — 1976), a tak dokázal vernosť svojej prvej láske v emigrácii. V jeho rukách *Lýra* by sa bola rozrástla do väčších rozmerov, no bolo treba vybudovať a teraz treba udržovať *Most,* v ktorom je Mikuláš Šprinc spoľahlivým pilierom. — Aj suspendovaní pevci domova majú v *Lýre* svojich predstaviteľov, ktorých meditatívna a nábožná struna zaznela medzi nami. Je to Ferko Vek (Noctes et dies — 1966) a už vo večnosti spievajúci J. Z. (Za žiarou Slova — 1970). Jedného inšpirovali hymny kňazských hodiniek a druhého cyrilometodské výročie a to, čo zaspievali, bez obavy možno zaradiť medzi najkrajšie plody našej duchovnej lyriky. — Ďalším príspevkom sú tri nové zbierky Gorazda Zvonického (Prebúdza sa zem — 1964, Slnko ma miluje — 1967, Prekutávam lovištia — 1968) a druhé vydania dvoch zbierok ešte zo Slovenska (Mýtnik pred Madonou — 1971, Sejba perál — 1973), ako aj zborník k šesťdesiatke a k striebornému kňazskému jubileu (Rozsievač perál — 1973), ktorý zredigoval nebohý Štefan Náhalka so spolupracovníkmi, najmä s autormi dvoch podstatných statí Jozefom Vavrovičom a Jozefom M. Rydlom. — Náš abecedný rad uzatvára Marian Žiar námetovo a formálne pestrou zbierkou veršov (Piesne a smútky — 1974), z ktorých len niektoré boli prv známe našej verejnosti.

A čestný výkop do ďalšieho obdobia máme od Andreja Žarnova, ktorý poctil *Lýru* prekladom Väzenskej legendy od Oskara Wilda. Je to pre ňu vzácny dar k prvej a dôstojný úvod k druhej dvadsaťpäťke. Na programe a vo výhľade sú ďalšie body a plány, ktorých uskutočnenie zverujeme Božej prozreteľnosti a odporúčame priazni nových mecenášov. Najlepšie minieme tie peniaze, ktoré dáme na

knižky.

Po tejto informácii sa nanucuje ešte jedna úvaha a jedna výzva. Aká úvaha?... O tvorivých podmienkach a publikačných možnostiach našich zahraničných autorov. Jednou rukou pracujú a bojujú o kúsok živobytia, druhou píšu za pánbohzaplať (a keby aspoň toto sa im ušlo). Pre nich nejestvujú takzvané tvorivé dovolenky, ani odmeny, ani tituly takých abo onakých umelcov. Ale to je ich poplatok za voľnosť ich krídel. Sú dobrodinci, nie príživníci svojho národa. — A aká výzva?... K záujmu o nich, o plody ich tvorivého ducha. Doma ich mená sú pod kľúčom, ich diela na indexe. Neslobodno ich spomenúť, ale je dovolené ich obrechať a opľuť. Za to sú dokonca aj prémie. Uchráňme teda svojich zahraničných autorov od trápneho pocitu, akoby sme sa pridávali k sprisahancom a podplatníkom nemoty.

Gorazd Zvonický

Stredisko pre štúdium prisťahovalectva do Ameriky

Pri University of Minnesota so sídlom v St. Paul, Minn. (826 Berry Street) od niekoľkých rokov jestvuje stredisko pre štúdium prisťahovalectva do Ameriky (Immigration History Research Center). Spočiatku sa toto podujatie volalo «Immigration Archives». Jeho prvotným cieľom bolo zbierať a zachovať pramene k dejinám prisťahovalectva do Ameriky, presnejšie: k dejinám bieleho prisťahovalectva. Dnes je to už veľké stredisko. Okrem prameňov v užšom slova zmysle (rukopisných alebo tlačených), má aj knižnicu vybraných diel. Tá pozostáva nateraz z 23.000 zväzkov. Celkove materiály strediska sú usporiadané podľa etnických skupín, ktorým sa venuje. Tých je nateraz 25, a to: Albánci, Arabi, Armeni, Bulhari, Bielorusi, Carpato-Rusíni, Chorváti, Česi, Estonci, Fíni, Gréci, Maďari, Taliani, Židia (iba východoeurópski), Lotyši, Litvinci, Makedonci (juhoslovanskí), Poliaci, Rumuni, Rusi, Srbi, Slováci, Slovinci, Ukrajinci. Hoci sa stredisko snaží zbierať materiály o prisťahovalectve všetkých skupín, doteraz sa mu podarilo zozbierať pomerne najviac pre nasledujúce skupiny: Fíni, Taliani, Poliaci, Slováci, Ukrajinci. Táto konštatácia by nám mala niečo povedať.

Nejdeme sa tu zaoberať všetkými skupinami, ale iba Slovákmi. Roku 1975 stredisko vydalo príručku: «Immigration History Research Center: Guide to Manuscript Holdings». Pod menom «Slovak» nachádzame nasledujúce materiály:

1) Pavol Blaho a Vavro Šrobár: Korešpondencia. (Mikrofilm, zo Slovenského ústredného archívu v Bratislave).

2) Kanadská Slovenská Liga, Spolok 2. 10, Fort William, Ontario: Zápisnice z rokov 1933-1943 (mikrofilm).

3) Prvá Katolícka Slovenská Jednota, Ústredie, Cleveland. Ohio: Úradné spisy z rokov: 1890-1958 (mikrofilm). Napr. 15.000 prihlášok za členov, atď.

4) Prvý Slovenský Evanjelícky Spolok, Osada Najsv. Trojice, Cleveland, Ohio: Členská kniha, 1892-1898; Zápisnice, 1892-1897; matriky tejže osady, 1894-1943 (mikrofilm).

5) Prvá Kat. Slov. Jednota, Spolok č. 3, pri osade sv. Cyrila a Metoda v Minneapolis, Minn.: Členská kniha, 1896-1907 (mikrofilm); Zápisnice, 1888-1902 (mikrofilm).

6) Matica Slovenská, Turč. Sv. Martin: Korešpondencia amerických Slovákov s vedúcimi osobnosťami na Slovensku, za roky 1890-1940 (mikrofilm); Iné materiály týkajúce sa Amerických Slovákov (mikrofilm).

7) Národný Slovenský Spolok, Pittsburgh, Pa.: Úradné spisy, zápisnice z konvencií, členské knihy atď. za roky 1913-1969.

8) Adam Podkrivacký, bývalý predseda Prvej Slov. Kat. Jednoty: Úradné a osobné spisy, korešpondencia atď., za roky 1920-1965. (Originály).

9) Osada sv. Cyrila a Metoda v Minnespolis Minn.: Zápisnice farského výboru, za roky 1898-1910 (mikrofilm).

10) Osada sv. Štefana v Streator, Illinois: Farské matriky za roky 1884-1908 (mikrofilm).

11) Osada sv. Vendelína, Cleveland, Ohio: Úradné spisy (Chancery records) za roky 1911-1926.

Okrem týchto rukopisných prameňov majú aj tlačené pramene, hlavne časopisy jednotlivých skupín. Zaujímajú ich hlavne časopisy z počiatkov prisťahovania. Slovenské tlačené pramene sú nasledujúce:

1) Noviny «Jednota» za roky 1893-1940; 1965-1975 (staršie ročníky mikrofilmov)

2) Kalendár Jednota 1908-1975

3) Ave Mária (Cleveland) 1918-1975 (neúplné ročníky)

4) Božské Srdce Ježiša, 1918-1947 (neúplné ročníky)

5) Priateľ dietok, 1973-1975

6) Fialky (Danville, St. Cyril Academy) 1926-1970 (neúplné ročníky)

7) Furdek, Annual, 1962-1975

8) Hlasy z Ríma, 1952-1959; 1969-1971

9) Hlasy z katolíckych misií, 1930-1939

10) Listy Sv. Františka, 1925-1975

11) Sborník Slovenského Katolíckeho Sokola 1916-1936

12) Bratstvo 1963-1975
13) Katolícky Sokol, 1969-1975
14) Zornička 1961-1971
15) Svedok 1969-1975
16) Sion Evanjelický kalendár 1922-1929
17) Calvin 1964, 1969, 1971-1973
18) Obzor (Skalica) 1863-1906 (mikrofilm)
20) Slovenské ľudové noviny (Bratislava) 1910-1919 (mikrofilm)

Okrem tu spomenutých čiste slovenských materiálov pre nás Slovákov sú vážne aj materiály pod menom «Maďari» a pod menom «Carpato-Rusíni». Napr. pod menom «Maďari» majú na mikrofilme dokumenty z archívu Predsedníctva vlády v niekdajšom Uhorsku (z Budapešti), a síce časti týkajúce sa vysťahovalectva. V nich sa veľmi veľa pojednáva práve o slovenskom živote v Amerike, ktorý sa uhorská vláda snažila znemožniť. Čo sa týka «Carpato-Rusínov», Buletín strediska «Spectrum» (sept. 1975) informuje, že správa strediska uzavrela dohodu s gréckokatolíckymi biskupmi metropolie Munhall, o zmikrofilmovaní viacerých časopisov a iných materiálov. Biskupi na ten cieľ dali stredisku 12.500 dolárov. Tu však treba poznamenať, že pod menom «Ruthenians» mnohokrát ide o gréckokatolíkov z Východného Slovenska, a že hlavný časopis, ktorý idú zmikrofilmovať «Amerikansky Russky Viestnik», od r. 1892, mal články aj vo východoslovenskom nárečí. A preto aj tie materiály budú pre nás vzácne.

Ako z tohoto prehľadu vidno, stredisko má vzácne materiály k dejinám Slovákov v Amerike. Za istý čas tu pracoval Dr. Marián Mark Stolárik, teraz profesor na univerzite v Clevelande. Stredisko každoročne udeľuje štipendiá (scholarship) dvojakého druhu: a) Kandidáti na doktorát, alebo hotoví profesori a vedci môžu dostať štipendium na výskum v stredisku až do výšky 3.000 dollárov. Oni sami vopred musia so žiadosťou predložiť plán svojho výskumu a správa potom rozhoduje; b) študenti škôl v Minneapolis - St. Paul môžu dostať štipendium počas štúdií, ak sa zaujímajú o etnické štúdiá a vedia aspoň jeden (alebo viac) jazykov strednej a východnej Európy. Môžu tiež pracovať v zriaďovaní zbierok strediska.

V súvislosti s týmto informatívnym článkom dovolím si podať aj niekoľko myšlienok:

1) Stredisko samo častými oznamami núka štipendiá (scholarships) záujemcom. Je na nás, aby sme aj my Slováci využili túto možnosť. Kandidáti nech sa hlásia na vyššie uvedenú adresu.

2) Ako z vyššie uvedeného prehľadu vidno, najviac stredisku pomohla Prvá Slov. Kat. Jednota. Tým, že archív Jednoty, ako aj staré ročníky novín Jednoty sú zmikrofilmované, sú jednak sprístupnené

pre výskum, ale tiež zachránené pre budúcnosť. Je totiž známe, že novinový papier po istom čase sa rozpadá, a je tu tiež nebezpečenstvo požiaru atď. A preto dovoľujem si predložiť návrh, aby aj iné slovenské organizácie v dohode so správou strediska dali svoje archívy zmikrofilmovať a uložili ich v tom stredisku.

3) Pred pár rokmi Dr. Jozef Staško v americko-slovenskej tlači nadhodil myšlienku zriadiť ústredný slovenský archív v Amerike. Idea je krásna, len je otázka, nakoľko je uskutočniteľná. Ak sa dá uskutočniť, tak potom by išlo ako pre iné archívy o zmikrofilmovanie materiálov pre toto stredisko. No ak sa idea nedá uskutočniť, vtedy najlepšie by bolo uložiť slovenské archívne materiály týkajúce sa Slovákov v Amerike (napr. pozostalosť Konštantína Čulena, Petra Hletku atď.) do tohoto strediska. Tu by sa najlepšie zachovali a boli by sprístupnené vedeckým pracovníkom. Využime teda týchto možností.

M. Lacko, S.J.

Uhorská vláda a biskupovanie Štefana Moyzesa

A. Nádaský v Moste (XXII, 1975, č. 3-4, str. 71-73) krátkym príspevkom osvetlil vymenovanie Štefana Moyzesa za biskupa do Banskej Bystrice. Mne sa zase dostala do rúk nedávno uverejnená kniha: GABRIEL ADRIÁNYI, *Ungarn und das I Vaticanum,* Köln-Wien, 1975. Je to obsiahla monografia (XXII+567 str.) o účasti niekdajšieho Uhorska na prvom Vatikánskom koncile. Nakoľko Slovensko bolo vtedy súčasťou Uhorska, celé dielo týka sa aj nás. Z neho sa dozvedáme, že pre zvláštne okolnosti sa zo slovenského územia zúčastnil na koncile iba jeden biskup: košický Ján Perger. Traja biskupi (nitriansky, spišský a prešovský) žiadali dišpenz pre starobu, a dvaja krátko pred započatím koncilu zomreli: banskobystrický biskup Štefan Moyzes (5. júla 1869) a rožňavský biskup Štefan Kollárčik (18. júla 1869). Preto časť o priebehu koncilu neprináša pre Slovákov nič zvláštneho. No autor hneď v prvej časti podáva položenie Cirkvi vo vtedajšom Uhorsku: od uvedenia konkordátu (r. 1855) a od vyrovnania (r. 1867). Potom načrtáva stav jednotlivých diecéz (okolo r. 1869-70) a podáva krátke životopisy vtedajších biskupov.

Z tejto prvej časti chcem tu podať niekoľko zaujímavostí, nakoľko autor zozbieral mnoho archívneho materiálu, ktorý bol doteraz neznámy, a často cituje pramene v origináli v poznámke.

Ako som spomenul, biskup Štefan Moyzes zomrel 5. júla 1869. O ňom autor tvrdí: «Pretože Štefan Moyzes bol predstaviteľom panslavistického hnutia v Hornom Uhorsku, uhorská vláda nechcela via-

cej trpieť, aby sa nejaký člen biskupského zboru staval proti záujmom maďarského národa.» Minister kultu Eötvös preto predložil k vymenovaniu vhodného kandidáta Žigmunda Szuppána. Kráľ prijal tento návrh a 23. marca 1870 vymenoval ho za banskobystrického biskupa. Pápež Pius IX. potvrdil ho 27. júna 1870. No novomenovaný stále odkladal svoju biskupskú vysviacku, až sa biskupstva zriekol. Kráľ prijal zrieknutie 16. novembra 1870, a neskôr aj pápež. Až 20. decembra 1871 bol pápežom potvrdený nový biskup Arnold Ipolyi-Stmmer, dobre známy uskutočňovateľ maďarizácie, ktorý biskupoval do 18. febr. 1886.

Vráťme sa však ešte k vymenovaniu Žigmunda Szuppána. Uhorský minister kultu Eötvös vo svojom úradnom prípise cisárovi Františkovi Jozefovi takto podáva situáciu v banskobystrickom biskupstve po smrti Štefana Moyzesa:

«Z príležitosti zaplnenia toho biskupstva považujem si za svoju neodložiteľnú povinnosť poddane predniesť Vašemu Veličenstvu, že práve v banskobystrickom biskupstve panslavizmus zapustil silné korene. Bezpochyby treba pripísať vplyvu nebohého biskupa (Štefana Moyzesa), že veľká časť duchovenstva a učiteľov s rozvahou a entuziazmom podporuje panslavistickú propagandu a rozširuje s veľkou vytrvalosťou hnutie za zjednotenie Slovanov v budúcnosti. Aby sme čelili takejto situácii je nevyhnutne potrebné, aby sme ustanovili za biskupa takého muža, ktorý dôkladným poznaním tamojších pomerov, pevnou vôľou, obozretnosťou a rozvážnosťou bude schopný úspešne čeliť týmto hnutiam, a postaviť sa proti snahám rušiť verejný poriadok. To je pri dnešných politických a národnostných hnutiach jedna z hlavných úloh biskupov». Autor cituje originálny nemecký text na str. 54, pozn. 6.

Čo sa týka spišského biskupstva, tu bol biskupom Ladislav Zábojský (1850-1870). Autor o jeho menovaní tvrdí, že rakúska vláda mala na ňom záujem, lebo bol Slovákom. Zábojský vraj bol bezvýznamným farárom a ešte bezvýznamnejším biskupom. Tento prísny úsudok je podmienený asi tým, že Zábojský bol Slovák, a že sa teda nezúčastnil na maďarizačnom hnutí.

V košickom biskupstve biskup Ignác Fábry zomrel r. 1867. Teda práve v roku rakúsko-uhorského vyrovnania, a vymenovanie nového biskupa bolo jedno z prvých, čo mala navrhnúť nová maďarská vláda. Autor Adriányi hovorí: «Po jeho smrti vláda veľmi nástojila na tom, aby bol vymenovaný čím skorej nový biskup, nakoľko sa v biskupstve šírilo panslavistické hnutie.» Aj tu cituje úradný prípis ministra kultu kráľovi: «Keď je reč o obsadení košického biskupského prestola, považujem si za svoju neodkladnú povinnosť, uviesť Vašemu veličen-

stvu aj tú okolnosť, že teraz, keď sa aj v týchto krajoch snujú nite panslavistického hnutia, je nutné za biskupa vymenovať muža, ktorý bude mať dostatočne obozretnosti, vôle, a sily, čeliť tým hnutiam.» (str. 87, pozn. 3). Ministrovým kandidátom bol Alexander Lévay. Ale cisár toho kandidáta odmietol a proti vôli maďarskej vlády za biskupa vymenoval Jána Pergera, ktorý bol asi nemeckého pôvodu. Tým sa tu násilná maďarizácia oddialila o niekoľko rokov.

Z toho vidno, ako Maďari hneď po vyrovnaní využívali Cirkev pre svoje maďarizačné ciele.

M. Lacko, S.J.

Na okraj výstavy Kovalikovcov

Októbrová výstava Kovalikovcov v galérii ESTÉ v Toronte bola možno začiatkom nového obdobia v slovenskom exilovom výtvarnom umení; istotne mala mimoriadny charakter z mimovýtvarného i umeleckého hľadiska. V dielach oboch umelcov sa priam cítila vzbura proti bezduchej formálnosti a hlavne prázdnote istých «umeleckých» snažení kanadských výtvarných kruhov. Tibor i Peter Kovalikovci sú už známi tak v kanadskom ako i v slovenskom kultúrnom svete a svojím dielom sa radia medzi popredných a tiež úspešných slovenských umelcov. A tak odboj, badateľný vo vystavovanom diele, má svoj dosah. Pozoruhodný je pri tom fakt, že po prvý raz vystavovali spoločne: otec so synom, chronologicky dve generácie, umelecky a výrazovo dosť blízky, aby mohli vystavovať na jednom mieste v tom istom čase. Ich dielo však nastolilo niektoré špecifické otázky: či možno pokračovať len v doterajšej slovenskej alebo aj svetovej tradícii? Či neprišiel už čas nahradiť hlbokou sviežosťou vulgárne chápanie výtvarneho prejavu?Či netreba reagovať proti obsahu súčasnej maľby? A tak silne religiózne a filozoficky podfarbené dielo oboch autorov signalizuje nový trend, keď nadväzuje na kresťansky svetonázor a stavia ho proti prázdnej vulgarite.

Filozofiu vystavovaných diel by bolo možno zhrnúť do jednoduchého odkazu: Zastav sa, človeče! Pre svoju nadutosť strácaš vyššie hodnoty a staviaš sa proti Tomu, ktorý jediný riadi osudy sveta. Preto pláva tvoja planéta v mrazivej tme bez svetla, v úpadku a rozklade.

Reakcia kritiky? Spontánna i rozpačitá. Televízna stanica CBS vysielala 10-minutový program o tvorbe oboch umelcov s Petrom Kovalikom. Kanadské noviny, ako Globe and Mail, vysoko hodnotili kvalitu vystavovaných diel. Slovenská tlač sa až na výstavu nedostala. Pravdepodobne je to nie veľmi odchodné aj s inými slovenskými umelcami na tomto alebo európskom kontinente. Preto aspoň tu radi vyjadrujeme obom umelcom srdečné žičenia a želáme im veľa úspechov!

MOST

STANOVISKÁ

Ideály spoločnosti v socialistickej kultúre

Miroslav Válek, slovenský minister kultúry, v úvodníku vo februárovom čísle Slovenských pohľadov polemizuje s častým tvrdením, že «každá spoločnosť má také umenie, aké si zaslúži». Válek hovorí, že pravdivejšia je formulácia, ktorá znie: «Nie každá spoločnosť má také umenie, aké si zaslúži». S pohľadom na našu domácu kultúrnu situáciu tu treba dať ministrovi kultúry úplne za pravdu. Naša spoločnosť si zaslúži lepšie umenie, lepšiu kultúru, akú má. A akú má, to vie nielen domáci človek, ale aj každý cudzí pozorovateľ, ktorý sa trocha zahľadí na kultúrnu mapu Slovenska. Voľakedy, ešte aj za starého Uhorska, čo priznala už pred rokmi aj Zora Jesenská, bolo tu viac slobody, viac myšlienkového pohybu, voľnejší priestor pre experimentovanie a aj voľnejšie kontakty s kultúrnym svetom ako za vlády vraj pokrokového komunizmu, ktorý sa chváli vedeckým svetonázorom. Bolo menej autorov, národ žil v stiesnených pomeroch, bez politickej slobody, bez vlastných orgánov a vlastných zástupcov, ale jednotlivec sa cítil bezpečnejším ako dnes. Mohol sa slobodne schádzať a politicky diskutovať, mohol viesť opozíciu proti politickej vrchnosti, proti vláde, mohol v novinách kritizovať prehmaty úradov i vládnych činiteľov. A ovzdušie tejto situácie sa odrážalo aj v literárnej tvorbe. Pozrime sa len na celý vývoj slovenskej literatúry od Štúra. Aj keď v období pomatičnom už politický tlak utlmil jej vlastenecké nadšenie, s akým sme sa stretali u Sládkoviča, Bottu, Chalúpku, Kráľa, Tomášika, ale či sa tento duch nepreniesol až do diela Svetozara Vajanského, Hviezdoslava, Kukučina a iných? Alebo či to, čo písal o Slovákoch Škultéty v Národných novinách i v Slovenských pohľadoch vybočovalo z ducha tejto tradície? A rovnako aj naša, modernou dobou obrodená literatúra, a aj iné druhy umenia po národnom oslobodení roku 1918 nadväzovali slobodne na tradíciu národa, ale rovnako aj na moderné svetové prúdy, jedno už odkiaľ k nám prichádzali. Toto je pravda o našom postupnom kultúrnom vývine a raste. Cenzúra stíhala autora literárneho diela len zriedka. Nehovoriac už o čistkách medzi umelcami a vedeckými pracovníkmi. Táto, komunistami tak pranierovaná doba, mala ešte svoju česť, hrdosť a svedomie. Vtedy ešte spoločenské mravy mali svoju váhu, a z kultúry sa nikto neodvážil robiť prostitútku politiky.

Mesiac marec zasvätil režim knihe a o knihe sa teda hodne písalo. Ale všetko na jedno brdo. Vidieť tu z každého článku, že je písaný v do-

volenej línii, že autor musí lavírovať, keď chce ako tak vysloviť čo len nepatrnú kritiku. Jediné čím sa režim chváli sú percentá. «Kvantitatívne výsledky hovoria o značnom vzraste objemu edičnej činnosti», čítame u jedného autora. «Celkový predaj literatúry vzrástol o 52 percent», čítame ďalej. Ako je to s predajom literatúry, vieme. Vieme, že kde-kto si kupuje režimistické knihy, aby ich mal v knižnici, lebo aj to je dôkaz o jeho politickej spoľahlivosti. Voľakedy sa naši Slováci chválili zakázanými knihami slovanských autorov, zakázanými knihami revolučných spisovateľov, opozičnými dielami. Dnes sa takéto diela alebo dobre schovajú, alebo po prečítaní zničia. Na obdiv sa v domácich knihovniach stavajú diela Lenina, Marxa a rôzna politická pleva, ktorej hodne vychádza aj dnes, a ktorá práve zvyšuje onú «produkciu edičnej činnosti v politickej a spoločenskovednej literatúre o 43 percent». Ešte sa aj napíše, že toto «najlepšie odzrkadľuje živý záujem našich čitateľov o každú dobrú knihu». Som zvedavý, aké percento tých, čo majú v domácich knihovniach na obdiv Leninove, Stalinove a Marxove i Husákove knihy, ich skutočne aj čítalo!

Režim si dnes nerobí nijaké ťažkosti verejne priznať, že u nás došlo k nútenej «zmene edičných proporcií v prospech prednostného vydávania politickej, spoločenskovednej, pôvodnej umeleckej a sovietskej prekladovej literatúry». Na prvom mieste je literatúra politická, čo znamená literatúra vyložene marxistická, lebo režim inú literatúru u nás nepripustí. Úvodnikár bratislavskej Pravdy bez rozpakov v čísle z 1. marca toho roku priznáva, «že edičná činnosť v oblasti politickej a spoločenskovednej literatúry sa v minulých rokoch sústredila najmä na vydávanie literatúry pre potreby ofenzívnej masovo-politickej práce strany, ekonomickej propagandy a svetonázorovej výchovy». Toto je teda trend, ktorý poznačuje knižnú produkciu v pookupačnom, tzv. normalizačnom období. O slobodnej knihe sa tu dá ťažko hovoriť, až na malé výnimky v krásnej literatúre. Ale socialistická edičná politika aj tu uprednostňuje diela ideove vyhranené, čiže také, ktoré svojím obsahom stoja v službách marxistickej ideológie a komunistickej politiky. Tu kvalita ustupuje tendencii. Preto tie rozpaky a len tvrdou politickou realitou utlmený smútok nad skutočným stavom slovenskej literárnej tvorby. Je tu človeku naozaj žiaľno pri pohľade na tento zarmucujúci stav. Zaiste z jeho poznania vyslovil i minister kultúry Válek, sám básnik, svoje poznanie, že «nie každá spoločnosť má také umenie, aké si zaslúži». Rozhodne lepšie, rozhodne pestrejšie, rozhodne bohatšie umenie si zasluhuje aj slovenská spoločnosť. Ale kto je na príčine, že ho nemá?

Na nedostatok talentov v každom druhu umenia si Slovensko dnes sťažovať nemôže. Na talentoch sme skutočne dohonili to, čo nám nežičlivosťou upierali veky. Ukázalo sa to jednoznačne v rokoch poli-

tického uvoľnenia, kedy myšlienka i slovo, experiment i orientácia neboli pod takým ostrím cenzúry ako dnes. Slovenský film i výtvarné a hudobné umenie sa dobíjali na samú špičku svetových prejavov. Bolo treba len trochu dotyku s kultúrnym svetom a už sme mu vedeli dať prejavy ducha a talentu, ktoré vzbudili všeobecný údiv a nadšenie. Nemožno tu nespomenúť mená, ktoré nášmu národu získavali slávu a uznanie: vo filme Jakubisko, Barabáš, Uher a iní, vo výtvarnom umení Brunovský, Laluha, Hložník a samozrejme zo staršej generácie najmä Ľudovít Fulla, v hudbe popri Cikkerovi a Suchoňovi i mladšia hudobná avantgarda, ktorá je dnes na Slovensku úplne utlmená a známy z nej je dnes vo svete len Ladislav Kupkovič, žijúci v Nemeckej spolkovej republike. A keby politický odmäk bol trval dlhšie, boli by sa dostali v prekladoch na známosť svetu aj iní slovenskí prozaici, menovite talentovaný Vincent Šikula. Ale tzv. normalizačná politika sa v kultúrnej oblasti prejavuje aj tým, že zabíja talenty, robí ich neznámymi doma i vo svete a ochudobňuje tak slovenskú literatúru možno o diela, ktoré by boli prekvapením a obohatením aj svetovej literatúry. Ťažký, Sloboda, Johanides, Hykisch a spomenutý Šikula mali na to dobré predpoklady. A čo sa stalo z nich dnes? Umlčaní a mlčiaci autori. Čou zásluhou, to vie najlepšie minister kultúry Válek, ktorý nemôže poprieť, že Slovensko si zasluhuje lepšie umenie, aké mu dovoľuje režim.

Válek hovorí, že «treba veľa objektívnych predpokladov na to, aby vznikalo umenie hodné svojej doby». Zas musíme súhlasiť s ministrom kultúry, ale s dodatkom, že už ani ako minister nemôže dopovedať, ktoré sú to tie «objektívne predpoklady», ktoré bránia, aby Slovensko malo «umenie hodné svojej doby». V prvom rade je to mocenský tlak Sovietskeho zväzu, ktorého okupačná prezencia sa pociťuje na každom kroku, aj v umení ešte. Je predsa známe, že bez slobodnej myšlienky kultúra odumiera, že v čase, keď rinčia okovy — a to nielen vo forme zbraní ale aj cenzúry a politického útlaku — mlčia básnici a mlčať musia aj iní umelci. Umenie, či to už niekto prizná alebo nie, je závislé nielen na talente, ale aj na svedomí. Kde umelec nemôže slobodne, podľa svojho svedomia vypovedať ideály svojej spoločnosti, jej túžby i ciele, jej horizonty v rovine ľudskej i národnej — tam nech nik nehovorí o slobode ducha, o slobode človeka a národa. Okrem toho, že domáci slovenský umelec nemôže dnes vyjadriť situáciu svojej spoločnosti, jej úzkostlivé túžby a zožierajúce bôle, nemôže, bohužiaľ, zoznamovať sa ani s umením slobodného sveta. Režim ho existenčne priam prinucuje, aby sa orientoval podľa predpísanej šablóny. Ak mu je vôbec dopriane zoznamovať sa s umením iných národov, tak je to predovšetkým umenie sovietske. Na akom stupni sa nachádza oficiálna reprezentácia tohto umenia, vieme dobre všetci, a vedia to dobre aj naši umelci. Ale režim,

ktorý to vie tiež, sa verejne chváli «značným vzrastom vydávania prekladov zo súčasnej sovietskej literatúry», hoci nedávna minulosť ho dobre poučuje, že tieto diela nikto nečíta, že zapadajú prachom na policiach kníhkupectiev i v regáloch verejných knihovní.

Ústredný výbor Komunistickej strany v liste k prípravám XV. zjazdu napísal, že «v kultúre i umení treba vytvárať i naďalej podmienky na to, aby vznikli nové diela...», ale v závere už tejto jednej vety sa ukazuje, že tu ide o umenie podľa socialistickej schémy. Presne, slovami tohto listu povedané, táto kultúra a toto umenie majú vraj «svojimi špecifickými formami pravdivo a vysoko umelecky zobrazovať zápas strany a ľudu za ďalší rozvoj socialistickej spoločnosti». V komunistickom svete musí byť totalitou poznačené všetko: politika, ekonómia, ideológia i umenie. Človek v tejto spoločnosti nesmie mať iné ideály ako socialistické. Že socializmus nie je pochuti a povôli väčšine tejto spoločnosti, aspoň nie socializmus sovietskeho typu, to režim, ktorý prevádza u nás tzv. normalizačnú politiku, neberie na vedomie. Preto tento režim a jeho politika nachádzajú tak malú rezonanciu spontánneho súhlasu v spoločnosti i v kultúre. V komunistickom socializme je všetko vynútené: myslenie i súhlas, pracovné záväzky i kultúrna orientácia.

Kde-kto priznáva, že napr. «nakladateľské edície nie sú dostatočne vyhranené na diferencované čitateľské záujmy», že «plánovité riadenie rozvoja kultúry na úrovni obcí, miest, okresov, krajov» nie je iba vecou «zdokonalenia mechanizmov», ale že by sa to malo stať «vecou mnohých», že socialistická literatúra sa už stala «filiálkou» marxizmu, že za celý čas tzv. normalizácie nevzniklo u nás jediné básnické, prozaické, ba vôbec umelecké dielo, ktoré by bolo možné označiť za «vrcholné», že by «klamali sami seba, keby povedali, že je všetko v poriadku», ale napriek tomu náprava neprichádza. Vedia aj to, že socialistická literatúra je nudná, lebo je šablonovitá, šedivá, nanútená, bez reality faktu i bez slobody fantázie a experimentu, na dôkaz toho si odcitujú aj Voltaira, ktorý hovoril, že jedine tá literatúra je dobrá, ktorá nie je nudná, ale sami nie sú schopní spraviť nápravu. Vyvíjajú všemožné úsilie, aby zachytili mladých ľudí, ale vidia, že «literatúra len sporadicky zobrazuje ich objekty záujmu». To všetko je preto, že komunistický socializmus sa zásadne rozchádza so záujmom, túžbou, právom i cieľom moderného človeka. Skostnatel na forme marxizmu 19. storočia a nie je schopný pochopiť právo jednotlivca na slobodu myslenia i prejavu, na právo súhlasu i kritiky, na právo opozície a drží sa pri moci len politickým tlakom, príkazmi a súhlasom byrokratických figúr, ktorých mozog je akurát schopný zdvihnúť ruku a súhlasiť. Toto je schéma aj tzv. normalizačnej kultúrnej politiky na Slovensku. Kým tá platí, nemožno očakávať, že pravé ideály a záujmy spoločnosti nájdu ohlas v našej kultúre.

I.K.

Krídlo padlého anjela

V umení len láska a bolesť sú tvorivé, ako boli pri stvorení a vykúpení človeka. Človeka totiž zrodila láska a preporodilo ho utrpenie. Upiera sa na neho z jednej strany láska ako božský a z druhej strany bolesť ako ľudský činiteľ. Tie sa však vzájomne priťahujú, doplňujú, zúrodňujú, a tak prispievajú k zrodu novej hodnoty, nového bytia.

Láska zostúpila na zem z neba a bolesť sa narodila na zemi. Boh daroval človeku svoju lásku a človek nanútil Bohu svoju bolesť, lebo každý dáva len to, čo má. Výmena ozaj nepomerných darov! Ale stalo sa.

A keďže mienime pobudnúť pri poézii, lásku môžeme nazvať bielou a bolesť čiernou múzou. Ináč by sa dalo povedať, že láska je múzou vo svadobnom venci a bolesť je múzou pod krížom a v smútku. Preto tvoria dva protivné životné póly, medzi ktorými sa vyvíja tvorivé napätie.

Aj nenávisť môže byť podnetnou a popudlivou, ale nie je tvorivou silou. Čo sa zrodilo z nenávisti, nezastaviteľne smeruje k zániku, lebo nenávisť už sama v sebe je deštruktívnym a smrtiacim živlom. Hrob básnika nenávisti je zároveň aj hrobom jeho veršov, do ktorých chcel zakonzervovať svoje nenávidiace srdce. Jeho verše umierajú s ním. Poézia nenávisti neprežije svojho pôvodcu a s ním aj podľahne rozkladu. Je starou nepodvratnou a základnou skúsenosťou človeka, že láska plodí a tvorí, kým nenávisť vraždí a rúca.

Výchova, v ktorej hýbadlom, sprievodcom a cieľom je nenávisť, je zákerným útokom na ľudskú osobu a na ľudskú spoločnosť. Takúto výchovu dáva komunizmus všade, kde uchvátil politickú moc, alebo kde nadobudol spoločenský vplyv. Zmonopolizoval výchovu na všetkých životných úsekoch, aby mohol do každého vštepovať nenávisť proti každému. Toto jeho výchovné úsilie sa najbadateľnejšie prejavuje v literatúre, lebo nenávisť sa najľahšie rozširuje a najsilnejšie pôsobí práve prostredníctvom slova.

Pri čítaní bratislavského *Nového slova* na stránkach, venovaných formácii a príprave básnickeho dorastu, neraz príde človeku pokušenie nazvať tento časopis továrňou na básnikov nenávisti. Mytizovanie a kult zlovestne preslávených osobností, chválospevy na vysnené prednosti a úspechy komunizmu, hromobitia na nejestvujúcich nepriateľov s nekonečným zoznamom prezývok a nadávok — toto všetko má inšpirovať rodiacich sa básnikov a mladušskú poéziu na slovenskej pôde.

Kedysi bola to škola, čo objavovala a pestovala básnické talenty. Teraz tú úlohu prevzala strana, lebo ešte nedôveruje škole, už aj tak preťaženej inými povinnosťami a niekedy aj banálnymi úväzkami. Kedysi sa verilo, že básnik sa musí narodiť, teraz sa však u nás verí aj vo výrobu básnikov. Popiera sa skutočnosť, že pravda, dobro a krása sú

navzájom neodlučiteľné, a tým sa umenie, v našom prípade poézia, degeneruje, pozbavuje sa patričnej náplne a účinnosti, a odvracia sa od svojho cieľa. — Ináč úsilie Vojtecha Mihálika je hodné obdivu a chvály, len mal by zrevidovať jeho inšpiračné zdroje, dať mu nový zmysel a postaviť predeň vyššie a poézie hodné méty.

No mladým učňom popri radách a cvikoch nechýbajú ani príklady majstrov. *Slovenské pohľady*, kedysi vznešená a dnes znevážená tribúna našej krásnej spisby, priniesli v aprílovom čísle roku 1976 báseň *Krídla*, ktorej autorom je Pavel Koyš. V dvadsaťšesťriadkovom odstavci svojho dlhého výplodu aspoň v desiatich veršoch ospevuje a zvelebuje svoju nenávisť a jej prejavy. Pateticky vymenúva, čo a koho nenávidí, a priam sa okrídľuje svojou nenávisťou. Menuje ju totiž svojím prvým (asi pravým) krídlom. Pravda, potom spomína aj predmety svojej lásky, ktorú nazýva druhým svojím krídlom, ale ako je bezmocná a odporná jeho nenávisť, tak je nespoľahlivá a pochybná aj jeho láska. Lebo v systéme, podľa ktorého a pre ktorý básni, dnešnú lásku zajtra ľahko vystrieda nenávisť, ako sa to často pred nami odohráva na socialistickom javisku života.

Nemožno sa tu rozpisovať o nenávisti z kresťanského stanoviska, lebo tu nám nejde o nábožensko-mravnú úvahu. Už z čisto ľudského hľadiska nenávisť nemožno ospevovať, ak len nie otráveným jazykom; nenávisť načim iba oplakávať, lebo nesie na sebe znamenie zvrátenosti a neodvolateľný rozsudok smrti. Znesväcovaním pravdy a falšovaním dobra znetvoruje sa aj krása, ktorá je hlavným predmetom a akoby dušou každého umenia, teda aj poézie.

Aby som však bol úprimný, vôbec nezávidím tomuto pevcovi, že vie tak spievať hymny aj na svoju nenávisť, ktorá z neho trčí na všetky strany ako kanónové rúry zo starej pevnosti. Nech sa len popýši týmto svojím krídlom, veď mu ono aj pristane. Veď každý sa najradšej ukazuje v obleku, ktorý najviac vyhovuje jeho vlastnému vkusu.

A konečne sa ani nezdráham dať mu za pravdu: hej, nenávisť je krídlom, ale krídlom — padlého anjela.

Gorazd Zvonický

FRANTIŠEK VNUK, *Slovenská otázka na Západe v rokoch 1939-40.* Prvá Katolícka Slovenská Jednota, Cleveland, Ohio, 1974. Strán 408.

Problém Slovenska v politike Západu za druhej svetovej vojny je témou, čo si zasluhuje najvyššiu pozornosť historikov. Vtedy sa rozhodovalo o osudoch Európy a slovenského národa. Žiaľ, pracovníkov, ktorí by zvládli túto tému je veľmi málo. Prameňov by nechýbalo, no sú roztratené ešte v archívoch zahraničných ministerstiev alebo v početných a objemných zväzkoch diplomatických dokumentov, vydaných príslušnými vládami po vojne. Systematické spracovanie by vyžadovalo jednak hlboký záujem a jednak úplnú odovzdanosť skúmateľov tejto otázke na viac rokov, odhliadnuc od finančných nákladov, ktoré by si také podujatie vynútilo.

Dosiaľ máme o tejto otázke len niekoľko sumárnych štúdií, kapitol a pár monografií.

Do prvej kategórie možno zaradiť štúdiu o diplomatických a konzulárnych stykoch Slovenskej republiky s neutrálnymi štátmi od Dr. Jozefa Kirschbauma, *Slovakia,* Vol. XXIII, 1973, a kapitolu pisateľa o slovenskej zahraničnej politike a diplomacii v knihe *Slovakia — A Political History 1918-1950,* The Marquette University Press, 1963, strany 116-138.

Čo sa týka monografií, ktoré sa zapodievajú vzťahmi s určitými štátmi a vládami, treba spomenúť ako prvú knihu Karola Sidora *Šesť rokov pri Vatikáne,* Obrana Press, Scranton, 1947 o stykoch medzi Sv. Stolicou a Slovenskou republikou. Po dlhšom odstupe Sidorov spolupracovník, Msgr. Dr. Jozef Kapala publikoval svoje pamäti *Spod Roháčov po Vatikán,* Dobrá kniha, Galt, 1972. Obe tieto diela obsahujú aj závažné diplomatické dokumenty.

O pomere Slovenskej Republiky k Nemecku uverejnil Milan Stanislav Ďurica, profesor na univerzite v Padove, dielo *La Slovacchia e le sue relazioni politiche con la Germania — 1938-1945,* Vol. I, Marsilio Editori, Padova, 1964. Obsahuje 117 strán textu a 148 strán dokumentov. Keďže toto dielo je rozvrhnuté na trilógiu, možno dúfať, že profesor Ďurica bude môcť zdarne ukončiť oba zamýšľané zväzky.

Zakiaľ materiál o slovenských stykoch s Vatikánom a Nemeckom je pomerne sústredený a prístupný, príslušné dokumenty o slovenskej otázke v Anglicku, Francúzsku, Poľsku a Spojených Štátoch bolo treba vyhľadať vo viacerých archívoch a mnohých publikáciách a

značným intelektuálnym úsilím urobiť z nich syntézu. Toto dokázal František Vnuk, žijúci v Austrálii, v diele, ktoré je predmetom tejto recenzie. Je to obsažné a tematicky i pracovne náročné dielo. Jeho základom sú dokumenty a prílohy v anglickom, francúzskom, nemeckom, českom a slovenskom jazyku.

Jeho autor je nám známy z predošlých kníh ako dôkladný a kritický hodnotiteľ prameňov, ktorý formuluje svoje závery lapidárnym štýlom a traktuje odporcov spravodlivého politického riešenia pre Slovensko pôsobivým sarkazmom. Preto jeho kniha, pri všetkej obdivuhodnej heuristike a obsiahlom kritickom aparáte, vie držať čitateľa v neustálom napätí.

Ústrednou postavou diela, pravdaže, je Edvard Beneš, záludná postava nielen českých a slovenských, ale aj európskych dejín; muž, ktorý po katastrofálnom okýptení Česko-Slovenskej republiky po Mníchove vzdal sa 5. októbra 1938 prezidentstva a odletel na Západ. Tam žil za čas ako súkromník. No keď vypukla druhá svetová vojna, Beneš si našiel dosť pomocníkov v českej emigrácii a niekoľko výkladných Slovákov, ktorí ho uznali najprv za predsedu «Československého národného výboru a potom v júli 1940 i za šéfa — ba prezidenta — «Československej dočasnej vlády» v exile.

Kniha je znamenitým zrkadlom záludných metód, ktorými Beneš najprv dosiahol uznania emigrácie a potom aj Západných spojencov. Z uverejnených dokumentov jasne vyplýva, že na začiatku ani Francúzsko, ani Anglicko neboli naklonené prijať Benešovu vedúcu rolu v exile. Francúzi by boli radšej videli v tej úlohe Štefana Osuského, ktorý po obsadení Paríža bol odmietol vydať Česko-Slovenské vyslanectvo Nemcom. S poukazom na to, Osuský dovolával sa takzvanej «vyslaneckej teórie», t. j. zásady, že on bol jediný štátny predstaviteľ, čo reprezentoval kontinuitu Česko-Slovenska v zahraničí. Keďže Osuský prízvukoval rovnosť Slovákov a Čechov, t. j. federatívne usporiadanie v obnovenej Republike, Česi, centralisti i v exile, uznali Beneša za vodcu druhého odboja. Tento, ozajstný majster v krátkych procedúrach už za prvého odboja, menoval členov najprv «Československého národného výboru», potom dočasnej vlády, a dal sa od nich potvrdiť vo svojich funkciách.

Vnukova kniha vrhá ostré svetlo na ambície Beneša i ľudí okolo neho, na činnosť bývalej «hradnej» kamarily v Londýne, na nahováranie jedných a odmietanie druhých, na kupčenie s funkciami v Česko-Slovensku, ktoré sa malo obnoviť po víťaznej vojne Spojencov. Kto bol dosť pružný, prihrieval sa na priazni a politickom uznaní, ktoré Beneš konečne získal po páde Francúzska v lete 1940 a mohol žiť zo subvencií, čo dávala Benešovi Anglická vláda. Kto nebol, do-

stal sa v Anglicku na udanie českej spravodajskej služby do zaisťovacieho tábora, ako sa to stalo viacerým Čechom a Petrovi Prídavkovi. Druhý odboj bol takto vyvrcholením Benešovho machiavelizmu, ako to priznal šéf jeho kancelárie, Jaromír Smutný v dvojzväzkovom diele *Dokumenty z historie československé politiky (Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae) 1939-1943,* Československá Akadémie Věd, Praha 1966, I. str. 91.

Benešova rozpoltenosť, typická pre švejkizmus, odráža sa v jeho londýnskej chytristike v celej hĺbke a šírke: frázy o demokracii, ale zároveň bezohľadný boj o moc; socializmus, áno, ale aj dravý veľkočeský šovinizmus; priživovanie sa s celou dočasnou vládou na subvenciách anglickej vlády, ale výlučná viera v Sovietsky zväz. Je takmer neslýchané, že Angličania, starý a v medzinárodných vzťahoch ostrieľaný národ, nevedeli nazrieť do Benešovej ošemetnej hry, cieľom ktorej bolo previesť obnovené Česko-Slovensko do sovietskej sféry, a tak sa Západu odplatiť za «zradu na Mníchove». O toľko menej sa to dá chápať, že anglickú vládu pred Benešom vystríhali jej vlastní úradníci, ako napr. bývalý anglický konzul, Peter Pares v Bratislave.

V diele vystupuje celý rad českých politikárov, ako Jan Masaryk, Msgr. Jan Šrámek, Hubert Ripka, Generál Ingr, atď., ako aj pár slovenských prisluhovačov, ako Msgr. Pavol Macháček, Juraj Slávik, Generál Viest, Milan Harminc, Dr. Ján Paulíny-Tóth, atď. Rozhovory týchto prominentov sú často banálne, vulgárne, ba brutálne. Menovite Jan Masaryk, «syn veľkého otca», ktorého mnohí, najmä ženy, pokladali za spoločenského «charmeur»-a, sa priam prekonáva v najhrubších výrazoch českého jazyka, ktoré decentný človek nikdy nevysloví, tým menej napíše.

Nie div, že i Gustav Husák dôkladne odsúdil metódy Benešove a jeho kliky, hlavne ich ostré protislovenské stanovisko, v štúdii *K Dokumentom z historie československé politiky,* Historický časopis, 1967, čísla 3 a 4.

Za prvého odboja Česi zapísali sa do dejín tzv. «sibírskou anabázou». O tejto sa možno dočítať vo všetkých učebniciach dejín prvej svetovej vojny. Ale že vydali v kritickom momente protirevolučného Admirála Kolčáka boľševíkom a z jeho pokladu si utvorili Banku československých légií, o tom česká propaganda mlčí. Pravdaže štát, postavený na takýchto vratkých základoch nemohol trvať viac, než 20 rokov.

Kto si prečíta Vnukovu knihu, pochopí, prečo Benešovo obnovené Česko-Slovensko netrvalo ani tri roky. V septembri 1947 pisateľ videl Beneša z krátkej vzdialenosti v Topoľčiankach. Bol opuchnutý

a fyzicky i duševne podlomený. O nejakom vzdore proti komunizmu nemohlo byť u neho ani reči. Dňa 25. februára 1948 komunisti ho ľahko prekabátili vyššou chytristikou. V jeseni toho istého roku zomrel.

Tým, že Vnuk sa venoval svojej téme s húževnatosťou, ktorú bol dokázal v iných spisoch, urobil pre slovenskú vec záslužný čin. Viem, že by to bola nemalá vec žiadať od autora, aby dielo preložil do angličtiny. No potrebovali by sme ho ako soľ. Benešov duch totiž ešte máta v hlavách niektorých ľudí. Terajšia česká emigrácia — na malé výnimky — pokračuje v Benešových metódach. Chce napr. nastoliť českú hegemóniu nad Slovákmi v slobodnom svete nie síce vo forme vlády, ale vo forme «Československej spoločnosti pre vedy a umenia». Ťažko chápať, že niektorí ľahkoverní Slováci ešte vždy nenahliadli Čechom do kariet. Nuž každá spoločnosť má svojich simplicissimov. Quousque tandem ...?

J. A. Mikuš

J. TIBENSKÝ-M. BOKESOVÁ-UHEROVÁ, *Priekopníci slovenskej kultúry.* Bratislava, Slov. pedagog. nakl., 1975, 314 strán.

Je to účelová publikácia; stručne dokumentuje dejinný rast osobnostnej vôle slovenského národa. Tento zámer autori sledujú cez časové naväzovanie kultúrnych prejavov významných mužov slovenských dejín.

Formou dielo je malým predmetovým slovníkom. V historickom slede, od Pribinu po Pavla Blahu, autori vyhodnocujú 35 životov a dielo slovenských kultúrnych priekopníkov so súčasným zaradením ich do národného a európskeho historického súvisu. Rukovätná forma diela naznačuje svoje poslanie: chce byť prameňom dôkazu práva Slovákov na národnú hrdosť. Bolo to iste aj v úmysle osnovateľa diela, neb. Dr. F. Bokesa, «buržoázneho» dejepisca, ktorý ťažko niesol vákuum národnej hrdosti v dobe «internacionalistickej zaangažovanosti». Od r. 1948-68 slovenský národný cit sa nesmel prejaviť, leda pod trestom. Šľachetný, národný, nadosobný zápal, tak dôležitý pri formovaní národného charakteru, bol z kultúrno-tvorného procesu vyradený a jeho pôsobenie nebolo nahradené nijakou vznešenejšou myšlienkou.

Projekt diela uskutočnil Tibenský a Bokesová. Predhovor diela predoslal Tibenský mottom Štúrovej myšlienky: «Každý národ sa musí radovať a potešiť vo veľkých mužoch svojich, lebo oni boli národu dôkazom, že i on je v stave niečo vytvoriť». Výber motta je príznačný; tým viac, že marxistická historiografia nepripisuje veľkým mužom zásadný vplyv na vytváranie dejín. Slováci si neurčovali svoje

vlastné dejiny v oblasti hospodárskej, sociálnej a tým menej politickej. Treba sa im odvolávať len na nositeľov svetla, nádeje a kultúry. Takto, teda rozpätie 12 storočí autori premosťujú 35-mi životopismi kultúrnych mysliteľov, svetlonosov. Nimi sú poväčšine kňazi (13 katolíckych, 6 evanjelických, Sv. Cyril a Method) a vzdelanci veľkých mravných, kresťanských hodnôt. Štúrove slová sú duchom knihy.

Tibenský zaplatil clo režimu v predhovore. Poklonil sa Marxovi, Engelsovi a masám a v ďalších 310 stranách im dá pokoj. Cenzúru uspokojuje ohlásením ďalších publikácií, ktorých osvetový charakter bude nesporne podopieraný často vedeckým svetonázorom. Jedna publikácia je o vodcoch a hrdinoch z povstaní slovenského ľudu proti triednym utlačovateľom a druhá kniha bude hovoriť o významných osobnostiach v službách myšlienky socializmu a komunizmu na Slovensku. Toľko teda k rozbehu, legalite a integrite diela.

Vlastná práca je kompiláciou známych faktov, doplnených novými historickými nálezmi. Ústrednú myšlienku kultúrnej osobitosti Slovákov sledujú autori v prísnej stavebnej logike, vyúsťujúcej v národnej emancipácii.

S uznaním treba kvitovať snahu autorov po objektívnosti. Zračí sa to v prvom rade vo výbere typu osobnosti, ďalej v dôraze ich kresťanského pôsobenia a nakoniec aj v správnom vyvážení hodnotenia toho-ktorého obdobia. Aj Bernolák sa dostáva do pozície, ktorú mu v minulosti Rapant a iní upierali. Tibenský uzatvára diskusiu hodnotenia Bernoláka citovaním diela A. Kondrašova, ktorý v diele *Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny* (1954) píše: «Bernolák pri kodifikácii spisovného jazyka r. 1787 vychádzal z presvedčenia o svojbytnosti a osobitnom mieste, ktoré majú Slováci medzi slovanskými národmi. Objektívne historický vývoj znamenal víťazstvo koncepcie bernolákovcov.»

Pokiaľ ide o slovensko-maďarské vzťahy v dejinách, predstavených v rozoberaných dejinných úsekoch a osobnostiach, treba otvorene povedať, že slovenská historiografia ich «objektivizuje», t.j. konštatuje nespravodlivosť Maďarov a ich grófskych predstaviteľov ako imanentnú črtu, týchto tried.

Aj v česko-slovenských vzťahoch necítiť toľko vedeckej závislosti Slovákov na Čechoch,ako sme to prežívali za prvej Republiky. Tým, že sa doriešila, aspoň zo slovenskej strany, otázka samobytnosti Slovákov, ich reči a inštitúcií, pomer k Čechom nadobúda len faktického významu. Tento sa zdôrazní slovanskou príbuznosťou, Veľkomoravskou ríšou, Cyrilom-Metodom, blízkosťou reči, vzájomných nebezpečenstiev a ostatné cesty sú vlastné obom národom. Slováci, zdá sa, vzali na seba zodpovednosť za národný smer v kultúre i v politike a

akékoľvek opakovanie sa pražských invázií do slovenského národného života prinieslo by smrteľný úder ťažko budovaným vzťahom.

Každý zbadá, že priekopníctvo kultúry na Slovensku prestalo r. 1919. Všetko to, na čo si pamätá Strana — musí ísť cez jej riečicu. Neobstojí pred jej kritikou ani Dérer, ani Hodža, Hlinka, Rázus, ani Hviezdoslav, ani Škultéty, ani Beniak. Lepšie preto netýkať sa ich.

Historické pravdy sú zväčša smelo povedané; politických vypchávadiel je málo. Parafrázy, s vložkami, ako «ľud», «masa» atď., sú pomocnými slovami v dnešnej hovorovej reči, ich synonymom je politická časovosť.

Kniha sa číta veľmi dobre; je nabitá historickými dátami a zveľadí srdce Slováka. Žiada sa ako každodenná referencia, hlavne pre mladšiu generáciu doma i mimo neho. Medzi Tibenským a Bokesovou necítiť rôznosť hodnotenia osobností, takže nebadať ani iný štýl, dikciu ani pozorovací uhol. (Bokesová spracovala materiál od str. 203-314 a nie ako sa hovorí omylom na str. (2) - od str. 197-327).

Dr. Jozef Staško

KATARÍNA ZÁVADOVÁ, *Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí.* Bratislava 1974, 143 strán.

Časté požiare slovenských miest, vojnové deštrukcie i trestuhodná zanedbanosť záchrany slovenských historických miest alebo ich historických jadier po druhej svetovej vojne spôsobili, že sme si doteraz veľmi slabo vedeli predstaviť, ako vyzerali slovenské mestá v 16.-18. storočí.

Preto vydavateľstvo Tatran nemohlo prísť so šťastnejšou myšlienkou, ako vydať súbor slovenských historických vedút. Autorka knihy Katarína Závadová definuje vedutu ako «portrét konkrétnej, najčastejšie architektonickej civilizovanej krajiny, oživenej obyčajne prítomnosťou ľudí, či skutočnou vegetáciou v prirodzenom prostredí». Rozoznáva veduty maliarske a grafické. Zostaviť takúto knihu nebolo ľahké, pretože veduty slovenských miest a hradov sú roztratené po zahraničných archívoch, najmä maďarských. Závadová však hľadala aj v rakúskych, poľských a ruských archívoch. Pri takejto práci nemožno čakať, žeby išlo o definitívny prehľad. Závadovej napríklad ušla veduta Trenčína z r. 1580, ktorá je doteraz najstarším známym pohľadom na slovenské mesto a hrad (Šišmiš, M.: Neznáma kresba trenčianskeho hradu z roku 1580 vo viedenskom archíve. Vlastivedný časopis 1974). Recenzent tejto práce V. Kopčan v Historickom časopise autorku upozornil aj na existenciu početných vedút v tureckých ilustrovaných knihách. No i tak Závadová svojou knihou prispela v oblasti, ktorá je tak málo spracovaná v slovenskej literatúre.

(m)

FRANTIŠEK BIELIK, *Slovenské vysťahovalectvo,* Dokumenty III. 1893-1939. Matica slovenská, Martin, 1976. Str. 314.

Z príležitosti dvojstoročnice Spojených štátov Slováci mali najviac príčin pripojiť sa k oslavám krajiny, v ktorej takmer jedna tretina slovenského národa našla slobodu a lepšie životné podmienky a kde začal boj o oslobodenie a ideové usmernenie v duchu demokracie pre celý slovenský národ. Súčasný režim nedovolil Slovákom doma pripojiť sa k oslavám, ani vyjadriť vďaku Spojeným štátom. S istým zadosťučinením treba preto prijať túto knihu, ktorá zachycuje podstatné etapy sociálneho, organizačného a politicko-ideového života amerických a čiastočne aj kanadských Slovákov od konca minulého storočia do r. 1939.

Knihu vydala Matica slovenská, a tak sa priamo aspoň táto inštitúcia pripojila k americkej dvojstoročnici. Prirodzene, kniha je poznačená súčasným ovzduším na Slovensku, v ktorom ani o minulosti nemožno písať bez ideologických okuliarov. V obšírnom úvode na 50 stranách autor sa snažil predstaviť situáciu pomerne objektívne, ale výber dokumentov vyzerá v každom ohľade jednostranný. Nedá sa z knihy zistiť, či sa tak stalo zámerne, alebo pre nedostatok dokumentov. V každom prípade dokumenty od predstaviteľov katolíckej časti amerických Slovákov a vedúcich osobností Slovenskej ligy po Mamateyovi, ako aj zástancov autonómie Slovenska, boli až na malé výnimky obídené. A predsa aj podľa autora tak na kultúrnom poli ako aj v oslobodzovacej akcii táto časť amerických Slovákov mala veľkú prevahu obeťami, počtom organizácií ako aj časopisov, ktoré kniha uvádza.

Dokumenty sa prevážne vzťahujú na návštevu Dr. Pavla Blahu v Spojených štátoch, na korešpondenciu predstaviteľov Slovenskej ligy z obdobia prvej svetovej vojny a krátko po nej, na správy zástupcov československej orientácie (Getting) Dr. Šrobárovi a málo významné listy jednotlivcov Masarykovi (žiadosti o podpory), alebo informačné správy o pomeroch medzi americkými Slovákmi.

V Spojených štátoch nebol však len Blaho a Prahou vyslaní zástanci «Československej jednoty», ale aj Andrej Hlinka, delegácia Matice slovenskej, Spolku sv. Vojtecha, Dr. Jozef Tiso a z Ameriky bol na Slovensku nielen Konuš, ale aj delegácia Slovenskej ligy na čele s Dr. Hletkom a originálom Pittsburgskej dohody. Keďže kniha má zachytiť život amerických Slovákov do r. 1939, v dokumentárnej časti sa to malo odzrkadľovať.

Tak ako úvod autora je pomerne objektívny aj v načrtnutí politických zápasov medzi zástancami čechoslovakizmu a predstaviteľmi národnej osobitnosti slovenskej s požiadavkami autonómie, tak dokumenty tento

zápas ani zďaleka nepredstavujú. Od tak významnej osobnosti ako bol napr. Jozef Hušek, je tam len jeden list Dr. Šrobárovi. Autor si však neodpustil poznámku pod čiarou, že «mnohé z politických názorov J. Hušeka (rozumej o pomeroch na Slovensku) vyplývali aj z neinformovanosti, boli tendenčné a k mnohým otázkam nesprávne a značne vyhrotené». K nijakému dokumentu zástancov čechoslovakizmu autor podobnú poznámku nepripojil, hoci z jeho komentárov vyplýva, že nestojí na strane československej «národnej jednoty». Ťažko sa ubrániť dojmu. že Huškov list bol uverejnený, lebo sa Hušek vyjadril kriticky o Hlinkovi.

Dokumenty o živote kanadských Slovákov sú ešte rudimentárnejšie. Autorova snaha zachytiť aj nejaké dokumenty o sociálnom hnutí medzi Slovákmi v Amerike a Kanade je zrejmá, ale násilne dokumentovaná. Ináč niektoré dokumenty ilustrujú, aké to boli osobnosti, čo zastupovali čechoslovakizmus a rozbíjali amerických Slovákov. Poľutovaniahodný je najmä prípad Gettinga.

Záverom možno povedať, že Matica urobila dobre, že túto knihu vydala, a to práve r. 1976. Ale kniha ani zďaleka, najmä v dokumentárnej časti, nie je dejinami slovenského vysťahovalectva do U.S.A. a Kanady.

Autor bol pritom nie bez ideologickej zaujatosti aj pokiaľ ide o použitú literatúru. Okrem poukazu na knihy K. Čulena, ktorý je už mŕtvy, nepoukázal na knihy a štúdie ani jedného autora, ktorý nesúhlasí so súčasným režimom na Slovensku a sovietskou okupáciou. A tých autorov je predsa pekný počet a ich knihy, štúdie a články sú lepším prameňom k životu slovenských vysťahovalcov na severoamerickom kontinente, ako práce, na ktoré poukazuje, alebo mnohé dokumenty, ktoré uverejnil na ilustrovanie náboženského a politického života medzi Slovákmi v U.S.A. a Kanade.

J.M.Kirschbaum

JOZEF KUZMÍK, *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu,* I., Matica slovenská, Martin 1976, str. 492.

Humanizmus a renesancia na Slovensku už pred vojnou zaujali niekoľko literárnych historikov, najmä z rádu františkánov (Lepáček, Gajdoš atď.) a po vojne zásluhu na odkrývaní kultúrno-literárneho života tohto obdobia mal najmä Ján Mišianik, ktorý v rade kníh vrhol nové svetlo na túto dobu. V úvodoch Mišianikových diel bola síce zapálená sviačka «marxizmu-leninizmu» a našli sa aj v texte stopy marxistického žargónu, ale ináč by jeho knihy neboli vyšli. Mišianik však nevyrástol pod komunizmom, ani ním nebol duchovne formovaný. Slovenským kultúrnym a literárnym pracovníkom, až na pár podradných básnikov a dvoch-troch kritikov, bola marxistická kazajka

nanútená ak chceli po r. 1948 vo svojich oboroch pokračovať.

Zásluhou Mišianika a niekoľkých jeho spolupracovníkov (Minárik, Michalcová) o období humanizmu a renesancie vyšlo niekoľko základných diel, ktoré presvedčivo ukázali, ako málo bola známa táto doba a ako ju českí a československy orientovaní literárni historici skresľovali, aby ubíjali slovenské národné povedomie zmalicherňovaním kultúrneho života na Slovensku v minulosti.

Kuzmíkov *Slovník* je zaujímavým zrkadlom doterajšieho výskumu, aj humanizmu samého na Slovensku. Bez literárno-historických prác Lepáčka, Gajdoša, Mišianika atď takýto slovník by bol býval však sotva možný, hoci autor použil aj iné pramene vo vlastnom výskume.

Výskum tohoto obdobia jasne ukazuje podľa Kuzmíka, ako Slováci trpeli tým, že na Slovensku vládli cudzí a že Slovensko nebolo samostatnou štátnou jednotkou. Ako v úvode píše: «zodpovedné štátne, resp. krajinské ako aj cirkevné orgány a inštitúcie doslova zamlčovali existenciu Slovákov ako osobitného národa a uznával sa len stavovský celouhorský národ, takže ani vo vnútornoštátnych reláciách, a tým menej v zahraničnopolitických i kultúrnych reláciách sa o ňom nevedelo» (str. 6). «Tak sa stalo, že Slováci po stáročia boli mocensky odstavení od najzákladnejších predpokladov svojho prirodzeného, osobitne i kultúrneho vývinu ako národa, takže sa ich národná individualita a osobitná kultúra a literatúra podľa vtedajších predstáv ani nemohla primerane vyvinúť, hoci za normálnych okolností boli v rovnocennom nadaní a kultúrnej úrovni slovenského etnika» (str. 7).

Je iste správne, že terajší kultúrni pracovníci takto vidia slovenskú minulosť, škodlivý vplyv cudzej nadvlády a nedostatok samostatnosti v zahranično-politických i kultúrnych reláciách Slovenska. Táto historická lekcia sa však vzťahuje nielen na obdobie humanizmu, alebo na maďarskú nadvládu, ale aj — mutatis mutandis — na pomery po roku 1918 a znovu od konca druhej svetovej vojny, kedy Slovensko je odrezané od západného kultúrneho sveta a má obmedzené možnosti vlastného vývoja aj vnútorne, aj smerom k ostatnému svetu.

Kuzmíkov *Slovník* zachytáva vyše 1400 hesiel z politickej a dramatickej tvorby, vedeckých odborov (väčšinou dišputy) slovenských autorov a autorov so slovenskými vzťahmi (nar. na Slovensku alebo na Slovensku žijúcich cudzincov). Pritom autor podotýka, že «stovky slovenských autorov rukopisných kázni, veršovaných skladieb i iných nezachovaných literárnych prác nebolo možno zaradiť, lebo diela sa nezachovali». Keďže výskum tohoto obdobia utrpel smrťou Mišianika a nijako ho nemožno pokladať za ukončený, *Slovník* treba privítať ako dôležitú pomôcku pri štúdiu obdobia humanizmu a renesancie na Slovensku, ale nie ako posledné slovo. *Slovník* je spracovaný odborne

po vzore podobných prác iných kultúrnych národov. Úvod autora je podnetný a jeho prístup k problematike nesporne správny. Treba si len želať, aby slovenskí kultúrni pracovníci si vzali lekciu dejín k srdcu a domáhali sa plnej slobody pre kultúrny vývoj svojho národa.
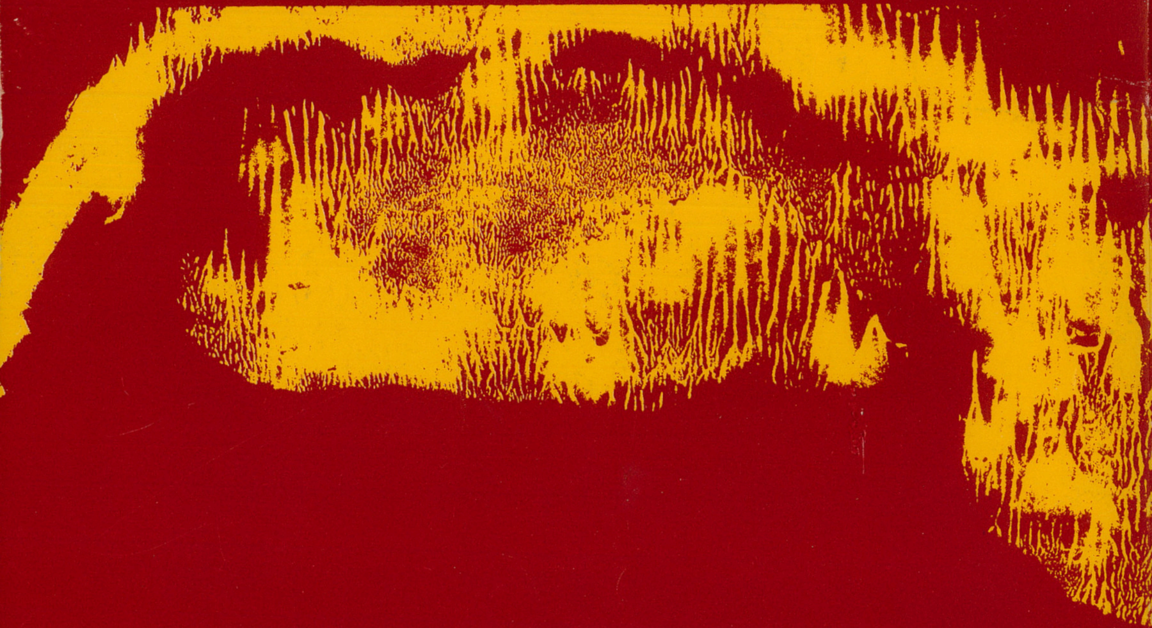
J.M.Kirschbaum